

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ŘECKÝCH A LATINSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

JAN ODSTRČILÍK, LATINA

JAK ÚSPĚŠNĚ STUDOVAT VE STŘEDOVĚKU?

ANALÝZA POZDNĚ STŘEDOVĚKÉHO TRAKTÁTU
DE MODULO STUDENDI (RKP. OLOMOUC, VK, M I 357)
A EDICE JEHO VYBRANÝCH ČÁSTÍ

HOW TO STUDY SUCCESSFULLY IN THE MIDDLE AGES?

AN ANALYSIS OF THE LATE MEDIEVAL TREATISE
DE MODULO STUDENDI (MS. OLOMOUC, VK, M I 357)
AND AN EDITION OF ITS SELECTED PARTS

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. Lucie Doležalová, Ph.D.

Rád bych velmi poděkoval především doc. Lucii Doležalové, Ph.D., a to jak za pomoc s výběrem tématu, tak za odborné a trpělivé vedení mé práce a její cenné rady. Jsem také vděčný Dr. Lence Jirouškové a Prof. Dr. Felixu Heinzer, kteří mi během mého studijního pobytu na Albert-Ludwigs-Universität ve Freiburgu im Breisgau pomáhali se čtením obtížných míst v rukopise, a prof. PhDr. Haně Pátkové, Ph.D. za pomoc s paleografickým datováním rukopisu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Brně dne 30. 4. 2012

.....

Abstrakt

Práce se zabývá doposud nezpracovaným a neprobádaným traktátem *De modulo studendi* nacházejícím se v rukopise M I 357 (VK Olomouc) původem z kartuziánského kláštera v Olomouci.

V první části práce je obsáhle probrána otázka datace traktátu i rukopisu jako celku, která je pomocí analýzy fyzických charakteristik a vnitrotextových odkazů určena v případě rukopisu na 50. až 60. léta 15. století, v případě samotného traktátu *De modulo studendi* na období po roce 1456. V této části je také ukázáno, že medicínská část *De modulo studendi* je přímo závislá na souboru lékařských receptů *Recepta ac consilia medica*, které mu v rukopise předcházejí.

V prostřední části je shrnut a okomentován obsah jednotlivých kapitol traktátu *De modulo studendi*. Traktát poskytuje obecné rady týkající se studia na univerzitní úrovni, a to jak jednotlivých vědních disciplín, tak správného postupu při učení. Zvláštní pozornost je v práci věnována těm radám, které se týkají správné studijní životosprávy a procesu učení. Součástí práce je i edice vybraných částí traktátu.

Klíčová slova

středověká latinská literatura, kartuziánský klášter v Olomouci, kartuziánský klášter v Dolanech, výuka ve středověku, rady pro úspěšné studium, svobodná umění

Abstract

The thesis analyses a previously untreated and unexplored treatise entitled *De modulo studendi*. It is located in ms. M I 357, kept in the Research Library in Olomouc, formerly from the Carthusian monastery in Olomouc.

In the first part the problem of dating the treatise and the manuscript is discussed by analyzing the physical characteristics of the manuscript and its content. It seems likely that the manuscript was written sometime in 1450–1460's. The treatise itself seems to be written after 1456. In this section is also shown, how the medical part of the treatise depends directly on a set of medical prescriptions, called *Recepta ac consilia medica*, which precede the treatise in the manuscript.

In the second part the content of each chapter of *De modulo studendi* is summarized and commented. The treatise provides special advices on schoolbooks at the university level as well as the general advices for successful study. An edition of the selected parts of the treatise is also included in this work.

Keywords

medieval Latin literature, Carthusian monastery in Olomouc, Carthusian monastery in Dolany, didactic in the Middle Ages, advices for successful study, liberal arts

Obsah

Úvod	9
1 Vznik a kontext traktátu <i>De modulo studendi</i>	11
1.1 Rukopis M I 357	11
1.2 Traktát <i>De modulo studendi</i>	17
1.2.1 Vztah <i>Recepta ac consilia medica</i> a <i>De modulo studendi</i>	18
1.2.2 Autorství traktátu <i>De modulo studendi</i>	20
2 Obsah traktátu	23
2.1 Formální členění	23
2.2 Shrnutí obsahu	23
2.3 Medicína – tělesné a duševní zdraví	27
2.4 Nový začátek traktátu	28
2.5 Gramatika	29
2.5.1 Tvarosloví	29
2.5.2 Syntax	30
2.5.3 Prozódie	31
2.6 Logika	34
2.7 Rétorika	35
2.7.1 Slovníky a jiné lexikální pomůcky	36
2.7.2 Bona latinisacio	38
2.7.3 Užitečnost řečnictví	40
2.8 Quadrivium	41
2.8.1 Astronomie	41
2.9 Filosofie, medicína, právo a theologie	43
2.10 Kazatelství	44
2.11 Učitel a žák	47
2.12 Disputace	47

2.13 Čeho se ve studiu vyvarovat	48
2.14 O těch, kteří své studium zanedbali	50
2.15 Cíl studia	50
3 Průběh studia	52
3.1 Studijní životospráva	52
3.2 Samotný proces učení	53
4 Srovnání traktátu <i>De modulo studendi</i> s podobnými středověkými texty	56
4.1 Obecné knihy věnující se studiu	56
4.2 Specializované knihy k jednotlivým disciplínám	59
4.3 Martin Pražský	60
5 Závěr	64
A Kritická edice vybraných částí traktátu	66
A.1 Ediční poznámka	66
A.2 Rkp. Olomouc M I 357	68
A.2.1 Předmluva	68
A.2.2 Medicínské recepty	68
A.2.3 Úvod k samotné části <i>De modulo studendi</i>	71
A.2.4 Gramatika	73
A.2.5 Obecné rady týkající se studia	78
A.2.6 Logika	86
A.2.7 Rétorika	89
A.2.8 Quadrivium	99
A.2.9 Astronomie	99
A.2.10 Jak správně kázat	102
A.2.11 Rady učiteli a žákům	105
A.2.12 Jak správně disputovat	106
A.2.13 Jakých nauk se vyvarovat	108
A.2.14 Smysl a cíl studia	109
Seznam tabulek	112
Rejstřík věcný	113
Rejstřík jmenný	116

Literatura

117

Úvod

Setká-li se nepoučený čtenář poprvé s traktátem *De modulo studendi*, stejně jako se to stalo autorovi této práce, je poněkud překvapen. Při prvním pohledu se totiž zdá, že text postrádá hlubší strukturu a že je jen zvláštní směsicí nesourodých rad, které se sice všechny nějak dotýkají studia, ale tím jejich vnitřní pojítka končí. Čtenář se tak dovídá na jednom místě traktátu o tom, co má dělat proti bolesti hlavy, a hned o něco dále je poučen, že má psát hezkým písmem a dělat ve větách čárky, zatímco na místě dalším zjišťuje, že astronomie je prý užitečná a prospěšná věda, avšak astrologie se má vyvarovat, protože je spojená s ďáblem.

To, s čím se dnešní čtenář potkává, může tedy vypadat nepochopitelně a cize v porovnání s tím, jak si dnes běžně didaktickou literaturu představujeme. A přesto po nějaké době začne ten, kdo se odvážil k tomuto traktátu přistoupit, pomalu chápat. Před jeho očima se nachází něco velmi podobného tomu, co by se dnes mohlo vydat v podobě levného paperbacku pod názvy jako *Tisíc a jedna rada jak správně a efektivně studovat* či *Tipy a triky úspěšného studenta*.

Traktát *De modulo studendi* si totiž neklade za cíl nic jiného, než poučit středověkého studenta o tom, jak si při svém studiu počínat: chce ho naučit správně se učit, chce mu poradit, které knihy se vyplatí číst a které naopak nechat stranou, a když už je nejhůř, poradí mu recept na zlepšení paměti, podobně jako se dnes doporučí zoufalému studentovi vypít nějaký energetický nápoj nebo si udělat silný zelený čaj.

Samotné studium však není chápáno v traktátu jako samoúčelné. Z praktického hlediska je to prostředek, s jehož pomocí lze získat kompetence nutné pro zastávání kněžského povolání a pro porozumění theologickým textům. V obecném hledisku je ovšem vzdělání ještě něčím důležitějším – je to něco, co dává člověku schopnost lépe žít svůj život, neboť vzdělaný člověk dokáže lépe rozlišovat mezi tím, co je a není hříchem, a je s to také skutečně pochopit míru božího milosrdenství a jeho lásky k lidem, díky čemuž se stává zbožnějším.

Cíle a rozvržení práce

Vzhledem k již zmíněnému velkému záběru traktátu nebude si tato práce klást za cíl vyčerpávajícím způsobem pojednat o každém jednotlivém tématu, které je v *De modulo studendi* načrtnuto, nýbrž pokusí se především zpracovat přehledně jeho celek a poukázat na to, čím se tento traktát zdá vynikat nad ostatními, a tím vytvořit základ pro budoucí kritickou edici celého traktátu.

První část této práce se bude zabývat tím, co je známo o rukopisu M I 357, jehož součástí je traktát *De modulo studendi*, a to se zvláštním přihlédnutím k dějinám kartuziánského kláštera v Dolanech u Olomouce, který byl vlastníkem tohoto rukopisu. V této části bude také prodiskutována otázka datace rukopisu jako celku a též datace traktátu *De modulo studendi* a otázka jeho autorství.

V druhé části této práce bude probrána obsahová stránka traktátu *De modulo studendi*, tj. struktura samotného traktátu, obsah jeho jednotlivých kapitol a zdroje, které autor využil při psaní svého díla.

Třetí část je věnována těm radám z traktátu, které se dotýkají obecných zásad zdravé studijní životosprávy, a je v ní též popsán v traktátu doporučený proces učení.

Ve čtvrté části se nachází srovnání traktátu *De modulo studendi* s ostatními podobnými traktáty. Závěrečný oddíl je věnován kritické edici vybraných částí traktátu *De modulo studendi*.

1. Vznik a kontext traktátu *De modulo studendi*

1.1. Rukopis M I 357

Následující popis rukopisu vychází z tištěného katalogu Vědecké knihovny v Olomouci *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz* (Boháček et al., 1994, s. 302–304), který je doplněn a opraven.¹ Menší, neúplný katalogový zápis je k nalezení i v katalogu *Medieval and Renaissance Letter Treatises and Form letters: A Census of Manuscripts Found in Eastern Europe and the Former U.S.S.R.* (Polak, 1993, s. 33–34), který se však zaměřuje pouze na části tématicky spojené s *Ars dictaminis*.

- Signatura: M I 357
- Materiál, doba vzniku, rozsah a rozměry: papír, druhá polovina 50. let až druhá polovina 60. let 15. století,² 161 folií,³ 15,5 × 11 cm
- Obsahem jsou náboženské traktáty a traktáty zaměřené na medicínu, řečnictví a obecně na studium:⁴

¹ Dávný katalogizátor bohužel udělal při foliaci několik chyb, které vedou k tomu, že badatel je postaven před nepříjemné rozhodnutí, zdali se držet foliace chybné, avšak tradované, nebo ji opravit. Volím opravu tam, kde chybná foliace působí zásadní problémy, což je především případ traktátu *De modulo studendi*, v němž se katalogizátor dokonce na jednom místě pokusil o opravu sebe sama, avšak výsledkem byla jen nová, opět špatná foliace. Na místech, kde se jedná pouze o nekonzistentnost v číslování (katalogizátor všitý lístek jednou započítává jako samostatné folio, podruhé však podobný lístek nikoli), tradované číslování ponechávám. Pro traktát *De modulo studendi* pak platí, že správná foliace je v rukopisu tužkou zapsána až po folio 57v, poté se již na ni nelze spolehnout.

² Boháček uvádí pouze *2. polovinu 15. století* (Boháček et al., 1994, s. 302), blíže k otázce datace viz níže.

³ Tužkou očíslovaný rukopis udává 162 folií, jedná se však o chybu dávného katalogizátora, který kdysi jedno folio omylem připočetl.

⁴ Tabulka vytvořena podle *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz* (Boháček et al., 1994, s. 33), přičemž údaje jsou doplněny a opraveny. Písmenné značení bez čísel je od Boháčka převzato, následuje-li za písmenem číslo, jedná se o můj

Pořadí	Folio	Název
(a)	1r–22r	Tractatus bonus de confessione
(b)	22r–33v	Tractatus de confessione
(c)	33r–37r	Recepta ac consilia medica
(d)	37v	Versus de valore numerico litterarum alphabeti
(e)	38r–84r (85r) ⁵	De modulo studendi
(e1)	38r	– Předmluva
(e2)	38r–39v	– Opakování <i>Recepta ac consilia medica</i> (!)
(e3)	39v–41r	– Napomenutí k duchovnímu zdraví
(e4)	41r–84r (85r)	– Samotný traktát <i>De modulo studendi</i>
	84v–85v (85v–86v)	<i>prázdné stránky</i>
(f)	86r–90v (87r–91v)	Sanctorum Patrum ... dicta
(g)	90v (91v)	Iohannes de Toletio ... ut aliquem tractatulum utilem compendiosum ... a libris medicinalibus ...
(h)	90v–91v (91v–92v)	De virtutibus misse
	92r (93r)	<i>prázdné stránky</i>
	92v (93v)	<i>Lusus calami</i>
(i)	93r (94r)	Expositio latina carminis germanici de BMV
(k)	93v–116r (94v–117r)	Ars dictandi
(k2)	116r–127v (117r–127v)	Additamenta ad artem dictandi praecedentem cum formis epistolarum latinis et germanicis
(l)	127r–145v (128r–146v)	De orthographia
	145v (146v)	Nota Garganus
	146r–149v (147r–150v)	<i>prázdné stránky</i>
(m)	150r–159r (151r–160r)	Problemata
	159v–161v (160v–162v)	<i>prázdné stránky</i>

Tabulka 1.1.: Obsah rukopisu M I 357

- Písaři: Nápadná je stejná či velmi podobná ruka u textů (a)–(g), které sdílejí shodné, velmi pečlivé řádkování po 28 řádcích (se dvěma výjimkami, které budou prodiskutovány níže); text (h) podržuje stejné řádkování, avšak ruka je odlišná; texty (i)–(m) napsalo několik různých písařů, úprava stránky se v této části omezuje buď na pouhé orámování (texty (i)–(l)), či dokonce není upravena vůbec (text (m)). Rukopis textů (a)–(h) je obecně pečlivější a čitelnější, na margu se vyskytují glosy jen vzácně. Texty (i)–(m) se vyznačují četnějšími glosami, v textu (m) jsou dokonce přeškrtnuty celé odstavce. Výrazné jsou *lusus calami*, většinou psané humanistickou kurzivou v červené, výjimečně v černé barvě. Stylem písma se výrazně

dodatek sloužící k zpodrobnění dělení obsahu. V závorce je uvedena Boháčkova foliace v případě, že se liší od foliace správné. Obecně platí, že od 70. folia se má a Boháčkova foliace liší právě o jedno folio.

vymyká ukázkový dopis na f. 126v.

Písař či skupina písařů	Napsané části	Typický znak – formát stránky
α	(a)–(g)	28, resp. 27 řádků
$\alpha 2$	(h)	28 řádků, avšak rozdílná ruka od α
β	(i)–(l)	pouze rámování stránky
γ	(m)	bez rámování i bez řádkování

Tabulka 1.2.: Písaři rkp. M I 357

Původ a datace rukopisu

Tyto dvě otázky jsou spolu spojeny úžeji, než by se na první pohled mohlo zdát. Vzhledem k vlastnickým poznámkám i narážkám v samotném rukopisu totiž přichází v úvahu jen dvě místa vzniku: kartuziánský klášter *Vallis Josaphat* v Dolanech u Olomouce nebo kartuziánský klášter v samotné Olomouci. Podstatné je, že dolanský klášter, založený roku 1387, byl v roce 1425 obsazen husity, před kterými se mniši uchýlili (i se svými knihami) právě do Olomouce, v níž založili postupně klášter nový (Čerňušák, 1996a, s. 30) (Foltýn, 2005, s. 494).

První dvě vlastnické poznámky, které se v rukopise nachází, mluví jasně o Dolanech: *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano*,⁶ resp. *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano prope Olomucz in Moravia*.⁷

Na konci traktátu *De orthographia* (text (l)) se ale nachází kolofon jednoznačně situující rukopis do období po opuštění Dolanské kartouzy (tj. po roce 1425): *Et sic est finis istius libelli ortogravie(!) anno Domini 1465*. V úvahu přichází i ukázkový dopis na f. 126v, u něž je připsáno, že byl sepsán ve Vídni roku 1463 (text (k2)). Jeho autorem je jakýsi *Bernard*, který píše pánu *Leonardu Čapkovi* (*Domino suo domino Leonardo Čapko*) o tehdejší neutěšené situaci ve Vídni a osobních strastech.

Pozoruhodné informace poskytuje také předsádka, která je podle Miroslava Boháčka vyrobena z pergamenové strany rukopisu z velehradského kláštera (Boháček et al., 1994, s. 302). Zvláštní pozornost si zaslouží především její zadní část, na jejíž rubové straně se vyskytuje očividně pozdější zápis: *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Olm<ūcz>*. Na lícové straně pod původním textem se nachází přípisek: *Grave est quia ad mensam tuam mundo corde et manibus innocentibus non venimus, sed gravior est si quia peccata*

⁶ Vlastnická poznámka na konci lékařských rad *Recepta ac consilia medica* na f. 37r (text c).

⁷ Vlastnická poznámka na konci traktátu *De modulo studendi* na f. 84r (text e).

*metuimus, sacrificium non reddimus.*⁸ *Ambrosius. Non satis est bene velle, sed bene facere, neque iterum satis est benefacere nisi hoc ex bono fonte procedat.*⁹ *Carthusiensium est. Idxi.* Datum, které uzavírá text, není zcela jasné, kloním se však k tomu jej číst jako 1511.

Otázku datace by mohly pomoci rozřešit vodoznaky. Ačkoli se mi je osobně nepodařilo naleznout, lze se snad spolehnout na Stanislava Petra (Petr, 1998, s. 212–213), který jich několik v rukopise samém objevil. Bohužel jsou všechny jím objevené vodoznaky doplněny poznámkou, že nemohou být jednoznačně identifikovány, a mohou tak sloužit jen jako pomocné, nikoli však rozhodující kritérium pro určení data vzniku rukopisu. Dovoluji si tabulku Stanislava Petra na tomto místě uvést a propojit ji pro přehlednost s odpovídajícími texty v rukopise tak, jak byly označeny výše:

Folia	Znak a pravděpodobná datace	Odpovídající text	Písař(i)
1–12	Váhy, nelze přesně identifikovat	(a)	α
13–24	Váhy, nelze přesně identifikovat	(a)–(b)	α
25–54	Kovadlina (?), nelze přesně identifikovat	(b)–(e)	α
55–71	Písmeno „T“, snad 1456	(e)	α
72–93	Ovoce, snad 1468	(e)–(h)	$\alpha, \alpha 2$
94–117	Váhy, nelze přesně identifikovat	(k)	β
118–127	Šíp, snad 1458	(k2)	β
128–162	Váhy, nelze přesně identifikovat	(l)–(m)	β, γ

Tabulka 1.3.: Vodoznaky v rkp. M I 357

Z těchto všech údajů se zdá být pravděpodobné, že druhá část rukopisu (texty (k)–(m)) vznikla mezi lety 1458 až 1468, protože u nich odpovídají obě nalezené datace, tj. v kolofonu (1465) a v ukázkovém dopisu (1463), nalezenému vodoznaku (1458). Otázkou zůstává stáří první části rukopisu, tedy textů (a)–(h), která se od druhé části už na první pohled odlišuje stylem písma i rozvržením stran.

Požádal jsem o pomoc s datací první části rukopisu prof. Hanu Pátkovou. Podle jejího názoru odpovídá spojování a tvary některých písmen (l, h, r) v této části rukopisu spíše

⁸ Thomas Aquinas *Summae theologiae tertia pars* (Aquinas, 1905, quaestio 82, articulus 10): *Sed contra est quod Ambrosius dicit, in quadam oratione, grave est quod ad mensam tuam mundo corde et manibus innocentibus non venimus, sed gravius est si, dum peccata metuimus, etiam sacrificium non reddamus.* U Ambrosia nenalezeno.

⁹ Ambrosius *De officiis* (Ambrosius Mediolanensis, 2000, s. 156).

2. polovině 15. století, na druhé straně však rukopis neobsahuje po paleografické stránce nic, co by před 15. stoletím neexistovalo.

Pro dataci první části rukopisu se tak zdá být zásadní interpretace dvou nalezených vlastnických poznámek se zmíněnými *Dolany*.¹⁰ Ivan Hlaváček (Hlaváček, 1991) i Tomáš Černušák (Černušák, 1996b, s. 28), kteří se dolanskou knihovnou zabývali, jsou toho názoru, že právě místní rozlišení *in Dolano* nebo *in Olomucz* je tím, co rozděluje rukopisy na ty, které vznikly ještě v Dolanech (tj. do roku 1425), a na rukopisy vzniklé již v Olomouci. Ivan Hlaváček ve své studii o dolanské knihovně píše (Hlaváček, 1991, s. 6):

V podstatě ovšem jde o formulaci typů „Iste liber est fratrum cartusien-sium de“ či „Liber domus Vallis Josaphat ordinis Carthusiensis in“ s různými variantami. Za nejdůležitější považují místní označení, neboť při srovnávání vidíme, že je poměrně zřetelně odlišováno mezi označením Dolany a Olomouc. [...] Pokud tomu nebrání jiné okolnosti, je označení Dolany jednoznačným dokladem toho, že kodex patřil klášteru už v době před přestěhováním do města, což má ovšem důsledky pro určitější datování takového kodexu.

Proti tomuto názoru se staví Petr Elbel. Ve své studii věnované knihovně olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole dokládá, že tento biskup ve své závěti z roku 1454 zmiňuje 30 kodexů, jež jsou odkázány kartuziánskému klášteru Údolí Josafat v Dolanech, který je zde [tj. v závěti] stále označován podle svého původního sídla, i když po dobytí dolanského kláštera husity v polovině 20. let a jeho následného zničení katolickými vojsky zdejší konvent přesídlil na olomoucké předhradí (Elbel, 2006, s. 97). V poznámce pod čarou k této části Petr Elbel dodává (Elbel, 2006, s. 97–98, pozn. 41):

Označování zaniklých klášterů podle jejich předhusitského sídla bylo na Moravě v husitské a polipanské době běžným jevem. Vypuzení mniši si patrně nepřipouštěli, že by jejich vynucený odchod z původního kláštera měl být definitivní, a tak stále svůj konvent nazývali podle původního, v některých případech zcela zničeného řeholního domu, i když reálným sídlem byla např. Olomouc či Brno. V některých případech se nové, „dočasné“ sídlo stalo trvalým a konvent postupně změnil jméno – tak tomu bylo i v případě dolanských kartuziánů či třeba lanškrounských augustiniánů. V tomto kontextu lze snad poněkud zpochybnit na první pohled logický předpoklad Poznámky ke knihovně

¹⁰ Tj. *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano* (f. 37r) a *Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano prope Olomucz in Moravia* (f. 84r).

kartuziánů v Dolanech, s. 5–6 (obdobně též Černušák, R. T.: Knihovna dolanských kartuziánů, s. 31), že kodexy z knihovny olomouckých kartuziánů opatřené vlastnickými poznámkami, zmiňujícími jako sídlo konventu Dolany, musí pocházet z předhusitské doby.

Názor Petra Elbela se zdají potvrzovat i vlastnické poznámky v několika dalších kodexech patřících kartuziánům z Dolan/Olomouce. Z krátké mnou provedené rešerše vyplývá, že se jedná například o rukopisy M I 267, M I 293, M I 296, M II 243, které udávají za vlastníky klášter v Dolanech (nejčastěji ve znění *de Dolano*), ačkoli jsou Boháčkem shodně datovány do druhé poloviny 15. století. Několik dalších rukopisů s podobnými vlastnickými poznámkami datuje Boháček do poloviny 15. století, tedy do doby, kdy už byl původní dolanský klášter opuštěn.

Také různé úřední listiny spojené s dolanským klášterem uchovávané Moravským zemským archivem uvádějí ještě v 50. a 60. letech 15. století *dolanský klášter*, např. roku 1467 lavantský biskup a papežský legát Rudolf píše dopis *dilectis prori et fratribus domus Carthusien<sis> de Dolano Olomutzen<sis> dioc<esis>*.¹¹

Pokud bychom tedy přijali postoj Petra Elbela, zachycoval by rukopis M I 357 zajímavou historickou situaci. První dvě vlastnické poznámky by ještě odkazovaly na naději mnichů, že se vrátí na původní místo svého působení, poznámka třetí, na předsádce, naopak už na změnu jejich smýšlení a smíření se s pobytem v Olomouci.

Bylo by podnětné pokusit se porovnat více rukopisů z tohoto období a zkusit zjistit, kdy se tato změna odehrála, zda proběhla náhle nebo byly v některém období užívány bez většího rozlišení obě vlastnické poznámky. Z mé krátké rešerše vyplývá, že většina rukopisů obsahuje pouze jednu, či druhou variantu určení vlastníka a že v tomto směru je rukopis M I 357 zajímavý právě tím, že obsahuje obě varianty. Hlubší zkoumání této problematiky však bohužel přesahuje možnosti této diplomové práce.

Poslední zajímavou nápovědí k určení datace nabízí samotný traktát *De modulo studendi*, který je hlavním předmětem této práce. Na f. 59v je v příkladu toho, jak správně psát závěr dopisu s udáním dne, ve kterém byl odeslán, uvedeno: *Datum in opido et cetera vicesima tercia die mensis decembris anno et cetera LVI°*. Pokud budeme rok 56 chápat jako 1456, mohli bychom uvažovat o tom, že traktát byl napsán někdy po tomto roce, což by přesně odpovídalo vodoznaku nalezenému na f. 55–71 Stanislavem Petrem a datovanému též do roku 1456.

Shrňme tedy nyní na závěr dostupná data jak pro traktát *De modulo studendi* (text (e)), tak pro ostatní texty:

¹¹ MZA, fond: Kartuziáni Olomouc, 1467 XII 24.

Text	Vodoznak	Kolofon	Vnitrotextový odkaz
(a-d)	–	–	–
(e)	1456, 1468 (od f. 72)	–	1456
(f-h)	1468	–	–
(i-k)	–	–	–
(k2)	1458	–	1463
(l)	–	1465	–
(m)	–	–	–

Tabulka 1.4.: Dostupné datace pro rkp. M I 357

Pokud nyní všechny informace shrneme, zdá se pravděpodobné, že rukopis M I 357 buď celý, či přinejmenším z větší části vznikl v druhé polovině 50. let 15. století až v druhé polovině 60. let 15. století. Pro traktát *De modulo studendi* se zdá platit totéž. Vzhledem ke shodnosti datace vodoznaku a vnitrotextového odkazu (rok 1456) a diskrepanci s vodoznakem od f. 72 (rok 1468) je možné, že traktát *De modulo studendi* vznikl postupně. Bohužel se však v textu na pomezí archů nenachází žádný výrazný textový či jiný předěl, který by mohl podpořit tuto hypotézu.

Přestože je nyní jasné, že rukopis M I 357 nebyl ani sepsán, ani vlastněn původním dolanským klášterem, budu i tak v dalších částech této práce používat označení *dolanský klášter*, *dolanský rukopis* apod. v souladu s tím, jak se sami mniši v této době označovali.

1.2. Traktát *De modulo studendi*

Pro přehlednost uvádím základní informace o traktátu *De modulo studendi*¹² opět bodově:

- Autor neznámý.
- Umístění v rukopise: 38r–84r.
- Incipit: *Ad laudem Ihesu regis ...*
- Řádkování: na většině stran 28 řádků, pouze f. 76, 77, 82 a 83 mají 27 řádků.

¹² Název traktátu je odvozen z jeho předmluvy, v níž se autor zmiňuje takto o svém záměru: *propono connotare paululum de modulo studendi secundum possibilitatem mei tenuis ingenioli* (f. 38r). Polák volí variantu *De modis studendi* (Polak, 1993, s. 33).

- Chyby ve vazbě: f. 76 a 77 jsou zaměněna, stejně tak 82 a 83 (tj. jediná folia, která mají 27 řádků). Správné čtení je v rukopise vyznačeno pod posledním řádkem strany pomocí úvodních slov následujícího správného folia a udáním počtu, kolik folií je třeba přeskočit či o kolik folií se vrátit, například *egreditur / verte 1 fol.* (f. 75v), tj. *otoč jedno folio na stranu, která začíná slovem egreditur.*
- Typ písma: bastarda, pod kolofonem *lusus calami* v humanistické kurzívě¹³, na horní polovině strany 38b jsou mezititulky psány gotickým písmem s prvky bastardy projevujícími se mírným zaoblením některých písmen, například *c* či *a*. Dále v textu jsou všechny mezititulky psány již běžnou bastardou.
- Ornamenty: Na stranách 38r a 38v rubrikované iniciály, na straně 65r iniciála zčásti rubrikovaná, názvy kapitol, regulí, notabile atd. vyznačeny silnějším písmem. Rubrikace se omezuje na zvýraznění počátečních písmen ve větách a podtrhávání odkazů ať už na citované autority (např. *Unde Bernardus*) či v rámci textu samotného (např. *vide superius*). „Nadpis“ nad samotným textem se vyskytuje pouze jednou, a to na f. 30v, kde je napsáno *Ad idem*, ve skutečnosti se však jedná jen o převzaté uvození receptů z *Recepta ac consilia medica* (viz níže, s. 21).
- Jazyk traktátu: latina, pouze několik osamocených vět je v němčině, které slouží jako příklady správného překladu z latiny do němčiny pro potřeby kázání.

1.2.1. Vztah *Recepta ac consilia medica* a *De modulo studendi*

Rukopis M I 357 obsahuje dva texty, které mají svou paralelu v některé části traktátu *De modulo studendi*. Jedná se o lékařské recepty pod názvem *Recepta ac consilia medica* (text (c), f. 33r–37r) a výčet účinků mše *De virtutibus misse* (text (h), f. 90v–91v). Zatímco opakování výčtu účinků mše není pro zkoumání *De modulo studendi* příliš významné, protože jednak následuje až za samotným traktátem, jednak je napsán očividně jinou rukou, zcela jinak je tomu v případě zmíněných lékařských receptů, bez kterých je začátek traktátu *De modulo studendi* v podstatě nesrozumitelný.

Začne-li totiž čtenář traktát *De modulo studendi* číst, narazí již v jeho úvodní medicínské části na jen stěží překonatelný problém: Většina rad a receptů je náhle ukončena prostým odkazem *ut supra*, který odkazuje právě na *Recepta ac consilia medica*. Často je dokonce v traktátu *De modulo studendi* uveden jen název receptu, například:

¹³ *Nativitas est hodie S. Marie Virginis cuius Vita Inclita cuncta illustrat Ecclesias* (f. 84r).

De modulo studendi (f. 38v)	Recepta ac consilia medica (f. 34v)
<i>Item aqua ysopi et cetera ut supra.</i>	<i>Item aqua ysopi pectus mundat et omnem difficultatem anhelitus alienat.</i>
<i>Item aqua feniculi ut supra.</i>	<i>Item aqua feniculi super frontem peruncta dolorem capitis mitigat, puncciones sive gravedines reformat, in oculos fusa visum mudificat, et dolorem oculorum mitigat et educit.</i>

Tabulka 1.5.: Způsob odkazování *De modulo studendi* na *Recepta ac consilia medica*.

Nejedná se však o pouhé využití těchto medicínských předpisů. Autor *De modulo studendi* mění jejich pořadí a také jejich znění na několika místech upravuje a doplňuje o verše vybrané z Macerova *De virtutibus herbarum*. Jiné, rozsáhlé pasáže naopak vynechává. O složitosti tohoto vztahu vypovídá následující srovnání míst, které si ve zmíněných traktátech sobě odpovídají:

Obsah	De modulo studendi	Recepta ac consilia medica
Recepty týkající se hlavy, očí a uší	f. 38r–38v	f. 34r–36r
Recepty k posílení paměti		
– <i>De memoria artificialiter acquirenda</i>	f. 38v–39r	f. 33v–34r
– <i>Ungentum confortativum memorie</i>	f. 39r–39v	f. 36r–36v; 34r
– <i>Pulmentum pro memoria</i>	f. 39v	f. 33v

Tabulka 1.6.: Závislost *De modulo studendi* na *Recepta ac consilia medica*

Při budoucím kompletním vydání *De modulo studendi* se tedy zdá být nezbytné zařadit do něj právě i *Recepta ac consilia medica*.¹⁴

¹⁴ Je zapotřebí zmínit, že ani *Recepta ac consilia medica* nejsou z textově-kritického hlediska neproblematická, na f. 34v chybí v receptu očividně několik slov, na f. 36r následují za recepty na klidné spaní a po jednom volném řádku bez jakéhokoli vysvětlujícího nadpisu recepty pro posílení paměti, které by se svou povahou hodily spíše k začátku traktátu *Recepta ac consilia medica* pojednávajícímu právě o tomto tématu.

1.2.2. Autorství traktátu *De modulo studendi*

Kolofon traktátu podává informaci pouze o tom, komu rukopis patří, o svém autorovi však bohužel nic neprozrazuje. Přesto lze v textu nalézt několik cenných vodítek a informací, ze kterých sice nelze odvodit autorovu identitu, dávají nám však alespoň trochu nahlédnout na jeho osobnost a prostředí, ve kterém žil.

Z traktátu je zřejmé, že jeho autor byl německým mluvčím, neboť uvádí několik příkladů, jak správně překládat z latiny do němčiny. Zdá se však, že měl i určitou znalost *slovanského jazyka (sclavonicum)*, na který v jednom případě odkazuje, ačkoli v něm na rozdíl od němčiny neuvádí žádné konkrétní příklady (f. 68r, s. 103).

V traktátu klade velký důraz na teologii, kněžství a mnišský život, a lze se proto myslím oprávněně domnívat, že sám byl také mnichem. Osobně se kloním k tomu, že patřil ke kartuziánskému řádu, protože na něj odkazuje ve své poznámce na f. 61v. V ní uvádí, že mnozí učitelé a jiní učenci, kteří nahlédli prázdnotu světských rozkoší, *vstupují do kartuziánského řádu či do jiných řádů observance*. Snad se v těchto řádcích odráží jeho vlastní zkušenost a jeho vlastní cesta vedoucí k mnišskému životu nejprve přes pobyt na univerzitě. Tomu by napovídala i další zmínka v traktátu, ve které píše, že se věnoval dříve usilovně astrologii a geomancii, ale že mu Bůh svolil žít takový život, v němž mu dovolil poznat d'áblův klam projevující se v těchto naukách.¹⁵

Domněnku, že patřil mezi kartuziány, podporuje i samotná stavba textu *De modulo studendi*, který často odkazuje na předcházející text v rukopise s názvem *Recepta ac consilia medica*, v jehož kolofonu čteme (f. 37r): *A fratre Georio novicio in Gyriu qui exivit*. Patrně se tím myslí nějaký z noviců z kartuziánského kláštera *Vallis Sancti Mauriti* v Gyriu, německy Geirachu, dnes Jurkloster v centrálním Slovinsku. Zdá se tedy, že by se mohlo jednat o text tradovaný převážně v kartuziánském prostředí, třebaže se doposud nepodařilo objevit jeho další opis.

Protože máme zároveň potvrzené kontakty mezi Dolanským klášteřem a klášteřem v Gyriu,¹⁶ lze si představit, že traktát *Recepta ac consilia medica* mohl snadno do dolanského kláštera doputovat (ať již přímo či přes jinou kartouzu) a v něm být opsán. Protože začátek traktátu *De modulo studendi* je bez *Recepta ac consilia medica* nesrozumitelný, napovídalo by to tomu, že traktát *De modulo studendi* vznikl (přínejméně

¹⁵ *Ego quia hew fortiter adherens astrologie et geomancie, cum dicta sanctorum doctorum de improbatione earundem legi totus tremulus extiti sudore circumfusus. Laudans deum de annuicione vite in qua graciose mihi permisit cognoscere deceptionem dyaboli talibus* (f. 78v, s. 108).

¹⁶ V roce 1396 provedli v klášteře vizitaci převor Michal od sv. Mořice v Gyriu (Geirachu, Jurkloster) a zároveň *visitor superioris Alamaniae* spolu s brněnským převorem Jiřím (Černušák, 1996b, s. 18), viz také zprávu od převora Michala (Pez, 1729, s. 114).

zčásti) zároveň s přepisem *Recepta ac consilia medica*, a to snad právě přímo v dolanském klášteře.

Zajímavý je způsob, jakým jsou v traktátu *De modulo studendi* převzata slova *ad idem* a *item aliud*, kterými jsou uvedeny dva recepty pro posílení paměti (f. 34r). Zatímco v *Recepta ac consilia medica* jsou běžnou součástí textu, v traktátu *De modulo studendi* je první *ad idem* nadepsáno nad stránkou (což se již nikde jinde v traktátu neopakuje) a *item aliud*, převedené do dalšího *ad idem*, je připsáno ke konci dvou řádků tak, že na jednom je *ad* a na druhém *idem*. Zdá se tedy, jakoby se autor *De modulo studendi* nemohl rozhodnout, jak s těmito uvozeními zacházet, jestli je do textu zařadit, či je vynechat. Toto opět může ukazovat na jednostrannou závislost traktátu *De modulo studendi* na *Recepta ac consilia medica*.

Jistou nápovědí k příslušnosti autora by mohly být také citované církevní autority. Zaujme především častá citace z díla významného člena cisterciáckého řádu Bernarda z Clairvaux (respektive Pseudo-Bernarda). To by však neprotiřečilo domněnce, že autor traktátu mohl být členem kartuziánského řádu, protože Bernardova spiritualita byla kartuziánskému řádu blízká.

Důležitá je otázka, kde autor získal své vzdělání, které je na tehdejší univerzitní úrovni (konkrétně na úrovni artistické fakulty). Prozrazuje o sobě, že studoval v Praze astronomii.¹⁷ Dokonce jí prý tak propadl, že na ni musel myslet i při jídle a nemohl kvůli ní dobře spát. Prý pouze to, že poslechl rady jednoho váženého muže, ho zachránilo před ztrátou rozumu.¹⁸

Druhou zmínkou o pražském univerzitním prostředí je příběh jakéhosi pařížského magistra přišedšího do Prahy, kterého autor traktátu uvádí jako varovný příklad. Prý se tento magister učil všem věcem zcela nazpaměť a jen málokdy si nečítal v knihách, což jej prý zcela zničilo.¹⁹ I když se o tomto příběhu mohl autor traktátu dozvědět v podstatě v jakémkoli učenějším středoevropském prostředí, přesto je pravděpodobnější, že se jej doslechl právě při svých pražských studiích.

Na dvou dalších místech se však zmiňuje o vídeňské univerzitě, jednou přímo jako o *naší blahodárné vídeňské univerzitě* (*alma universitas Wyenii nostra*, f. *76v/77v, s. 107), podruhé mluví o *našich Vídeňanech* (*nostris Wyenenses*, f. 54r., s. 88), když

¹⁷ [...] *ego enim dum in urbe Pragensi applicatus fui studio astronomie* (f. 63v, s. 100).

¹⁸ *Inde contigit* [f. 64r] *non diu post, quod illata fuit mihi vertigo capitis sic quia confestim infatuatus fuissem si sano consilio cuiusdam venerabilis viri usus non fuissem, nimis enim eram sollicitus* (s. 100).

¹⁹ *Fuit enim unus magister Parisiensis in urbe Pragensi manens, discens omnia mentetenus, raro absens libris, qui ita exhaustus extitit quia similis fuit mortuo recumbenti quatuor diebus in sepulcro* (f. 53v, s. 88).

zmiňuje jejich způsob výkladu Aristotelových *Prvních analytik*. Z toho se zdá být pravděpodobné, že k vídeňské univerzitě ho vázalo větší pouto než k Praze, a je možné, že byla i hlavním místem jeho studií. Pobyt v Praze by pak mohl být spíše krátkodobějšího rázu se zaměřením na astronomii.

Zmínka o vídeňské univerzitě a znalost jejich výukových metod je pak další drobnou indicií hovořící pro příslušnost autora traktátu ke kartuziánskému řádu. Je totiž známo, že vídeňská univerzita byla velkým zdrojem kartuziánských mnichů, především pak pro velkou kartouzu v dolnorakouském Gamingu (Martin, 1992, s. 100–101), ze které mimo jiné pocházelo i několik dolanský mnichů, například Heinrich z Eckenfeldu, který byl v letech 1450 až 1457 převorem olomoucké kartouzy.²⁰

Pokud nyní předchozí zjištění shrneme, vyvstává před námi zásadní otázka: Kdy asi mohl autor svými univerzitními studii procházet? To, že byl katolíkem, který studoval v Praze (a pravděpodobně právě na pražské univerzitě), snižuje výrazně počet možností: buď totiž musel studovat před začátkem husitských válek a přerušením činnosti univerzity (tj. nepochybně před rokem 1420),²¹ nebo v krátkém období od obnovení činnosti univerzity v 30. letech (Svatoš et al., 1995, s. 207) přibližně do roku 1462, odkdy museli přísahat univerzitní členové na kompaktáta (Svatoš et al., 1995, s. 209). Toto by odpovídalo i předpokládané době vzniku traktátu (druhá polovina 50. až druhá polovina 60. let 15. st.), nezvratné důkazy však chybí.

Další zpřesnění by do budoucna mohlo přinést zjištění národnosti autora. Pokud by nepatřil k Čechům (v územním slova smyslu), jevil by se jako nejpravděpodobnější jeho pobyt na pražské univerzitě v rozmezí let 1442/3 až 1448. Na začátku 40. let totiž začínají do Prahy přicházet první magistři a studenti z Vídně, kteří však již roku 1448 po dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad hromadně odchází (Svatoš et al., 1995, s. 208).²² Potvrdit, či vyvrátit tuto možnost je však úkolem pro budoucí výzkum.

K poměrům, ze kterých autor traktátu vyšel, nenajdeme v podstatě žádné informace. Zmiňuje o sobě pouze, že byl *pauperculus*, a proto si nemohl některé knihy dříve dovolit (f. 61v). Svou chudobou se však příliš nelišil od mnohých jiných studentů.

²⁰ Heinrich z Eckenfeldu nejdříve studoval od roku 1435 ve Vídni, poté se stal v roce 1442 novicem v Gamingu, během let 1450–1457 byl převorem olomoucké kartouzy (Martin, 1992, s. 108).

²¹ Roku 1420 jsou katolíci z univerzity vyloučení, mezi lety 1420–1430 nedochází k výuce kvůli *bella, disturbia, seditioes* (Winter, 1897, s. 11). M. Svatoš uvádí jako rok pro zastavení činnosti univerzity 1422 (Svatoš et al., 1995, s. 207).

²² Srov. příslušné roky v *Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis* (1832).

2. Obsah traktátu

2.1. Formální členění

V traktátu není příliš výrazně vyznačena jeho struktura, vyskytují se v něm pouze tři iniciály, první na úplném začátku traktátu, další hned na jeho druhé straně a třetí v druhé třetině traktátu (f. 65r). Pouze jedenkrát se objevuje i označení kapitoly v podobě *Capitulum secundum regularum loycalium. Prima.* (f. 49r, s. 86). Ze znění a umístění této kapitoly by šlo uvažovat, že předpokládanou první kapitolou by mohla být část o gramatice, kterou začíná po medicínských receptech vlastní část traktátu.

Roli titulků zastupuje tlustým písmem zvýrazněný text, který je nejčastěji uvozen jako *regula*, tedy pravidlo. Tyto *regule* jsou často číslovány, ne však přehledně, občas totiž čísla *regulí* nejsou po nějakou dobu uvedena, jindy jsou mezi číslované *regule* zařazeny *regule* nečíslované nebo různá *notabilia*.

Regule se nejčastěji vztahují k nauce, která je v dané části rukopisu probírána, tedy např. ke gramatice, rétorice či astronomii. Vedle těchto specifických *regulí* se však vyskytují v traktátu i tzv. *regule generales*, které obsahují většinou poučky týkající se obecně studia a občas mají vlastní, nezávislé číslování. Některá *regule* tak může mít i dvě čísla, například *Secunda regula generalis artis. 12. [sc. regula]* (f. 43v, s. 76).

Traktát je bohatý na vnitrotextové odkazy, nejčastěji bývá odkazováno na jiné *regule* z traktátu, občas i na konkrétní místa jednotlivých *regulí* uvedením slov, od kterých odkaz začíná, a příslovcem *ibi*, například *ibi Inde ceteras*. Místo, na které je nejčastěji v rukopise odkazováno (tj. *Sequitur regula Donati. Undecima.*, f. 43v, s. 76), je na margu příslušného folia vyznačeno pomocí znaku ∴.

2.2. Shrnutí obsahu

Na konci své krátké předmluvy autor traktátu nastiňuje rozvrh svého díla – to má být rozděleno do tří částí (f. 38r, s. 68):

Prima elucidabit corroboracionem capitis, secunda instauracionem memorie artificialiter acquirende, tertia principalem intencionem conaminis mei.

První má osvětlit jak *posílit hlavu*, tj. jak se například zbavit bolestí hlavy. V druhé části si klade autor za cíl pojednat o tom, jak umělými prostředky zlepšit paměť, třetí část traktátu má být věnována *hlavnímu záměru celého díla*.

Tento rozvrh je dobře patrný v úvodu traktátu: Na f. 38r–38v se nalézají rady *contra debilitatem capitis, contra confusionem capitis, contra maniam et frenesim* atd. Na f. 38v je napsáno v mezititulku *sequitur de secunda parte nostri tractatus scilicet de memoria artificialiter acquirenda* (s. 69), tedy část druhá. Po ní následují napomenutí, aby se studující vyvaroval styku se ženami a nadměrného pití vína, a naopak doporučení, aby každý den před začátkem studia vyslechl mši. Na f. 41r začíná hlavní část traktátu uvozená slovy *sequitur de modulo studendi* (s. 71). Proporce mezi jednotlivými částmi traktátu jsou tedy velmi nevyvážené. První dvě témata zabírají pouze tři folia, zatímco třetí přes 80 stran. Zdá se tedy vhodnější celou strukturu traktátu pojímat tak, že předmluva spolu s úvodními medicínskými a morálními radami je spíše jakousi přípravnou kapitolou pro část hlavní. Jinak řečeno: Aby student mohl vůbec o studiu uvažovat, je potřeba, aby ho netrápily vážné zdravotní potíže, aby si dokázal studijní látku zapamatovat a žil mravně.

Hlavní a nejdůležitější část traktátu pojednává postupně téměř o všech podstatných středověkých univerzitních naukách, a to přibližně v tom sledu, v jakém se s nimi mohl potkat středověký student artistické fakulty.

Největší prostor (f. 42r–61v) je v traktátu *De modulo studendi* věnován triviu, tedy gramatice, logice a rétorice. V této části se také vyskytuje nejvíce obecných rad ke studiu, například jak často se během dne učit nebo kdy a jakým způsobem odpočívat. Následují nauky quadrivia, kterým autor traktátu věnuje výrazně menší prostor (pouze f. 61v–64v). Jedním z důvodů je patrně to, že je nepovažoval za tak důležité jako trivium (a ani na artistické fakultě jim nebyla věnována taková pozornost). Ačkoliv tedy píše, že *sacerdos debet scire septem artes liberales scilicet gramaticam, loycam, rethoricam, musicam, arismetricam, geometriam, astronomiam* (f. 62v), není si trivium a quadrivium rovno, neboť jak říká o něco dříve *Licet non oportet presbyterum perfectum in eo [tj. quadrivio] fore sicut in trivio, sed sufficit aliqualis noticia talium, ut de musica cantus, de astronomia comptus vel kalendarium* (f. 62r).

Autor traktátu se velmi krátce dotýká také studia filosofie a medicíny (tentokrát nikoli z praktického pohledu jako v samotném úvodu traktátu, ale z hlediska studenta), větší prostor věnuje právu a nejpodrobněji se v druhé polovině traktátu zabývá theologií,

která je pro něj nejdůležitější ze všech věd. Nejedná se však příliš o teologii teoretickou, ale spíše praktickou, tedy jak správně kázat či se modlit. Po ní následuje krátká část o učitelství.

Vedle toho, kterým naukám se má student věnovat, zmiňuje autor traktátu i ty, kterých se má vyvarovat. Řadí mezi ně především astrologii, ars notoria, nigromancii a ars memorativa. Před koncem traktátu zmiňuje ještě několik málo rád těm, kteří své studium zanedbali, a přesto by chtěli zastávat kněžský úřad. Svůj traktát ukončuje slovy o smyslu a cíli studia.

Folia	Obsah
38r	Předmluva
38r–41r	Medicínské recepty a napomenutí k řádnému životu
38r–38v	– Recepty proti obtížím s hlavou, ušima a očíma.
38v–39v	– Recepty k posílení paměti
39v–41r	– Varování před vínem a ženami
41r–42r	Úvod k samotné části <i>De modulo studendi</i>
42r–44v	Gramatika
44v–49r	Obecné rady týkající se studia
44v–47r	– Kdy nestudovat a jak odpočívat
45v–46r	– O škodlivosti žen pro studium
47r–47v	– Kdy, jak dlouho a kde studovat
47v–48r	– Další rady týkající se studia
49r–55v	Logika
52r–52v	– O důležitosti logiky
55v–61v	Rétorika
61r–61v	– O důležitosti rétoriky a správné latiny
61v–64v	Quadrivium
64v	Filosofie
65r–65v	Medicína (jako obor)
65v–67r	Právo a theologie (základní rady)
67r–73v	Jak správně kázat (jeho struktura, překlad z latiny do němčiny apod.)
73v–75v	Jak se správně modlit
75v–*76r	Rady učiteli a žákům
*76r–*77r	Jak správně disputovat
*77r–*82r	Jakých nauk se vyvarovat
*77r–79r	– Astrologie
79r	– Ars notoria
79r–80v	– Nigromanice
79r–80r	– Cesarius
80v–81r	– Figura Mercurii
81r	– Ars memorativa
*82r–*82v	Rady těm, kteří předchozí studium zanedbali, a přesto chtějí zastávat kněžský úřad
*82v–*83v	Smysl a cíl studia studia
84r	Závěr traktátu – vybídnutí k jeho šíření a omluva za jeho případné nedostatky

Tabulka 2.2.: Obsah traktátu *De modulo studendi*

2.3. Medicína – tělesné a duševní zdraví

Téma lékařské celý traktát *De modulo studendi* otevírá a je jakoby předsunuto skutečnému začátku traktátu, s nímž na první pohled není příliš spojeno. Smysl této kompozice však dobře odůvodňuje autor tím, že *studentibus expedit habere forcia cephata* (f. 38r, s. 68), čili je vhodné, aby studenti měli *silnou hlavu* a netrápily je tak bolesti hlavy, závratě či zmatenost. Podobně podstatné je také to, aby studující měl dobrý zrak, sluch a paměť.¹ Toto vše jsou ostatně věci, bez kterých je i dnes studium velmi obtížné.

Pro tuto první část využívá autor traktátu především tzv. *Recepta ac consilia medica*, která jsou umístěna na f. 33v–37r a jejichž autorem by podle kolofonu měl být jakýsi bratr *Georius* z Geirachu.² Často autor traktátu *De modulo studendi* uvádí první slova nějakého receptu a poté už jen uvádí *ut supra*, tj. jako výše.³ Přesto však se neomezuje pouze na odkazy na bratra Georia, ale tvůrčím způsobem jeho rady doplňuje a upravuje. Jednak mění pořadí rad, a to tak, aby bylo více systematické: začíná bolestmi hlavy a různými tělesnými neduhy a od nich pokračuje k prostředkům pro posílení paměti. Jednak pozměňuje text přidáváním veršů z Macerových *De virtutibus herbarum*.

Tělesná a duchovní připravenost by však mohla snadno přijít vniveč, kdyby student podlehl svodům tohoto světa, a tak v návaznosti na lékařské rady přichází úzkostlivý apel autora traktátu, aby se student vyhýbal nadměrnému pití vína a styku se ženami. Nejlépe by tuto pasáž mohl vystihnout citát od Pseudo-Eusebia, který autor uvádí: *Vinum provocat luxuriam, vultus autem mulierum in centumplo* (f. 40r). Dále cituje hlavně z Pseudo-Aristotelova spisu *Secretum secretorum*, z Bernarda z Clairvaux a z Řehoře Velikého.

Žena je v očích autora traktátu tak nebezpečná pro studujícího, že je třeba se vyhýbat i pouhé příležitosti mluvit s ní o samotě, neboť už sama příležitost je prý velkým důvodem ke hříchu.⁴ Pokud jsme už příliš pokoušeni, tehdy si máme rozpomenout na ukřižování Ježíše Krista či se s modlitbou obrátit k Panně Marii, neboť – jak říká sv. Bernard, kterého autor traktátu cituje – *není tak zlého moru, který by vbrzku nezmezil při vyslovení*

¹ [...] *ad studium requiritur bonus auditus, et bonus visus, idcirco de illis non est silendum* (f. 38v, s. 69).

² Viz kapitola věnovaná autorství traktátu, s. 20.

³ Nejvíce se tato zkrácení týkají úvodních receptů na posílení hlavy, zlepšení zraku apod., naopak recepty na zlepšení paměti jsou citovány téměř v úplnosti.

⁴ [...] *fuge locum solitarium loquendi vel exeundi cum muliere, quia locus est magna causa peccati. Plerumque enim quis habendo locum involvitur scelere, quo tamen esset expers egendo tali loco. Piscis quidem nolens captivari fugit hamum. Sic similiter intellige de homine volenti cavere a peccato. Locus quippe existens origo facinoris aspernandus est quemadmodum serpens venenosus* (f. 40r).

jména *Panny Marie*.⁵

Důležité je také vyvarovat se přejídání, které stimuluje žádostivost a zbavuje člověka duševní bystrosti. Co se týče vína, je tomu u něj podle Pseudo-Aristotela, kterého autor traktátu uvádí, podobně, neboť také ve velkém množství zatemňuje mysl, způsobuje zmatek v hlavě, zapomnětlivost a vůbec brání všem pěti lidským smyslům, kterými se lidské tělo řídí, ve správném fungování. Ovšem víno ve střídém množství prý naopak posiluje žaludek, pomáhá trávení, zbavuje hlavu špatných výparů, rozradostňuje lidské srdce a zbavuje člověka starostí.

Na závěr nabádá autor traktátu studenta k bohabojnosti a k tomu, aby se každý den před započítím studia zúčastnil mše. Také ve chvíli, kdy člověk již usedne k učení, má zbožně požádat o pomoc Ježíše Krista a Pannu Marii. Tím se uzavírá jakási předkapitola celého traktátu o studiu, tedy svým způsobem nutná příprava k nastoupení studia, a to jak po stránce zdraví tělesného, tak – což je ještě důležitější – duševního.

Lékařství se objeví v traktátu krátce ještě dvakrát: Poprvé ve formě dalšího receptu na dobrou paměť na f. 45r–45v, který jako jeden z mála nevychází z *Recepta ac consilia medica*,⁶ podruhé na f. 65r jako *regula medicine*, a to v části traktátu věnované již pokročilé fázi studia po zvládnutí svobodných umění. Obsahem této krátké kapitoly jsou však jen obecné rady, jak se učit z odborných medicínských knih, ve kterých autor opakuje to, co téměř u každé disciplíny. Je tedy zřejmé, že medicína měla pro autora *De modulo studendi* význam především praktický, v ostatních směrech byla pro něj pouze okrajovým tématem.

2.4. Nový začátek traktátu

Na f. 41r (s. 71) se nachází titulek *Sequitur de modulo studendi*. Po tomto nadpisu začíná hlavní část traktátu, která je uvozena slovy *Nomine igitur Ihesu regis piissimi ineffabilis, roseque matris virginis* [f. 41v] *Marie balsami mirifrice redolentis, suppliciter invocatis sic age*. Tato větná konstrukce je velmi podobná předmluvě k celému dílu *De modulo studendi*, v níž autor vyjadřuje účel svého traktátu slovy *Ad laudem Ihesu regis sublimissimi ast misericordissimi, lilii speciosissimi, ad doxamque virginis matris Marie rose pulcherrime* (f. 38r, s. 68). Zdá se, že se tu tak vytváří paralela mezi oběma textovými částmi, která ukazuje na promyšlenou strukturu celého traktátu.

⁵ *Non est pestis tam mala que mox non abscedat ad nomen Marie* (f. 40r).

⁶ Recept je určen především těm, kteří zanedbali pravidelné opakování naučené látky, a na rozdíl od těch přebraných z *Recepta ac consilia medica* neuvádí konkrétní množství jednotlivých přísad.

Opakováním slov ze své předmluvy dává autor traktátu na vědomí čtenáři hned dvě podstatné věci: jednak po jakémsi intermezzu s přípravnou kapitolou zabývající se převážně medicínskými radami ukazuje, že právě na tomto místě začíná hlavní část traktátu, tedy to, co vyjádřil v předmluvě jako *principalem intencionem conaminis mei* (f. 38r, s. 68), což odkazuje na úvodní slova traktátu *propono connotare paululum de modulo studendi* (f. 38r, s. 68). Myslím však, že zároveň dává důležitý vzor samotnému studentovi: stejně jako on sám začal své dílo obrácením se k Ježíši Kristu a Panně Marii, má i student sám takto začít své každodenní studium.

2.5. Gramatika

Gramatika patřila mezi základní obory tzv. trivia a byla nezbytná k tomu, aby student mohl přistoupit ke studiu náročnějších disciplín, i z toho důvodu se vyskytuje v traktátu na prvním místě. Obsahem této části nejsou základní gramatické poučky, jako například slovesná či jmenná paradigmata, ale spíše jakési drobnosti, které by studentovi mohly případně i v pozdějším čase činit obtíže.

Základními gramatikami, na které autor traktátu odkazuje, jsou Donátova *Ars Minor*, jejíž dobrá znalost se předpokládá, a *Doctrinale* od Alexandra de Villa Dei. Autor traktátu trvá na tom, že jeho *první dvě části* se má učit student nazpaměť, tj. tvarosloví (část prvá) a syntax (část druhá).⁷ Z třetí části *Doctrinale*, která je z velké části věnována metrice, se má student naučit především délky slabik jednotlivých slov.

Další gramatiky (například *Priscianus minor*) nebo gramatické traktáty (například *De declinacione* od Petra Helias či tzv. Florista *De regimine et costruzione*) mají sloužit jen jako pomůcka v případech, nenalezne-li student danou látku v Donátovi či v Alexandrovi.

2.5.1. Tvarosloví

V první reguli, která tento zkratkovitý přístup vyjadřuje snad nejvyhraněněji, autor poskytuje v rychlosti studentovi hned několik dobrých rad: chce-li se student zlepšit v *materiis metricis ut in Allexandro*, tj. ve čtení veršovaných knih, má se zprvu naučit správně jednotlivé metrické stopy. U podstatných jmen třetí deklinace je zapotřebí se zaměřit pouze na genitiv a ablativ singuláru a na genitiv plurálu. U sloves je nejdůležitější naučit se dobře préteritum a supinum, u adverbíí jejich druh (například času, místa,

⁷ *Exigitur eciam omnino et suppetit tibi studere versus mentales principaliter prime et secunde parcium, assumptis paucis metris, addita cordetenus modica resumpcione Donati* (f. 43r, s. 75).

způsobu), u spojek jejich významový vztah (tedy zdali jsou například koordinační či adverzativní). Nakonec u každého slova je dobré se zaměřit ještě na to, zdali se jedná o slovo složené či jednoduché. Jedná se tedy o podobné záležitosti, s nimiž zápasí i dnešní student latinského jazyka.

2.5.2. Syntax

Druhá *regule* je podrobnější a zaslouží si pozornost. Autor traktátu nabádá studenta slovy: *fac ordinem in textu raso absque cifris, quia dum metrum est cifratum aut prosa, tunc homo solum facit ordinem secundum demonstrationem cifrarum talium, et sic animus non conatur ymaginari pro faccione ordinis secundum regulas Allexandri* (f. 42r, s. 73) ...

Sousloví *facere ordinem* se pravděpodobně vztahuje k *ordinatio*, k uspořádání slov ve větě, tj. k slovosledu. Zdá se, že zde autor traktátu poučuje studenta, jakým způsobem postupovat při převádění složitého textu (nejčastěji metrického) do tzv. přirozeného slovosledu, tedy z *ordo artificialis* do *ordo naturalis*.

Suzanne Reynolds vysvětluje tyto dva pojmy takto (Reynolds, 2004, s. 116):

[...] *ordo naturalis, characterised by its adherence to SVO order, was a grammatical construct or tool with which to unravel the rhetorical intricacies of Latin syntax; it was the order of paraphrase, of exposition, and a template used for rewriting examples in grammatical and logical treatises.*

Základní charakteristikou přirozeného slovosledu je tedy pořadí větných členů ve sledu podmět, přísudek a předmět.

Lze se domnívat, že oněmi ciframi jsou pak míněny značky, kterými byl tento přirozený slovosled v latinském textu naznačen. Jeden z příkladů takových pomocných glos uvádí Suzanne Reynolds na manuskriptu Horaciových Satir z konce 11. století z oblasti východní Francie (Reynolds, 2004, s. 112–113):

a c e b g d f
cur tua plus laudes cumeris granaria nostris?

Pomocí těchto glos lze pak komplikovaný verš snadno přecíst jako *cur laudes tua granaria plus nostris cumeris?* Což je podoba pro naprostou většinu středověkých i moderních žáků výrazně snadnější než původní verš.

Autor traktátu *De modulo studendi* však před těmito glosami, na první pohled velmi užitečnými, studenta varuje a doporučuje mu, aby se prvně snažil vytvořit si tento

přirozený pořádek sám, tedy aby pracoval s čistým textem bez těchto pomocných značek (*in textu raso absque cifris*). Kodex s takovými pomocnými glosami má sloužit jenom pro kontrolu, zdali student svou vlastní práci odvedl dobře.⁸

V následující reguli se krátce dotýká tzv. *constructiones partiales* (v jiných knihách označovaných také jako *constructiones simplices*) a slovesné rekce. Čtvrtá regule se zabývá učením neznámých slovíček a doporučuje nejprve si říci význam slova latinsky, poté v mateřském jazyce.⁹

Důležitá je i zmínka o argumentech a *soluciones* (řešeních) v regule páté (f. 42v, s. 74). Nejprve je třeba se podívat na obojí, pak jen na argument a říci řešení. To odpovídá oblíbené metodě otázek a odpovědí, která je k nalezení už v Donátově *Ars minor*. Tento doporučený učební postup zopakuje v různých variantách autor traktátu ještě mnohokrát – dá se říci, že jeho základním cílem je přesvědčit studenta, aby se snažil opakovat si naučenou látku se zavřenou knihou.

2.5.3. Prozódie

Vedle nových, rýmovaných básnických forem jsou i ve středověku hojně používány formy metrické, založené na střídání dlouhých a krátkých slabik. Protože v této době už nejsou v latině dlouhé a krátké vokály vyslovovány a zachován je pouze přízvuk, vznikala pro studenty samozřejmě velká obtíž se správným určením délek. Autor proto nabádá studenta k prostudování si třetí části Alexandrova *Doctrinale*, ve které je právě o této problematice obšírně pojednáno. Student si má tento výklad dobře prostudovat a důkladně mu porozumět (*resume et intellige quantitates dictionum bene masticando*, f. 44v, s. 77), přesto však na něj autor traktátu netlačí, aby se jej učil slovo od slova nazpaměť. Místo toho píše: *reor te sufficere scire mentetenus de quantitatibus haec metra (tamtéž)*, tj. *domnívám se, že stačí, abys znal nazpaměť tyto verše o délkách slabik*. Verše, které pak studentovi nabízí, vypadají z dnešního pohledu hodně obskurně a nesrozumitelně (*tamtéž*):

Mansla delensteve flinsdriverim bogodosmo cudrungunst

Mau quin nost bedecementu gudrumcaticus

adde A as es os finales dant tibi longos

⁸ *Sed codices cifrati, expositi et sentenciati valent ad hoc ut demum cernas an bene operatus es aut non postquam resumpsisti in textu raso* (f. 42v, s. 73).

⁹ *Sis itaque sollicitus studere vocabula exponere alternative, hoc est latine et post vulgariter* (f. 42v, s. 74).

Báseň je autorem traktátu vykládána tak, že první verš se dotýká úvodních slabik, druhý slabik vnitřních, třetí verš slabik na konci slov.¹⁰ V prvních dvou verších jsou uměle vytvořena slova tak, aby každé z nich obsahovalo jeden vokál. Souhlásky, které tento vokál obklopují, pak mají značit případy, ve kterých je tento vokál dlouhý. Například slovo *Mansla* znamená, že *a* je přirozeně dlouhé vždy před *m*, *n*, *s*, *l*. Třetí verš se oproti dvěma předchozím liší tím, že neobsahuje žádná uměle vytvořená slova, ale pouze značí, že koncová *a*, *as*, *es*, *os* jsou v latinských slovech dlouhá.¹¹

Tyto verše nejsou ničím výjimečným a objevují se od pozdního středověku¹² přinejmenším do druhé poloviny 18. století.¹³ Nepřekvapí přitom, že jejich znění variuje,¹⁴ jejich nejčastější podoba je však přesto přibližně taková, jakou lze naleznout v knize *Dimensio syllabarum* od Jürgena Leonhardt (Leonhardt, 1989, s. 106), který cituje rukopis z období okolo roku 1430:

<i>De modulo studendi</i>	<i>Dimensio syllabarum</i>
Mansla delensteve flinsdriv <u>e</u> rim bogodosmo cudrun <u>g</u> unst	Mansla delensteve flinsdiu <u>i</u> rim bodogosmo cudrum <u>f</u> gunst
<u>M</u> au quin nost bedecelementu <u>g</u> udrum <u>c</u> aticus	<u>G</u> au bedecelmentu qui nost <u>d</u> um <u>u</u> grunticus adde
adde A as es os finales dant tibi <u>l</u> ongos	Aiunc as es os finales dant tibi <u>l</u> ongas.

Tabulka 2.3.: Srovnání dvou verzí mnemotechnických veršů *Mansla delensteve*

Verze v traktátu *De modulo studendi* má (pomineme-li nepodstatné odchylky) oproti verzi obvyklejší větší tendenci vkládat do slov i vokály, které by se v nich správně neměly vyskytovat (například *a* ve slově *gudrumcaticus*, které značí délky *u* ve vnitřních

¹⁰ V případě, že se rozhoduje o délce či krátkosti slabiky, nepoužívá se ve středověku tradiční slabičné dělení, nýbrž každá slabika začíná vokálem, například pro *labilis* není první slabikou *la*, nýbrž *al* (Leonhardt, 1989, s. 90).

¹¹ Zdá se, že je třeba číst poslední verš jako hexametr začínající *add(e) ā*.

¹² Pro přehled rukopisů a raných tisků, které obsahují tyto verše, viz *Dimensio syllabarum* (Leonhardt, 1989, s. 107–108).

¹³ Nejmladší doklad pro první dva verše jsem našel v *Prosodia latina una cum libro de Arte Metrica* od Fr. Raymundus Josephus Rebolida z roku 1771 (Rebolida, 1771, s. 60), pro třetí verš pak v M. Joannis Rhenii *Compendium Latinae grammaticae pro discentibus nationis Germanicae, Hungaricae, atque Bohemicae* z roku 1781 (Rhenius, 1781, s. 357).

¹⁴ Někdy jsou dokonce uváděny verše ve špatném pořadí, jako je tomu například v *Scientiarum omnium encyclopaedia* z roku 1649, ve kterém první verš začínající *Mansla* je uveden jako *De mediis syllabis* a druhý naopak jako *De primis* (Alsted, 1649, s. 545).

slabikách), hlavní rozdíl je ale ve variantě *Mau* a *Gau* ve druhém verši a v chybějícím *Aiunc* ve verši třetím. Obě tyto odchylky jsem zatím našel jen v *De modulo studendi* a mohly by svědčit (třebas rozhodně ne nezbytně) o tom, že si autor traktátu nebyl zcela jist tím, co které slovo přesně značí. Například *M* na místě *G* ve slově *Mau* protiřečí třetí části *Doctrinale*, na kterou autor traktátu odkazuje a v níž čteme, že *a* je před *m* krátké (Alexander de Villa Dei, 1974, v. 1984–1985):

m subeunte brevis datur a, thalamusque probabit.

Naopak dlouhé *a* před *G* je s *Doctrinale* zcela v souladu (Alexander de Villa Dei, 1974, v. 1991):

Ante g longa fit a; sed nomina deme secundae:

sic pelagus ponis; his Abdenago sociabis.

V případě *aiunc*, které označuje délku koncových slabik s *a*, *i*, *u*, *n* a *c*, je možné, že autorovi připadalo jako *aiunt* a že jej pochopil jako zbytečně redundantní oproti *adde*, a tak se jej rozhodl vynechat.

Bylo by samozřejmě poněkud zavádějící mluvit o tom, že autor traktátu *De modulo studendi* snad tradované verše těmito odchylkami znehodnotil. Předně není jisté, zdali verše nejsou opsány už z chybné předlohy. A i pokud vezmeme jejich tradovaný výklad spolu s příklady tak, jak se nachází například u Henrica Glareana,¹⁵ snadno pouhým prolistováním slovníku zjistíme, že každé z pravidel obsahuje množství výjimek a na žádné z nich se nelze zcela spolehnout.¹⁶

¹⁵ Výklad těchto veršů u Henrica Glareana v jeho *De ratione syllabarum brevis Isagoge* z první poloviny 16. století patří asi mezi nejsrozumitelnější a bylo na něj i později vícekrát odkazováno. Henricus Glareanus mimo jiné píše (Glareanus, 1525): *Et ut rudes quoque haec intelligant, Consyderandum vocales semper respicere consonantes sequentes, et non praecedentes. hoc igitur docent carmina, uocalem praecedentem has, quae in his dictionibus ponuntur, consonantes, ante eas produci, ante reliquas uero, quae in ijs posita non sunt, corripì. Exempli causa: In primis syllabis, a ante b cor. sicut labellum, a ante c cor. ut acerbus, aciès, a ante d cor. ut uadum, quadro. a ante f cor. ut uaffer, a ante g. cor. ut magus, ago, a ante l. pro. ut ales, et sic consequenter de omnibus vocalibus primarum syllabarum.*

Et de medijs syllabis eodem modo, in his enim a ante b, c, d, et, f, uel, ph, cor. ut arabes, alacer, lampadis, et colaphus, a ante g pro. ut imago, uirago etc.

De ultimis uero syllabis non est relatio uocalium ad consonantes, sed dicimus in a finita produci, ut frustra, ama, extra, in b finita corripì, si qua sunt, in c produci, ut lac, halec, in d coripì, si qua sunt, in e corripì, ut ouile, caprile, ac deinceps in reliquis pari modo.

¹⁶ Tento výrazný rozdíl mezi tradovanými poučkami a skutečností se dobře odráží v pozdním dokladu těchto veršů od R. J. Rebollida z 18. století, který k nim dodává: *Generales tamen à nobis traditae Regulae suas patiuntur exceptiones, quas longo usu, diligentia, & studio oportet addisci* (Rebollida, 1771, s. 60).

Na druhou stranu pokud si student skutečně nejdříve prostuduje třetí část Alexandrova *Doctrinale*, ve kterém se nachází obsáhlejší výklad délek slabik, a to včetně případných výjimek, nehrozí mu příliš velké nebezpečí omylu. Přestože se totiž u Alexandra nacházejí chyby, jsou do velké míry způsobeny středověkými ortografickými zvyklostmi, popřípadě se vyskytují především ve vzácných slovech (Leonhardt, 1989, 96–98). Verše *Mansla delensteve* jsou tak hezkou ukázkou případu, kdy složitější výklad (tj. ten v *Doctrinale*) je shrnut jednoduchou mnemotechnickou pomůckou, která sice není zcela přesná, ale přesto může být studentovi k užitku: buď už sama o sobě, či tím, že si díky ní možná student snadněji rozpomene na složitější výklad.

Další dvě následné regule se zabývají přízvukem, jehož umístění je prostě třeba se naučit nazpaměť, a básnickými figurami, z nichž je jako příklad uvedena *amastrophä* (tj. anastrofa). Tím část věnovaná prozódii a básnictví zcela končí. Vše ostatní, tj. například metriku či další figury, se měl student zřejmě naučit z děl Donáta a Alexandra.

2.6. Logika

Logika jakožto základní středověká věda není samozřejmě opominuta ani v *De modulo studendi*, ostatně například v Praze její výuka zabírala v druhé polovině 14. století tři pětiny všech přednášek na artistické fakultě (Svatoš et al., 1995, s. 115). Z učebních příruček je především zmiňován *Tractatus* (či také *Summulae logicales*) od Petra Hispana, který je však v *De modulo studendi* občas chybně zkracován jako *Pe. He.*, a tedy zaměňován s Petrem Helia, autorem *Summa super Priscianum*. Autor mluví také o tzv. *parva logicalia*, pod kterýmžto názvem však vyšlo mnoho knih, pravděpodobně má však na mysli buď druhou část *Summulae logicales*,¹⁷ nebo širší soubor časem se proměňujících kratších traktátů, které byly vyučovány na univerzitách.¹⁸ Zmiňovány jsou také Aristotelovy knihy zabývající se logikou, a to *První* i *Druhé analytiky*, *Topiky* a *Elenchorum*, které všechny byly běžnou součástí univerzitního studia jak v Praze, tak ve Vídni. Autor zmiňuje ještě dílo novoplatonika Porphyria.

Většina rad se týká skutečně jen studijního postupu, nejsou uváděny téměř žádné konkrétní příklady z logiky. Autor traktátu se staví proti bezhlavému učení se všeho nazpaměť slovo od slova, ale většinou zdůrazňuje, že je potřeba textu především dobře porozumět, naučit se nazpaměť termíny, které se v textu objevují, a jejich významy.

¹⁷ Srov. *Logik und Metaphysik: Erkenntnislehre, Geschichte der Logik, System der Logik, Band 1* (Rabus, 1868, s. 158).

¹⁸ Pro Prahu viz *Fakultu svobodných umění* od F. Šmahela (Svatoš et al., 1995, s. 115), pro Vídeň viz *Geschichte der Wiener Universität* (Aschbach, 1865, s. 90).

Důraz je kladen také na pomalý a pečlivý postup v učební látce. V podstatě za každou kapitolou má žák přestat v další četbě a předcházející látku se dobře naučit. Nabádá také studenta, aby si například všechny propozice, které chce transformovat, napsal nejprve na zvláštní tabulku a až pak transformaci provedl, přičemž výsledek si případně může ověřit v knize. Jindy naopak výslovně nabádá studenta, aby si opakoval nějakou část se zavřenou knihou.

Důležitost logiky

Zajímavou pasáží je část o důležitosti a užitečnosti logiky. Jejím hlavním smyslem má být pomoc při rozlišování pravdivého a nepravdivého (*verum et falsum*, f. 52r, s. 87). Tato její role však není důležitá pouze v vědních oborech, ale je zásadní i pro víru, protože ten, kdo ji zná, ví *que sint tenenda et que spernenda* (f. 52r, s. 87), a z podobného důvodu je i dobrou zbraní proti vychytralosti heretiků. Kdokoli prý tvrdí, že zná něco, aniž by znal logiku, lže.

Pozoruhodná je obhajoba proti možné námitce, že v logice se dějí mnohé odbočky či že se v ní dokonce *tlachá*. Toto je však prý nezbytné z toho důvodu, že logika má úlohu stejnou jako soudce, který rozhoduje o tom, co je správné, a musí proto všechny argumenty co nejlépe prozkoumat.¹⁹

2.7. Rétorika

Základním předpokladem pro schopnost dobře a hezky mluvit je velká slovní zásoba. Tomuto tématu se věnuje právě první část této kapitoly. Autor přitom jde příkladem a uvádí, jak se sám učil nová slova (f. 55v, s. 89):

Quando mihi insonuit aliquis terminus cantando, loquendo, aut legendo, et de illo diligens sedule fui, tunc repente percurri libros continentes significaciones terminorum, ut Grecistam, Synonima et cetera, specialiter vocabularium quod tu habere debes. In quo si non inveni rimatus indefesse fui a superioribus meis aut ceteris sociis. Egi insuper in his sic. Dum cantaverunt in scolis aut in ecclesia me prope astante, tunc diligenter attendi super terminos. Intellectis ergo aliquibus, eorum significacionem adhuc in mente revolvi

¹⁹ *In loyca autem debent esse multe discursiones quas tu stulte vocas garriciones, ideo, quia loyca habet se sicut unus iudex cum sentenciantibus, duobus opponentibus sibi innitere pro re discucienda* (f. 52r, s. 87).

seu repetivi, memorie firmitus imprimendo. De reliquis vero non intellectis semota omni prolongacione quesivi in libris aut interrogavi a ceteris.

Popisuje také, jak postupoval při čtení neznámých textů. Jeho taktikou bylo prvně přečíst rychle celou knihu, najít si všechna neznámá slova, ta přeložit a až poté přistoupit k pečlivé četbě knihy se snahou o pochopení obsahu. Autor traktátu radí také, do kterých knih je třeba se podívat (především tzv. *Grecisty*²⁰ a do různých vokabulářů), a případně radí zeptat se svých nadřízených či kolegů (*aut interrogavi a ceteris*).

Autor traktátu si však uvědomuje, že se studující může obávat zeptat se na neznámá slova ze strachu, aby tím neukázal svou neznalost. Pro tento případ radí autor *De modulo studendi* metodu, jak se ptát tak, aby tázaný nepoznal, že my sami dané slovo neznáme (f. 56v, s. 91):

Cum occurrit tibi vocabulum ignotum de aliqua materia volendo te non existimari ab aliis ignarus talis, tunc quere sic: Quomodo vultis exponere proprie illum terminum? Et tunc ipse interrogatus arbitraretur te eum requirere causa temptationis, aut causa informare affectandi ipsum. Pretextu ergo confusionis exponet terminum propositum tibi ignotum, aut notificabit tibi materiam ignotam si scit. Si vero nescit, et reinterrogaberis ab eo etiam te nesciente, tunc vereri non debes, cum nec ipse scit.

Vzápětí autor dodává *notabile interrogacionum*, ve kterém upozorňuje, že *interrogaciones sepe fiunt, causa temptandi, aut confundendi alium* (f. 56v, s. 91), tedy že *dotazy se často dějí jen kvůli tomu, aby byl druhý pokoušen či zmaten*. Takových lidí je pak dle jeho názoru třeba se stranit.

2.7.1. Slovníky a jiné lexikální pomůcky

Jaké lexikální pomůcky má však student používat? Na f. 56v se vyskytuje jejich nejúplnější výčet v traktátu (f. 56v, s. 91):

[...] *in Compositis, Deponentialibus, Synonimis, Equivocis, Cornuto, Grecista, similiter in vocabulariis* [...]

V předchozí kapitole už byl zmíněn *Grecista*, gramatika známá běžně pod názvem *Grecismus*, kterou sepsal Eberhard Bethuniensis (Béthume) okolo roku 1200. Významná je především tím, že se zaměřovala na tzv. *differentiae*, tedy na významové rozdíly mezi slovy. A jak její název napovídá, vysvětlovala také množství slov řeckého původu.

²⁰ O této gramatice viz níže.

Composita, *Deponentalia*, *Synonima*, *Equivoca* i *Cornutus* jsou všechno verzifikovaná díla, která byla či dopsud jsou připisována Iohannovi de Garlandia.²¹ Jejich názvy povětšinou dobře napovídají, co je jejich obsahem. *Composita* a *Deponentalia* jsou veršované traktáty vztahující se ke slovesům, přičemž *Composita* pojednávají o slovesech složených, tedy vzniklých přidáním předpony, *Deponentalia* pojednávají o slovesech deponentních. *Synonima* pojednávají o slovech souznačných, *Equivoca* o slovech podobných, ale s rozdílným významem.

Posledním zmíněným dílem Iohanna de Garlandia je tzv. *Cornutus* (známý též pod názvem *Distigium Cornuti*) – opět veršovaná učební pomůcka skládající se z necelých 50 hexametru uspořádaných po dvojicích a obsahujících přísloví a obecné rady ke správnému životu.²² Uvedená přísloví se vyznačují vysokým výskytem neobvyklých a vzácných slov, ať už původem latinských, či do latiny převzatých z řečtiny. Protože byl *Cornutus* stejně jako všechna ostatní zde zmíněná díla Iohanna de Garlandia často hojně glosován a komentován, sloužil podle Sussane Daub *spíše jako lexikální pomůcka než k morální poučení*.²³

Jako poslední autor traktátu zmiňuje *vocabularia*, tedy to, co se nejvíce blíží naší představě slovníku. Zjistit však, jaké konkrétní slovníky zde autor traktátu měl na mysli, nelze. Mezi známé a v této době používané slovníky patřily například *Vocabularium* od Papiia napsané kolem roku 1040 či *Magna Derivationes* od Hugutia Pisana .

Práce se slovníky

Zajímavý je doporučený způsob práce s těmito lexikálními pomůckami. Jak už bylo řečeno, všechny zmíněné lexikální pomůcky až na *vocabularia* byly veršované se záměrem ulehčit jejich memorování. Přesto autor traktátu píše (f. 56v–57r, s. 91):

In libris insuper vocabulorum sic stude ut in Compositis, Deponentalibus, Synonimis, Equivocis, Cornuto, Grecista, similiter in vocabulariis. In quibus olim stulte egi illa cordetenus studendo, sed sufficit tibi ut regula dicit. Perlege primo et intellige in libro pauca vocabula bene masticando et cuiuslibet stude diligenter intrepacionem. Postmodum inspice

²¹ Dobře zpracovaný přehled života a díla tohoto pařížského profesora latiny je k nalezení v knize *Lateinisches Lehrer Europas* v kapitole od Susanne Daub (Daub, 2005).

²² Autor traktátu mohl mít na mysli i rozšířenou verzi *Cornutu*, kterou sepsal Otto von Lünberg na přelomu 13. a 14. století. K původnímu *Cornutu* přidal dalších 21 párů hexametru. Obě díla byla často přepisována společně (Daub, 2005, s. 341).

²³ Susanne Daub (Daub, 2005, s. 341): *Est is anzunehmen, dass sie [rozuměj Cornutus] eher der lexikalischen als der moralischen Belehrung diente.*

solum talia nomina vocabulorum in codice et dic significacionem eius mentetenus eciam ruminando. Inde iterum perlege tantum et eciam fac eodem modo et sic de aliis.

Podstatný je tedy přístup, který se zaměřuje nikoli na naučení se lexikální příručky zcela nazpaměť, ale pouze na naučení se významů slov. Je zde přitom činěn rozdíl mezi dvěma podobnými pojmy *interpretacio* a *significacio*. První z těchto pojmů označuje (alespoň u autora *De modulo studendi*) vysvětlení významu slova, a to například včetně jeho původu, jakým způsobem je vytvořeno, jestli je to slovo stvořené skládáním či odvozováním. *Significacio* označuje samotný, vlastní význam slova.

Autor traktátu pak klade silný důraz na to, že ony *interpretaciones*, do češtiny přeloženo *výklady slov*, mají být učeny se zvláštním zřetelem, protože právě ony pomáhají tomu, abychom si slovo dokázali lépe zapamatovat (f. 57r, s. 92):

Ideo interpretaciones dico studere, quia per has homo fundamentaliter intelligit vocabula per quas et melius potest retinere, significaciones eorum memorie imprimendo. Significacio quippe patefacta vocabuli precipue rari absque interpretacione faciliter labitur.

Podobně se postupuje i dnes při učení se cizím jazykům: studenti se nesnaží učit jen páry slov, tedy slovo a jeho význam, ale často se učí i slova k nim příbuzná, vytvořená ze stejného základu. Popřípadě se učí význam předpon a zkouší z nich odvodit význam složených slov.

Počet slov, které by se měl student učit tak říkájíc „na jeden záťah“, tj. během jednoho učebního bloku, nemá být přitom příliš velký – jenom tolik slov, kolik si jich student dokáže zapamatovat, tedy *deset, jedenáct, dvanáct* (f. 57r) apod.

2.7.2. Bona latinisacio

To, co odlišuje krásnou, dobrou latinu (*bona latinisacio*) od latiny běžné je, jak už bylo řečeno, bohatost užitého jazyka, možnost říci stejnou věc několika různými způsoby. Autor uvádí dva příklady změny jednoduché latinské věty ve větu ve vysokém stylu (58r, s. 93):

volo transire ad civitatem → *propono proficisci ad urbem*
volo intrare ecclesiam → *intendo templum ingredi*

Ačkoli jsou tyto dvě věty velmi krátké, přesto můžeme na nich popsat několik aspektů, které jsou vlastní *dobré latině*: Především je to nahrazení obvyklých slov synonymními

výrazy, jejichž výskyt je vzácnější. V uvedených příkladech je vždy nahrazeno sloveso *volo*, a to výrazy *propono* a *intendo*. V obou případech je také aktivní sloveso (*transire*, *intrare*) nahrazeno deponentním (*proficisci*, *ingredi*), tedy tím, které je ze své podstaty pro studenta latiny obtížnější.

Důležitou částí je cvičení se v *dobré latině* (*bona latinisacio*), přičemž prostředků, kterými svou řeč může student obohatit a stylisticky povýšit, je hned několik. Jsou to samozřejmě ty prvky, které začínajícím studentům latiny působí největší obtíže, tedy aktivní užívání ablativů absolutních a gerundií.

Pro názornost uvádí autor traktátu příklad transformace běžné věty ve větu, která je těmito prvky okrášlena (f. 58v, s. 94):

Dum transirem ad scolas, inveni → *Me transeunte ad scolas inveni*
codicem. *codicem.*

Transeundo ad scolas inveni
codicem.

Zajímavé je, že ani jedna z těchto transformací nevede k formě obvyklé v klasické latině, neboť první věta s ablativem absolutním porušuje pravidlo různopodmětnosti,²⁴ ve druhé větě je použito gerundium nestandardním způsobem, který se ve větší míře objevuje až v postklasické latině.²⁵ V klasické latině by daná věta zněla nejspíše jako *ad scholas transiens codicem inveni*. Přesto žádné z forem, které autor traktátu uvádí, nelze upřít eleganci v porovnání s výchozí větou.

Ars dictandi (Ars dictaminis)

Ačkoli většina rad týkajících se *dobré latiny* je obecných a autor traktátu upozorňuje, že je třeba stejných okras užívat nejen při psaní, ale i při mluvení, je zmíněno také několik speciálních pouček týkajících se psaní dopisů (v traktátu jako *ars dictandi*, obvyklejší název je *ars dictaminis*).

Nejdůležitější je znát správnou strukturu dopisu (f. 59r, s. 95), tedy jeho rozdělení na *salutacio*, *exordium*, *narracio*, *peticio*, *conclusio*, někdy *valediccio* a na závěrečné *datum*. Pro *salutacio*, tedy pozdrav, je potřeba znát jeho správné podoby vzhledem k adresátovi. Obsáhlé seznamy takových pozdravů byly běžnou součástí traktátů o *ars*

²⁴ Viz *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache* (Kühner, 1878, s. 577) a *Základní latinskou mluvnici* (Novotný et al., 1992, s. 208).

²⁵ Viz *Lateinische Syntax und Stylistik* (Hofmann and Szantyr, 1972, s. 373, 380) a *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache* (Kühner, 1878, s. 564, Anmerk. 3).

dictandi a jeden z nich je i obsahem *Ars dictandi* (text (k)), která se nachází na f. 93v–116r stejného rukopisu jako *De modulo studendi*.

Důležité je také správné používání konektorů v dopise označovaných v traktátu jako *signa*, jedná se o *inde, hinc, insuper, de cetero, preterea, interea, alioquin, alias, item, iterum, atque, quoque, ecce* apod. (f. 59v, s. 95), toto však platí podle autora traktátu i pro mluvenou řeč.

Poslední poznámku věnuje autor traktátu psaní data. Uvádí, že často se datum píše pomocí *non, id* či *kalend*, jednodušeji však způsobem, který je vlastní i nám: *Datum in opido et cetera vicesima tertia die mensis decembris anno et cetera LVI°* (f. 59v, s. 95).

Jako ukázkou správného *ars dictandi* uvádí autor traktátu smyšlený, parodický dopis vlka koze, z kterého je patrné, že vlk *miluje kozu* – řečeno dnešním jazykem – *k sežrání*. Tento pěkný a propracovaný dopis na vysoké stylistické úrovni se zdá být převzat od nějakého jiného autora, jehož jméno se však doposud nepodařilo zjistit.

2.7.3. Užitečnost řečnictví

Největší předností řečnictví podle autora traktátu je, že je velmi užitečné pro theologii, v které se právě píše *ornato latino* (f. 60v, s. 97), tj. ozdobnou latinou, vysokým stylem. Stejně tak pro kazatelství má pochopitelně rétorika velmi významnou úlohu.

Tuto kapitolu využívá však autor traktátu i ke kritice učitelů, kteří *locuntur latinum coquinale* (f. 60v, s. 97), tedy těch, kteří mluví *kuchyňskou latinou*. Učitelé se prý často odlišují od ostatních jenom svým oblečením, ne však svou řečí, tedy tím, čím by se právě od ostatních odlišovat měli.

Autor traktátu odpovídá i na možnou námitku (uvezenou slovem *diceres* – *řekl bys*), že dobrý učitel má mluvit jednoduchou latinou (*simplex latinum*) kvůli pokoře (*propter humilitatem*). K tomu autor traktátu píše (61r, s. 98):

[...] *magistri precipue debent se tenere virtuose et latinum subtile loqui non ob hoc ut laudarentur, sed ut aliis exempla tribuant sic, quia videntes et audientes desiderent talia scire et ut ex desiderio tali applicent se studiis, quia homo scientificus et virtuosus magis redditur ad devocionem quam alius.*

Učitelé by tedy měli mluvit vznešenou latinou (*latinum subtile*), aby nalákali ostatní ke studiu a ti se tak stali skrze své poznání zbožnějšími. Díky svým znalostem totiž vzdělaný člověk dokáže více rozumět boží milosti a lásce, také je schopen lépe rozlišit mezi tím, co je a není hřích. Chápe také prázdnotu světských rozkoší a odvrací se od tohoto světa

k Bohu. Důkazem pro toto tvrzení jsou prý příklady mnohých učitelů a jiných učenců, *qui ingrediuntur ordinem carthusiensem, et eciam alios ordines observancie* (f. 61v, s. 98).

Rétorika je tedy jedním z důležitých prostředků k porozumění Bohu i na osobní cestě k němu, ať už tím, že se člověk oddá kněžskému poslání či studiu theologie, nebo tím, že se stane sám více zbožným. V očích autora traktátu *De modulo studendi* však tuto úlohu plní svým dílem každá z jím pojednávaných nauk.

2.8. Quadrivium

Jak už bylo řečeno výše, quadriviu nepřikládá autor traktátu takovou důležitost jako triviu, neboť podle jeho názoru lze k theologii přistoupit i jen s dobrou znalostí trivia a těch základů quadrivia, které jsou nezbytné pro působení v církvi. Z astronomie je proto třeba znát *compotus*, tedy matematické výpočty, podle kterých se počítala data pohyblivých svátků, především Velikonoc. Z muziky je třeba znát písně, tedy *cantus*. V písních se však střídají dlouhé a krátké tóny, což prý vyžaduje znalost geometrie. S aritmetikou je zase spojena už zmíněná astronomie, která je zase nezbytnou pro medicínu, protože *qui enim non est astronomus, est tepidus medicus et verus homicida* (f. 62r), neboť bez ní neví, jakým způsobem ovlivňuje postavení planet a hvězd účinky jednotlivých léků.

Astronomie je ostatně jedinou disciplínou quadrivia, které se autor traktátu věnuje šířeji. V případě matematiky odkazuje pouze na kapitolku o *algorismu*, kterou zařadil již do části *trivia*, v částech o hudbě a geometrii jenom upozorňuje na to, že jsou kvůli své velké vnitřní různorodosti velmi obtížné na učení se nazpaměť, a proto doporučuje naučit se z paměti jen termíny, se kterými zacházejí, a jejich výklady.

2.8.1. Astronomie

Ze všech disciplín quadrivia věnuje se autor traktátu nejvíce astronomii, která podle všeho patřila k těm, ke kterým měl velkou náklonnost. Přesto však, jak bude ukázáno, není tato náklonnost bezvýhradná.

Vůbec před tím, než je možno k astronomii přistoupit, je třeba znát *Algorismus*, tedy základy matematiky, neboť *astronomia tota est per numerum processiva* (f. 63r, s. 99). Pro začátek je také doporučeno znát *Tractatus de Sphaera materiali* Jana de Sacrobosco, který pojednává o základech sférické geometrie (tj. co je koule, jak se dělí, co její střed a osa atd.) a částečně i o astronomii.

Poté je třeba postupovat v tomto pořadí: Prvně se má student naučit astronomické

tabulky tradované pod názvem *Tabulae Alfoncii regis*,²⁶ dále *Compotus* a nakonec *Utilitates astrolabii*. Pod *Compotus* může být myšleno jednak obecné dílo uvádějící do problematiky počítání pohyblivých křesťanských svátků a vůbec pohybu hvězd a planet, jednak konkrétní dílo Jana de Sacrobosco známé pod názvem *Computus cyrometricalis*, jehož jedna část poučovala o tom, jak snadno vypočíst například datum Velikonoc pomocí počítání na rukou (proto *cyrometricalis* z řeckého $\chi\epsilon\iota\rho$, ruka). Jaké konkrétní dílo by mohlo být myšleno pod názvem *Utilitates astrolabii* není bohužel jasné. Zájemcům dále doporučuje ještě studovat *Composicio* (myšleno *astrolabii*) a *Utilitates quadrantis*. Protože se autor traktátu zmiňuje, že prý se astronomii věnoval i v Praze, není úplně vyloučeno, že se potkal i s díly *Composico astrolabii* a *Usus astrolabii* od Křišťana z Prachatic.²⁷

Více než v jakékoli jiné disciplíně, zdůrazňuje autor traktátu nutnost postupovat v ní pomalu. Doporučuje studentovi nanejvýše dva učební bloky denně věnované astronomii a nabádá ho, aby v ní postupoval jen po malých částech. Pokud se studium z nějakého důvodu nedaří, či dokonce se začínají objevovat náznaky závratě nebo jiné nevolnosti spojené s hlavou (*commocio capitis*), je třeba hned přestat v učení a odpočinout si. Netřeba se také příliš usilovně nutit do zapamatování látky, protože pokud to dělá student přespříliš, nedosáhne žádaného výsledku, ale naopak si bude vše ještě o to hůře zapamatovávat *quia per talem vehemenciam sensus cito impediuntur valde* (f. 63r, s. 99). Zcela zásadní je pak schopnost po ukončení učebního bloku přestat na astronomii myslet a už se jí v duchu nezabývat, protože tím se student velmi vysiluje. O nějakém vlastním sestrojování astronomických přístrojů pak nemůže být vůbec řeč, neboť při takové práci dochází prý časem k *maxima destruccio capitis* (f. 64r, s. 101), protože pro jejich sestrojení je jednak potřeba vše si velmi namáhavě představovat, jednak dochází k velkému namáhání zraku.²⁸

Pokud člověk neuposlechne tyto rady, hrozí mu to, co se prý stává astronomům běžně, kteří *per inmoderatum studium ipsius* [sc. astronomie] *destruuntur nimis in capite, taliter quod eciam infatuantur* (f. 64r, s. 101). Jinými slovy, zblázní se a zhloupnou.

Nebezpečnost astronomie dokládá na vlastním příkladu (63v–64r, s. 100):

Ego enim dum in urbe Pragensi applicatus fui studio astronomie, sedule

²⁶ Srov. *Šíření středověkých astronomických tabulek ve střední Evropě v 15. století* od Beatriz Porres de Mateo (2003, s. 39–51).

²⁷ Kritická edice obou traktátů vyšla spolu s překladem pod názvem *Stavba a užití astrolábu* (Křišťan z Prachatic et al., 2001).

²⁸ Dobrou představu o obtížnosti takového úkolu si může čtenář snadno učinit z Křišťanova traktátu *Composicio astrolabii*, který se skládá z patnácti kapitol plných náročných měření, rýsování i manuální práce (Křišťan z Prachatic et al., 2001).

laboravi in ea magno studio, et assidue resumpcione facta, eciam comedendo ymaginatus fui. Similiter in lecto cum dormire volui, tunc habui nimiam vehemenciam desiderii ipsius, ita quod non valui bene sopire ymaginacionibus occupatus. Et dum dormicionem cepi, fatigatus surgendo fui, ac si non requievissem, et hoc fuit ex continuis ymaginacionibus firmatis in fantasmate. Unde sensus fatigabantur. Nam sompnum quasi semper continui laboriosum. Plerumque [64r] accidit quasi practicassem, sompno habito. Inde contigit non diu post, quod illata fuit mihi vertigo capitis sic quia confestim infatuatus fuisset si sano consilio cuiusdam venerabilis viri usus non fuisset, nimis enim eram sollicitus.

Sám tedy do té míry propadl astronomii, že na ni musel neustále myslet, až kvůli ní nemohl ani dobře spát. Pouze rada kteréhosi váženého muže jej zachránila. O koho se však jednalo, se už asi nikdy nedozvíme.

2.9. Filosofie, medicína, právo a theologie

Třebas středověká univerzita měla běžně čtyři fakulty, tj. artistickou, medicínskou, právnickou a theologickou, většina studentů své studium končila právě na první z nich, a to včetně duchovních. Přesto to však neznamenalo, že se s přednáškami z medicíny, práva, filosofie či theologie vůbec nemohli potkat, protože občas byly uváděny i v rámci artistické fakulty, což byl mj. případ pražské univerzity, která od husitských válek měla právě a jen tuto fakultu.

Snad právě z tohoto důvodu není z žádné výše jmenovaných disciplín věnován jakýkoli větší prostor. V kapitolkách věnovaných filosofii, medicíně a právu jsou v podstatě jen opakovány obecné studijní rady, které byly mnohokrát řečeny v předešlých kapitolách. Téměř to stejné platí i pro theologii, u které jsou však alespoň zmíněna dvě díla, se kterými se student může potkat, a to *Summa Iohannis Pisani* a zveršovaná podoba *Summy Raymundi* pod názvem *Summula Raymundi*. Zbylé rozsáhlé části, které jsou v traktátu zahrnuty do kapitoly věnované theologii, se už však dotýkají samotné aktivní činnosti duchovního, a to jednak jeho pastorační činnosti (především kazatelství), jednak učitelství. I další rady, které se v této části objevují, se netýkají tolik studia, jako samotného kněžského života. Jako příklad může posloužit například část věnovaná tomu, jak se správně modlit.

2.10. Kazatelství

Samotná kazatelská průprava začíná studováním sepsaných kázání. Podobně jako při práci s jinými texty, i v případě kázání doporučuje autor je prvně prostě přečíst, poté si vyhledat slova, načež traktát opět postupně přečíst.

Pokud se člověk chce stát kazatelem, je potřeba tuto činnost trénovat, nejlépe na opuštěných místech, přičemž může recitovat buď potichu, nebo dovoluje-li to místo, i nahlas. Je přitom si třeba dávat pozor, aby hlas správně stoupal i klesal. Pro inspiraci doporučuje autor traktátu navštěvovat kázání dobrých kazatelů, protože u nich se naučí člověk jednak správné stavbě kázání, jednak se může poučit o tom, jak kazatel překládá z latiny do vernakulárního jazyka a zdali to dělá dostatečně.

Překládání z latiny do němčiny

Samotný proces překladu není zcela přímý *propter ineptitudinem vulgarem* (f. 67v, s. 103), tj. pro nedostatečné vyjadřovací schopnosti vernakulárních jazyků. Latinskou větu je tedy prvně třeba zjednodušit a až poté přeložit, svým způsobem se tak jedná o opačný proces, než autor načrtl v části o *dobré latině*, při jejíž tvorbě postupoval od výrazů lehčích ke složitějším.

Zjednodušování latiny se děje na několika rovinách: 1) nahrazení obrazných vyjádření vyjádřeními přímými, 2) výběr pouze jednoho, a to jednoduššího významu slova pro překlad, 3) opis termínů, pro které není ve vernakulárním jazyce protějšek, 4) zjednodušení slovesných konstrukcí.

První případ je rozebrán autorem traktátu nejpodrobněji s pomocí příkladu na velmi okrasně znějící větě (f. 67v, s. 103):

Jaculo puaperiei sum sagittatus, quare fortiter tedio sum circumseptus.

Tuto větu by šlo podle autora přeložit do němčiny takto (*tamtéž*):

Mit dem pheył der armut pin geschossen, darumb pin ich storklich mit dem verdriessen umgeczaunt.

Takový překlad však považuje autor traktátu za nevhodný pro běžný lid. Místo něho je třeba převést metafory na přímá vyjádření (*illa pro quibus tales oraciones stant*), což znamená, že *jaculo puaperiei sum sagittatus* neznamena nic jiného než *pauper* a *tedio sum circumseptus* prostě *tediosus*. Takto zjednodušená věta může být pak správně převedena do němčiny takto (*tamtéž*):

Ich pyn arm darumb pin ich storklich verdrossen.

Výběr pouze jednoho z možných významů je ukázán na příkladu zjednodušení věty *ille est debilis christianus*. Ta může být pro lid vyložena jako *ille non est bonus christianus*, přičemž nevadí, že část významu se ztratí, protože *in sermonibus talis rigor loyce non curatur*.

Opis termínů je prováděn především pomocí vedlejších vět příslovečných uvedených *qui, que a quod*. *Cursor* je ten *qui currit*, *triangularis* je to, *quod habet tres angulos* atd. Podobně se opisují i participia, například *currens* je ten, *qui currit*.

Zjednodušení struktury věty se pak děje především nahrazováním sloves s přímým objektem (tj. sloves tranzitivních) slovesy s objektem s předložkovou vazbou. *Ingrédiaŕ civitatem* je tak prvně převedeno na *gradior in civitatem* a až poté na německé *Ich gee in die stat*. Podobně k ablativům bez předložky je chybějící předložka doplněna: například ve větě *Sancti vicerunt regna paciencia* je přidáno *cum* před *paciencia*.

Cvičení v překladu je důležité především proto, aby ve svém kázání mohl kněz krátce shrnout obsah latinsky přečteného evangelia.

Kázání

Základem dobrého kázání je jeho struktura. Pro kázání o běžných dnech má podle autora traktátu osm částí (f. 68r):

1. výklad obsahu evangelia vernakulárním jazykem
2. interpretace evangelia na základě glos
3. informace o blížících se křesťanských svátcích
4. modlitby za duchovní i světské lidi
5. připomenutí sedmi smrtelných hříchů
6. připomenutí deseti přikázání
7. modlitba *Pater noster*, *Ave Maria* a *Symbolum* (Vyznání víry)
8. vyznání hříchů

Největší důraz je kladen na bod sedmý, neboť se prý vyskytuje mnoho křesťanů, kteří ani tyto základní modlitby neznají, ačkoli jsou nezbytné pro spásu duše. Důležité také

je, aby kazatel často zdůrazňoval, v které věci křesťan věřit má a kterých se naopak vyvarovat.

O každé první neděli v měsíci má kazatel do svého kázání zařadit poměrně obsáhlý výčet *užitečností mše* (*utilitates* [sc. *missae*]). Autor traktátu také nabízí formulace, kterými má kazatel své posluchače nabádat k tomu, aby mše poctivě navštěvovali, například (f. 70v): *O quam stulte agunt quidam die noctuque curantes pro bonis temporalibus et per modicum tempus habent tedium standi circa missam ad salutem anime perpetue letature vel cremature*. Podobně je třeba napomínat věřící, aby se nemodlili, mluvili kněz, či aby nezapomínali chodit ke zpovědi.

Sám kazatel se však také musí snažit, aby jeho kázání bylo co nejpříjemnější na poslech: nemělo trvat déle než hodinu, kazatel by se měl snažit občas zvedat hlas, občas jej naopak ztišovat, aby se snad nezdálo, že vypráví pohádky (*quia alias predicares ac si fabulas explicares, ob quod populus esset inattentus*, f. 72r, s. 104). Má být vážný a v případě, že hovoří o pekelných trestech, i přísný. Také nesmí mluvit ani příliš rychle, ani příliš pomalu, neměl by opakovat slova, dělat příliš dlouhé pauzy a ani kupit synonyma pro výklad jednoho latinského slova. Tím vším se totiž může posluchačům zprotivit.

Modlitba

Autor traktátu nenabádá k správnému modlení pouze posluchače mše, ale i samotného duchovního. Vedle očekávaných rad (zbavit se myšlenek na světské věci, myslet na pekelné strasti i radosti nebeské) zdůrazňuje, že je důležité v recitovaných verších dělat pauzy na správných místech. Aby toho však byl věřící schopen, potřebuje dobře znát gramatiku.

Zvláštní pasáž je věnována obvyklým chybám, kterých se modlíci dopouští. Někteří například během modlitby již přemýšlí nad tím, co bude po ní následovat, místo aby se soustředili pouze na ni samotnou. Najdou se prý též mnozí, kteří se během modlitby věnují nějaké manuální práci, i ta však od ní odvádí mysl.

Na dvou místech jsou dokonce kritizováni kněží. Někteří z nich prý říkají své povinné modlitby *cum vagacione animi et nimis inordinate* (f. 74r), přičemž dbají jen množství modliteb, nikoli lásky k bohu. Jedná se prý o ty kněží, kteří se oddali vínu a ženám. Dokonce *interdum in orando rident et vana loquuntur* (f. 74v).

Na jiném místě zase nabádá čtenáře, aby se modlil již brzy ráno (*tempus nocturnum maturum*), protože během noci je prý potřebný klid. Bohužel však prý kněží *dnes* mnoho pijí a ráno vstávají pozdě říkajíce tak své hodinky mimo pořadí. Svě hodnocení takových kněží uzavírá slovy *Ecce hii deberent esse conversi et sunt perversi*. (f. 75r)

2.11. Učitel a žák

Absolventi univerzit často zastávali role učitelů na nižších školách, je proto pochopitelné, že se jim autor traktátu též věnuje, třeba jen velmi krátce. Učitel má v jeho pojetí dbát především na to, aby nenakládal na své žáky příliš látky najednou (*debet resumpcionem brevem facere*, f. 75v, s. 105). K žákům se má učitel chovat někdy přísně a někdy mírně, a to tak, aby se ho pro jeho přísnost báli, a proto se učili, a pro jeho laskavost se mu chtěli zalíbit, a byli tak pozornějšími. Mezi dalšími radami zaujme ještě upozornění, že má-li učitel svého oblíbeného žáka, musí se k němu během výuky a zkoušení chovat přísně, aby snad nepřestal dbát svých studií důvěřuje v jeho laskavost a v to, že nebude trestán.

Pro žáky jsou pak určena podobná poučení jako již dříve pro studenty, třeba s malými úpravami. Zatímco tedy student si opakuje a promýšlí látku, kterou se naučil převážně z knih, žák to samé dělá s látkou tradovanou učitelem, kterou si má zapisovat, neboť *liber est altera memoria hominis* (f. 75v, s. 105).

Autor traktátu zdůrazňuje, že i když žák třeba ne celé látce vykládané učitelem rozumí, přesto by si měl alespoň zapamatovat tolik, kolik zvládne, přičemž po malých krocích dospěje k velikým znalostem. Jsou však prý mnozí, kteří během hodiny jen pospávají či po sobě hází kamínky.

2.12. Disputace

Jedním ze základních způsobů výuky ve středověku byly disputace, ať již velké univerzitní, či menší soukromé. Rady, které *De modulo studendi* disputujícímu poskytuje, jsou opět velmi praktického rázu.

Disputují musí být předně odvážný, ale ne prudký. Pro získání odvahy doporučuje autor traktátu trochu překvapivě alkohol (konkrétně horké víno), před kterým v úvodu traktátu varuje. Pokud chce diskutující zabránit svému protivníkovi v tom, aby mu dokázal oponovat, má jej rozladit, a to v podstatě jakýmikoli slovy, včetně nadávek, třeba protivník odpovídá dobře, neboť zlost zatemňuje paměť a protivník pak nebude s to řádně odpovídat.

Autor traktátu opět tematizuje situaci, kdy se student chce někoho na něco zeptat, ale bojí se, aby kvůli tomu nevypadal hloupě. Tentokrát se nejedná o neznámá slovíčka, ale obecně o jakoukoli látku, postup je však velmi podobný. Student se má zeptat způsobem: *co byste řekli o této či oné látce (quid vos diceretis de tali materia, vel de illa materia*, f. *76v/77v, s. 107)? Dotázaný se bude přitom domnívat, že tázající již odpověď ví a

chce jen znát jeho názor, aby věděl, zdali je souhlasný. A aby byl tento dojem ještě umocněn, má tázající po obdržení odpovědi v případě, že se zdá být správná, přitakat slovy *valde bene, sic est* či *sic bene dicitur*.

Existují přitom prý dva druhy disputací. Jeden se zaměřuje pouze na věc samu, přičemž pomíjí konkrétní slova, která jsou v argumentaci použita. Druhý naopak velmi pečlivě studuje slova protivníka a snaží se ho právě jimi samými porazit. Tento druhý způsob je prý používán na vídeňské univerzitě (*alma universitas Wyenii nostra*, f. *76v/77v, s. 107) a také jej prý užívali samotní židé snažíce se usvědčit Krista pozorným soustředěním se na slova jeho kázání. Protože však Kristus je největší modrostí, nepodařilo se jim to.

2.13. Čeho se ve studiu vyvarovat

Oč blíže má autor k astronomii, o to více varuje před astrologií a vynakládá velké úsilí k tomu, aby dokázal její špatnost. Jako na žádném jiném místě traktátu se snaží v této části shromáždit pro své varování co největší počet citátů z křesťanských autorit, především pak od Augustina, Tomáše Akvinského a Řehoře Velikého. Prý se sám dříve astrologii a geomancii horlivě věnoval, poté však, co si přečetl, co o ní svatí doktoři soudili, polil jej studený pot. Děkuje pak bohu, že mu svolil žít takový život, v němž mu dovolil poznat tuto ďábelskou léčku, a zároveň je mu velmi líto, kolik křesťanů se těmito naukám věnuje a svou křesťanskou víru tak zaprodávají ďáblu, od kterého na oplátku dostanou věčný trest (f. 78v, s. 108).

Podobně ostře vystupuje i proti *ars notoria*, což byla okultní odnož *ars memorativa*, která spočívala v tom, že modlíci se upřeně díval na různé diagramy či obrazce a přitom opakoval magické modlitby v naději, že tím získá znalost různých disciplín či dobrou paměť (Yates, 1999, s. 43). Hlavní výtka je autorem traktátu směřována k tomu, že jsou při této nauce vyslovována slova, kterým modlíci se nerozumí, a nemůže mít tak jistotu, že nejsou ďábelskou léčkou. Také kritizuje kresbu různých značek či písmen (*carateres*) s tím, že nemají žádný vztah k Bohu. Neboť kdyby prý *ars notoria* byla naukou boží, Bůh by vyslyšel modlíciho se jen na základě čistoty jeho srdce.

Zatímco *astrologia* a *ars notoria* jsou naukami, kterým se mohou lidé věnovat i z čisté nevědomosti, *nigromancie* (klasicky *necromancie*) vyžaduje už otevřenou spolupráci s ďáblem. V užším slova smyslu znamená *nigromancie* věštění budoucnosti skrze vyvolávání mrtvých, v širším slova smyslu pak i jiné praktiky černé magie a komunikace s ďáblem. A protože lidé, kteří se *nigromancii* oddali, učinili tak dobrovolně (*per*

liberum arbitrium et voluntatem perperam et infidelitatem, f. 79v), ocitají se tím v moci ďábla, který si s nimi dělá, co chce (*ducit eos quo vult, quando vult secundum divinam permissionem, tamtéž*).

Na důkaz nebezpečnosti této praktiky cituje autor několik krátkých příběhů z tzv. *Cesaria*, z nichž nejpropracovanější jsou dva. V prvním z nich jakýsi pařížský scholár *duri ingenii, labilisque memorie*, kterému se všichni vysmívali, získá od ďábla kámen, který dokud bude držet v ruce, bude znát vše. Teprve těsně před svou smrtí jej odhodí, což však nezabrání tomu, aby se jeho duše nezmocnili démoni a neházeli si s ní přes údolí síry jako s míčem. Nakonec se nad ním Bůh slituje, zachrání jeho duši a vrátí jej k životu, on pak vstoupí do cisterciáckého řádu, kde zbytek života stráví pokáním.

Druhý příběh (f. 80r) vypráví o dvou toledských mladících věnujících se nigromancii, z nichž jeden poprosí druhého, který právě umírá, aby se mu do dvaceti dnů po své smrti zjevil, bude-li mu to dovoleno. On se skutečně zjeví a sdělí svému příteli, že je kvůli *nigromancii* zatracen, a radí mu, aby jí zanechal. Přítel tak skutečně učiní a vstoupí k cisterciákům.

Autor traktátu ještě upozorňuje na ty, kteří lečí nemoci užívající *svatých slov* (*verba sancta*), neboť ďábel ve svém chytrosti přimíchává ke svým slovům i slova posvátná, aby tím nachytil věřící. Dovoleno je pouze modlit se, nic víc.

Ars memorativa

Trochu dvojaký postoj má autor traktátu k v té době oblíbené *ars memorativa*, tedy umění, jak si snadno a správně pamatovat.²⁹ Přestože se prý nejedná o pověřivou nauku, tak varuje studenta, aby se jí pokud možno vyhýbal, neboť ti, kteří ji používají, bývají zachvázeni bláznivostí (*fiunt vesani*). Důvodem je to, že *fiunt ibi maxime varieque discursiones, quare caput confestim confunditur ad vertiginem* (f. 81r, s. 109).

Přesto však vzápětí dodává, že za určitých okolností ji lze využít, především při učení se řeči nazpaměť, zmiňuje přitom asi její nejjednodušší metodu – jednotlivá témata (*articulos*) buď rozložit po místnostech (jak radí například rétorika *Ad Herennium*)³⁰ či po jednotlivých prstech.

²⁹ Tato část byla (jako jediná z celého traktátu) již vydána, a to v rámci článku *Fugere artem memorativam? The Art of Memory in 15th c. Bohemia and Moravia (A Preliminary Survey)* od Lucie Doležalové (Doležalová, 2010), který se zabývá především traktáty o *ars memorativa* české proveniencí z 15. století.

³⁰ Užití míst v *ars memorativa* mapuje například Mary J. Carruthers v *The architectural mnemonic* své knihy *Book of memory* (Carruthers, 2005, s. 71–79).

Přesto nakonec autor traktátu upozorňuje na to, co jistě napadne i dnešního čtenáře – že všechno si tímto způsobem poskládat a vymyslet dá vlastně velkou práci, která se nevyplatí (f. 81r, s. 109):

Ut autem intelligas quod magnus labor est in ea, nam requiritur habere cameras, secundo angulos, tercio ymagines varias, quarto ad quamlibet ymaginem applicare ymaginative significationes terminorum et cetera, post si necessarium fuerit, exigitur diversa tegumenta diversorum colorum super applicationes priores ponere. Ecce an per talem laborem caput faciliter non commovetur et cetera. Laudabile verumtamen est ea uti in certis paucis materiis ut quando accidit necessario aliquid memorie commendare.

Obečně lze říci, že autorův postoj k různým metodám na zlepšení paměti je velmi rezervovaný. Zamítá jak okultní nauky, tak poměrně neškodnou *ars memorativa*. Znalosti je třeba si opatřit běžnými postupy, tedy pravidelným a poctivým opakováním. Jedinou přijatelnou pomocí jsou medicínské recepty na zlepšení paměti a samozřejmě zbožná modlitba před začátkem studia, kterou si student získá přízeň a pomoc Boží.

2.14. O těch, kteří své studium zanedbali

V této velmi krátké, ale pro celkové pochopení smyslu traktátu důležité části (f. *82r/83r) se autor traktátu dotýká těch, kteří nemajíce potřebné znalosti chtějí zastávat co nejdříve kněžský úřad. Těm doporučuje zaměřit se jenom na základy, tj. gramatiku, porozumění textu a překlad do vernakulárního jazyka pro potřeby kázání. Autor tak dokazuje, že myslí nejenom na řádné studenty či mnichy autodidakty, ale i na ostatní možné uživatele.

2.15. Cíl studia

Důvodů, proč se lidé věnují studiím, je prý podle autora traktátu mnoho (f. *82v/83v): často je to touha po penězích, po titulech (bakalář, magister, rétor) či z mnohých jiných důvodů, které však samotné studium neopravňují, neboť jediným smyslem a cílem studia má být Bůh: *O kolik více je člověk vzdělaným, o to více poznává Boha, čímž se stává zbožnějším než ostatní.* (83r, s.110). Všechno studium má tedy směřovat k teologii a skrze ni k blaženosti. Pokud vzdělaný člověk není Bohu poslušen (a neúčastní se mší!), čekají ho také větší tresty, než nevzdělané, protože ví, co je dobré, avšak nečiní podle toho.

V závěru vyzývá autor čtenáře, aby se za něj modlil a odpustil mu chyby, pokud se nějakých dopustil, a zároveň jej vybízí k dalšímu šíření traktátu.

3. Průběh studia

Pro úspěšné studium jsou potřebné především dvě věci: 1) schopnost být na studium co nejlépe vnitřně připraven, tj. vědět, jak a kdy odpočívat, kdy a v jaké míře studovat a vůbec jak dodržovat správnou studijní životosprávu, 2) zvládnout samotný proces učení, tedy učení se nové látce a opakování již látky naučené. Traktát *De modulo studendi* se dotýká výrazně obou těchto témat, přičemž prvnímu z nich věnuje několik ucelených skupin regulí, druhé spíše prostupuje celým traktátem jako jeho přirozená součást.

3.1. Studijní životospráva

Ač se to může zdát zvláštní, velký prostor věnuje autor traktátu *De modulo studendi* nejprve tomu, kdy nestudovat, ale naopak odpočívat (f. 44v, s. 78). Základem je vyvarovat se učení při jídle i hodinu po něm, místo toho by se měl člověk v tomto čase zbavit myšlenek na probranou látku (*ymaginaciones*). Je mu dovoleno povídat si, vtipkovat, procházet se či hrát na nějaký hudební nástroj. Musí jenom na to dávat pozor, aby to, co činí, bylo bez hříchu.

Podobně večer (*tercia regula generalis*, f. 45r, s. 79) se má student vyhnout studiu, může si ale povídat s ostatními o tom, co za ten den přečetl a co mu bylo například z četby nejasné (*de die perlectis et de dubiis*), protože tím si vtiskuje velmi dobře vše do paměti a objasňuje si přečtené.

Také vždy, když nás studium omrzí, je třeba přestat a odpočívat. Opět je možno mluvit o čemkoli vyjma žen. Autor traktátu také doporučuje podívat se do přírody (*respicere virides res terre vel flumina clara*, f. 46v, s. 82), nebo dělat nějakou manuální práci – prostě činit cokoli, čím vypudíme z hlavy myšlenky. Důležité je pouze, aby to, čemu se věnujeme, nemělo žádný cíl, protože pak bychom se museli soustředit právě na naplnění tohoto cíle, což by nám ale překáželo v odpočinku.

V části nazvané *Doctrinale* (f. 47v, s. 83) autor poskytuje různé další, drobnější rady a varuje před obvyklými prohřešky proti zásadám správného studia, z nichž některé se studentům očividně stávaly dříve stejně často jako dnes: patří mezi ně například usínání

nad rozečtenou knihou, studování pozdě do noci nebo třeba sezení nakřivo či učení se v leže. Jiné rady jsou naopak z dnešního pohledu trochu nezvyklé, zvláště napomenutí ke krátkému sestřihu vlasů z důvodu, aby z hlavy mohly unikát špatné páry, či výstraha před spaním na zádech ze stejného důvodu.

Druhou zásadní otázkou je, kdy studovat a jak moc? Základem je rozdělení na tři stejné časové bloky (f. 47r, s. 82). První je dopolední, tj. po vyslechnutí mše a před obědem. Druhý je odpoledne po obědě a hodinovém odpočinku, třetí okolo večerních modliteb či po nich. Autor traktátu však dodává, že i tehdy, pokud by člověk usilovně studoval jen během prvních dvou časových bloků, tak by mu to přineslo velký užitek. Každý z těchto časových bloků by měl zároveň trvat pouze jednu hodinu pečlivého studia (f. 47r, s. 82), protože pokud by chtěl student déle studovat, buď by mu jedna studijní látka bránila v tom, aby si zapamatoval druhou, nebo by byl z učení už příliš unaven. Varování, aby si toho student na sebe nebral příliš, ostatně zaznívá v různých podobách v traktátu několikrát. Zdá se, jako by autor traktátu doporučoval především pravidelnost a pomalý, o to však jistější postup v získávání znalostí, než vehemenci a nárazové učení se, které ale ve studujícím může nakonec způsobit odpor, únavu a vlastně vést k promarnění studia.

Poslední podstatnou položkou pro úspěšné studium je výběr vhodného místa pro studium: Mělo by být především krásné, čisté a zařízené vůbec tak, aby se to duši zamlouvalo. Autor traktátu také doporučuje vymalovat zdi a případně je i ozdobit obrázky či květinami. Pro usnadnění četby doporučuje užívat zrcadlo, které pomáhá osvětlovat prostor.¹ Podobně je třeba studovat na tichém místě, protože jakýkoli hluk odvádí pozornost. Poté už je možno přistoupit k učení se.

3.2. Samotný proces učení

Základními pojmy, které se neustále v celém traktátu opakují a které jsou klíčové pro proces učení, jsou *resumpcio*, *masticacio*, *ruminacio* a *ymaginacio*. První z těchto pojmů značí samotné učení se, přijímání nějaké nové látky. V traktátu se tak mluví například o tom, jak často taková *resumpcio* má probíhat, a jsou tím myšleny jednotlivé učební (či studijní) bloky. Student tak například má provést *resumpcio* třikrát či alespoň dvakrát denně a má trvat jednu hodinu, jak už bylo výše zmíněno.

¹ *Utile insuper est habere speculum magnum et clarum ante se in scribendo et studendo, multum enim clarificat visum* (f. 47r, s. 83).

To však, že někdo studuje, ještě neznamena, že se něco naučí a že si něco zapamatuje. Velkým tématem traktátu *De modulo studendi* je tak právě to, jak zajistit, aby taková *resumpcio* nebyla promarněna. Nestačí si jenom něco vzít (tak lze chápat původní význam slovesa *resumere*), ale je třeba to také pozřít a strávit – z této představy pak pochází metaforický význam dalších dvou pojmů: *masticacio* a *ruminacio*. Tato dvě slova původně značila překusování či přežvykování. Paměť je v tomto pojetí chápána jako žaludek, v němž jsou uchovávány texty (či šířeji znalosti).² Samotná *ruminacio* či *masticacio* pak probíhá jako tiché opakování si ať už naučené látky či látky, kterou se člověk teprve učí. Proto ostatně autor říká *intellecta serva masticando* – to, co jsi pochopil, v sobě *přežvykováním/strávením* uchovej. Zároveň je to ale i proces, kterým k samotnému pochopení často docházíme, kdy na základě promýšlení a opakování si nějaké látky jí teprve začínáme rozumět. To, že *ruminacio* a *masticacio* neslouží jen k zapamatování si něčeho, dokládají také slova autora dolanského traktátu (f. 44v, s. 78):

[...] *nec dico te idcirco ruminare perlecta ut ea cordetenus agnoscere debes. Sed refero ideo quod per talem ruminacionem melius intelliges resumpta quam intelligeres tali ruminacione deserta.*

Obtížná se zdá být otázka, zdali je v traktátu činěn nějaký rozdíl mezi *masticacio* a *ruminacio*. Slovo *masticacio* je v traktátu výrazně častější a zdá se, že označuje spíše první *překousání* učiva, zatímco *ruminacio* hlubší promýšlení látky. Toto rozdělení však neplatí absolutně a obecně se dá říci, že rozdíl mezi těmito slovy není výrazný.

Zvláštní a dvojaká je role představivosti čili *ymaginacio*. Na jednu stranu je nezbytná pro zapamatování si naučené látky, jak radí autor traktátu (f. 53r):

Inde clauso libro ymaginare tibi sollicite de materie resumpte intelligencia eam bene imprimendo memorie.

Často je však *ymaginacio* zároveň něčím negativním a škodlivým, duše studujícího například po celý den *veatur a diversis ymaginacionibus* (f. 45r, s. 79) a aby si vůbec mohla odpočinout, musí se těchto představ zbavit, vypudit je z hlavy (*prius expulsis omnibus ymaginacionibus* (46v, s. 82)).

Občas však dopady *představování si* nekončí pouze u unavenosti, ale mohou studenta přímo ničit. Dobře to dokládá část o astronomii, ve které autor traktátu praví, že jí

² Carruthers *Book of memory* (Carruthers, 2005, s. 165): *Ruminatio is an image of regurgitation, quite literally inteded; the memory is a stomach, the stored texts are the sweet-smelling cud orginally drawn from the meadows of books (or lecture), they are chewed in the palate.*

propadl natolik, že pak nemohl kvůli ní dobře spát *ymaginacionibus occupatus* (63v, s. 100), zcela zahlcen myšlenkami na ni.

Samotné učení se skládá povětšinou ze dvou základních kroků:

1. rychlé přečtení si textu s dohledáním neznámých slov bez ambice po hlubším porozumění
2. opěťované pečlivější čtení, jehož cílem je nejčastěji naučit se výklad jednotlivých termínů

Tento proces má pak různé odchylky v souladu s tím, o jakou disciplínu či knihu se jedná. Pokud se jedná například o knihu zabývající se logikou, v níž jsou příklady *konverzí*, doporučuje autor traktátu, aby si student výchozí *propozici* napsal na zvláštní tabulku a zkoušel ji *konvertovat* bez nahlédnutí do knihy. Poté si může v knize ověřit, zdali to učinil správně. Podobně se má vyvarovat veršovaných knih, ve kterých jsou pro usnadnění vyznačeny syntaktické vztahy mezi jednotlivými slovy (viz příslušnou kapitolu, s. 30).

Obecně se dá říci, že autor traktátu nenutí studenta, aby se učil příliš mnoho věcí slovo od slova nazpaměť, o to více však zdůrazňuje nutnost dobře textu porozumět a naučit se pečlivě významy všech použitých termínů. Ve svém přístupu k průběhu učiva se nezdá být autor dolanského traktátu inovativní či revoluční, ale spíše zastává jakousi zlatou střední cestu.

4. Srovnání traktátu *De modulo studendi* s podobnými středověkými texty

Bylo by obtížné vypočítat všechny knihy, které se v antice či ve středověku nějakým způsobem zabývaly studiem. Museli bychom zmínit přinejmenším Ciceronovy a Quintilianovy spisy věnující se rétorice, encyklopedickou literaturu pozdní antiky či tradici glosování a komentování význačných děl klasické latinské literatury. Pro potřeby této práce však bude dostačovat ukázkové srovnání traktátu *De modulo studendi* s několika význačnými didaktickými díly latinské literatury středověké.

4.1. Obecné knihy věnující se studiu

Velkého ohlasu se ve středověku dočkaly především dvě knihy věnující se obecně tématu studia, a to Pseudo-Boethiova *De disciplina scolarium*, která byla vyučována na univerzitách jak v Praze (Tomek, 1849, s. 99), tak ve Vídni (Aschbach, 1865, s. 353), a *Didascalicae libri septem* (resp. *Didascalicon*) od Huga ze Svatého Viktora z 11. století. Každá se zdá už svým názvem odkazovat na to, co je jejím hlavním tématem.

První z nich, *De disciplina scolarium*,¹ se zabývá především tím, jaký by měl žák (*discipulus*) být, co by měl dělat a čeho se vyvarovat. Tematizuje se i to, jak si správně vybrat učitele (*magister*), kterak se k němu chovat a jak se případně sám dobrým učitelem stát.

To samo o sobě už je první výrazný rozdíl oproti dolanskému traktátu. V něm se mluví na většině míst nikoli o žákovi (*discipulus*), ale o studentovi (*studens*), jehož znalosti jsou už na úrovni nezbytné pro vstup na univerzitu. Traktát *De modulo studendi* také mlčí o vztahu studenta ke svým univerzitním vyučujícím, čímž ponechává otevřenou možnost,

¹ Pro kritické vydání viz Boethius et al. (1976).

že byl určen pro mnichy autodidakty.² O žákovi (*discipulus*) a učiteli (*informator*, méně často *magister*) mluví pouze v jedné krátké kapitole v druhé polovině traktátu, přičemž z kontextu vyplývá, že autor počítá s tím, že původní *student* se může časem stát právě učitelem, a proto je třeba mu poskytnout několik rad.

Dalším rozdílem je to, že v Pseudo-Boethiově *De disciplina scolarium* je věnován jen velmi malý prostor konkrétním vědeckým disciplínám. Nevyskytují se v něm žádné obsáhlé specializované kapitoly pro gramatiku, logiku, rétoriku apod. Pokud jsou už nějaké doporučené knihy zmíněny, tak se jedná pouze o jejich výčet. Tato výčtovost je ostatně typická i pro ostatní didaktické spisy, které budou zmíněny v této kapitole. Autor dolanského traktátu se však věnuje velmi podrobně i konkrétním knihám a tím, jak s nimi přesně pracovat, a to jak na makroúrovni (například které knihy přečíst z Alexandrova *Doctrinale*), tak na mikroúrovni (jak postupovat při učení jednotlivých kapitol).

Na druhou stranu jsou si oba dva traktáty podobné v tom, jaké rady udílejí pro správnou životosprávu. Oba například varují před nadměrným pitím vína a stejně tak oba dva dodávají, že je-li ho užíváno přiměřeně, naopak pomáhá zlepšovat bystrost ducha. Tato vzácná shoda mezi oběma díly však neznamena, že by snad jeden autor od druhého opisoval, nýbrž ukazuje na sílu a vliv Pseudo-Aristotelova spisu *Secretum secretorum*, z kterého jsou tyto rady vztahující se ke konzumaci vína převzaty.

Podobný, i když ne zcela stejný postoj zaujímají autoři obou traktátů i ke styku žáků/studentů se ženami. Zatímco však traktát *De modulo studendi* varuje před jakýmkoli kontaktem s nimi a radí studentovi zcela se jim vyhýbat, Pseudo-Boethiův traktát je v tomto mírnější a varuje pouze před ženami prodejnými. Vůbec lze obecně říci, že přístup dolanského traktátu je v porovnání s ostatními přísnější a opět by mohl poukazovat na to, že je zakotven spíše v mnišském než světském prostředí.

Zajímavé srovnání nabízí také rady pro výběr vhodného místa ke studiu. V traktátu *De modulo studendi* není činěn žádný rozdíl mezi různými druhy či typy studentů a pro všechny jsou rady stejné. Hlavním kritériem pro vhodné studijní místo je především to, aby se studentovi líbilo a aby se v něm zkrátka cítil dobře. U Pseudo-Boethia naopak hraje důležitou roli typologie žáka: zatímco melancholik se musí učit na tichém místě daleko od lidí, flegmatik může studovat i na místech hlučných apod. V souhrnu je však počet praktických rad tohoto typu v traktátu *De disciplina scolarium* výrazně menší než v traktátu dolanském.

² Výjimkou, která by snad mohla ukazovat na vztah studenta k učiteli na univerzitě, je krátký přípisek u jedné z astronomických *regulí*: *sed solum innitere tali resumpcioni in principio, qualem informator effatus est tibi* (f. 63v, s. 100). Na tomto místě se zdá, že by pod *informator* mohl být míněn univerzitní učitel.

Poslední rozdíl spatřuji v samotné jazykové přístupnosti obou traktátů. *De modulo studendi* je až na svou velmi komplikovanou předmluvu a drobné ukázky ze správné latinské stylistiky napsán velmi srozumitelným jazykem bez nějakých stylistických zvláštností a hlavní obtíží tak pro čtenáře mohou být nanejvýše jména bylin a různé odborné termíny z jednotlivých disciplín. Tuto charakteristiku by přitom šlo uplatnit i na ostatní texty, které budou v této části srovnány, a byla by i pochopitelná vzhledem k didaktickému určení těchto děl. Opačně je tomu však u Pseudo-Boethia, jehož jazyk působí uměle a překomplikovaně a je plný neobvyklých slov a slovních spojení. Vůbec se zdá velmi obtížně představitelné, že by daný text mohl být čten nějakým začínajícím žákem, a snad právě z tohoto důvodu bylo toto dílo vícekrát glosováno.³

Didascalicae libri septem (resp. *Didascalicon*) od Hugo ze sv. Viktora jsou traktátem, jehož úhel pohledu se výrazně od Pseudo-Boethiova liší: věnuje se jen velmi omezeně samotnému žáku, téměř opomíjí praktické rady správné životosprávy a o roli učitele se v podstatě nezmiňuje. V předmluvě ke svému traktátu Hugo ze sv. Viktora uvádí (Buttimer, 1939, praef., s. 2):

Duae praecipue res sunt quibus quisque ad scientiam instruitur, videlicet lectio et meditatio, e quibus lectio priorem in doctrina obtinet locum, et de hac tractat liber iste dando praecepta legendi. tria autem sunt praecepta magis lectioni necessaria: primum, ut sciat quisque quid legere debeat, secundum, quo ordine legere debeat, id est, quid prius, quid postea, tertium, quomodo legere debeat. de his tribus per singula agitur in hoc libro. instruit autem tam saecularium quam divinarum scripturarum lectorem.

Cílem traktátu je tedy osvětlit, co má student číst, v jaké posloupnosti a jakým způsobem. První polovina traktátu je věnována světským disciplínám, druhá polovina (od 4. knihy) se věnuje pouze četbě a interpretaci Bible.

Předností traktátu *Didascalicae libri septem* je uspořádaný popis jednotlivých disciplín spolu s uvedením doporučené studijní literatury. Ji však Hugo ze Sv. Viktora, na rozdíl od autora traktátu *De modulo studendi*, nijak šířeji nekomentuje ani neposkytuje rady, jak s kterou konkrétní knihou správně pracovat a co si z které knihy vybrat, svůj výklad omezuje pouze na výčty doporučených děl. Podobně i jednotlivé nauky popisuje Hugo

³ Existují samozřejmě i jiné školské příručky psané složitým či velmi zkratkovitým jazykem, který je činí pro dnešního čtenáře jen velmi obtížně srozumitelnými. Bylo by možno zmínit například *Doctrinale* či *Summula Raymundi*. Jejich společným znakem se však zdá být to, že jsou psány ve verších. Student tedy sice potřebuje buď učitele, který mu daný text vysvětlí, nebo glosované vydání, zároveň však má možnost si dílo díky veršům snadněji zapamatovat. *De disciplina scolarium* však žádnou výhodu spočívající ve verších, a tedy obhajující složitost díla, nepřináší.

ze Sv. Viktora obecně a nezabíhá do přílišných podrobností, opět se mnohdy uchyluje spíše k vyjmenovávání různých pojmů než k udávání konkrétních a praktických rad. Jako ukázka přístupu Huga ze Sv. Viktora může dobře sloužit kapitola věnovaná gramatice, kterou zde uvádím v jejím plném znění (Buttimer, 1939, lib. 2, s. 45):

Grammatica diuiditur in litteram, syllabam, dictionem et orationem. uel aliter grammatica diuiditur in litteras, id est id quod scribitur, et uoces, id est id quod pronuntiatur. uel aliter, grammatica diuiditur in nomen, uerbum, participium, pronomen, aduerbium, prepositionem, coniunctionem, interiectionem, uocem articulatam, litteram, syllabam, pedes, accentus, posituras, notas, orthographiam, analogiam, etymologiam, glossas, differentias, barbarismum, solecismum, uitia, metaplasma, schemata, tropos, prosas, metra, fabulas, historias. quorum idcirco expositionem transeo, quia et prolixior esset quam huius schedule breuitas expetat, et quia etiam in hoc opusculo, diuisiones tantum rerum et nomina inuestigare proposui, ut tantummodo quoddam principium doctrine lectori conderetur. qui autem hec scire desiderat, legat Donatum, Seruium, Priscianum De accentibus et Priscianum De duodecim uersibus Vergilii, et Barbarismum, et Isidorum etymologiarum.

V úvodu této části o gramatice Hugo ze Svatého Viktora vyjmenovává základní pojmy pro gramatiku podle několika dělení, přičemž začíná těmi základními (písmeno, slabika, slovo atd.) a končí složitějšími pojmy (barbarismus, soloecismus, fabula, historia atd.). Žádný z těchto pojmů nevykládá, protože jeho cílem je pouze poskytnout *diuisiones rerum* a přehled pojmů. Kdo chce znát více, toho v závěru kapitoly odkazuje na další literaturu, aniž by ji však jakkoli okomentoval či se zmínil o tom, co která kniha obsahuje.

Nejvíce obecných rad, jakým způsobem studovat, obsahuje třetí kniha traktátu *Didascalicae libri septem*. V ní se autor věnuje například tomu, jak procvičovat duševní schopnosti, a popisuje důležitost dobré paměti a správné meditace. Opět platí, že se všech témat dotýká pouze krátce a obecně.

4.2. Specializované knihy k jednotlivým disciplínám

Na přelomu středověku a novověku existovalo také několik knih specializovaných, věnujících se převážně jedné disciplíně. Pro právo to byla například rozšířená kniha Iohanna Iacoba Canis *De modo studendi in utroque iure*⁴ z konce 15. století, a pro medicínu z po-

⁴ Zatím bez kritické edice, nejdostupnější inkunábule z Brna dnes uchovávaná ve VK Olomouc (Canis, 1488).

částku 16. století je známá kniha Martina Stainpeis *Liber de modo studendi seu legendi in medicina*.⁵

První, právnický traktát odráží dobu svého vzniku a působí v mnoha ohledech velmi kontrastně k dolanskému traktátu, třebaže je od něj svým vznikem vzdálen necelé půlstoletí. Nápadná je elegantní humanistická latina a množství odkazů na klasické latinské autory, zejména pak na Cicerona. Naopak o *Doctrinale* či *Grecismu* nepadne v celé knize jedině slovo, přestože obsahuje krátkou kapitolu věnující se pouze gramatice.

Podobně jako v *De modulo studendi* nechybí ani v *De modo studendi in utroque iure* rady týkající se správné životosprávy studenta. Těmi také traktát začíná. Iohannes Iacobus Canis varuje, podobně jako autor dolanského traktátu či Pseudo-Boethius, před sexuálním stykem se ženami, nadměrnou konzumací jídel a alkoholu, před zbytečným hněvem i nejnepříjemným žertováním.

Jednotlivých svobodných disciplín se Iohannes Iacobus Canis dotýká jen okrajově. Zmiňuje především důležitost gramatiky a rétoriky pro právnické povolání, naopak dialektiku, matematiku, astronomii, muziku, ale také mnohé další nepovažuje pro právnické povolání za nezbytné.

Praktických tipů pro úspěšné studium neuvádí Iohannes Iacobus Canis mnoho. Zmiňuje například rozdělení dne na tři stejné části, a to část věnovanou studiu, část věnovanou odpočinku a část pro spánek. Radí také připravovat se na přednášky četbou probírané látky v předstihu. Tím však výčet obecných rad týkajících se úspěšného studijního postupu téměř končí.

V traktátu *De modo studendi in utroque iure* jsou samozřejmě zmíněny i knihy probírané během studia práv a organizace tohoto studia, přesto samotný traktát žádnou z knih neprobírá jakkoli podrobněji.

Liber de modo studendi seu legendi in medicina je už velmi specializovanou knihou, která se dotýká už pouze studia medicíny, v této oblasti se však jedná o knihu podávající velmi podrobné informace.

4.3. Martin Pražský

Velmi podnětné se zdá být srovnání *De modulo studendi* s didaktickým traktátem Martina Pražského *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* z období okolo

⁵ Vydáno jako *An Early Manual for the Medical Student and the Newly-fledged Practitioner: Martin Stainpeis' Liber de Modo Studendi Seu Legendi in Medicina* (Durling, 1970).

roku 1455 (Doležalová, v přípravě) (Beran, 2004).⁶ Nejen názvem jsou si oba traktáty podobné, pocházejí také přibližně ze stejné doby a oba jsou napsány na území Českého království. Co je však ještě důležitější, oba traktáty spolu sdílejí několik obsahových podobností.

Podobně jako autor dolanského traktátu, tak i Martin Pražský začíná své dílo zdůrazněním důležitosti tělesného zdraví pro studium (Doležalová, v přípravě, f. 1v):

Principium igitur omnium studiorum perfectorum est sanitas corporis et naturalis bona complexio, quibus si aliquis studens privatus fuerit, studere quidem aliquid poterit. Illud tamen minutum et imperfectum erit.

Martin Pražský vyjmenovává různá lékařská doporučení, která jsou svým stylem velmi podobná těm z *De modulo studendi* (respektive oněm z *Recepta ac consilia medica*, z nichž autor dolanského traktátu čerpá). Podobnost je dobře patrná například u účinků zázvoru:

De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi (Beran, 2004, s. 37)	De modulo studendi (f. 38v, s. 70)
<i>Zinziber efficit augmentum in memoria et consumit humiditates malas stomachi faciendo bonam digestionem.</i>	<i>Item zinziber mane comestum valet memorie.</i>

Tabulka 4.1.: Účinky zázvoru v *De modo artificioso studendi* [...] a v *De modulo studendi*

Přesto však i v lékařských částech obou traktátů jsou patrné výrazné rozdíly. Martin Pražský se zaměřuje téměř výhradně na léky podporující dobrou paměť či zlepšující schopnosti intelektu, naproti tomu v *De modulo studendi* se vyskytují i praktické rady, co dělat při bolesti hlavy či ucpaných uších. Znění receptů v dolanském traktátu je také přesnější, neboť jsou udávána množství jednotlivých přísad, z nichž se lék skládá, a to buď absolutně, například v drachmách (*dragma*) či uncích (*uncia*), nebo relativně, tj. v jakém poměru k sobě mají být jednotlivé přísady. Martin Pražský ukazuje ovšem hlubší medicínské vzdělání a znalost lékařské teorie.⁷

⁶ Z tohoto traktátu vychází i spisek anonymního autora *Optimus discipulorum instructor* z období okolo roku 1474. Oproti své předloze je kratší především o medicínské rady a navazuje více na Pseudo-Boethiův spis *De disciplina scolarium*.

⁷ Viz kapitolu *Martinův traktát a středověké lékařství* v *Traktát Magistra Martina* (Beran, 2004, s. 20–21).

Po lékařských receptech následují v obou traktátech praktické rady týkající se studia.⁸ Traktát *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* má jasnou a přehlednou strukturu, obsahuje kapitola zabývající se překážkami bránícími v efektivním studiu, další kapitola obsahuje rady, jak správně při studiu postupovat, následující, jak zlepšovat svou paměť, atd. Každá z kapitol obsahuje očíslované rady, v jejichž obsahu se čtenář zorientuje po přečtení úvodní věty. Naproti tomu rady v *De modulo studendi* mohou působit někdy až chaoticky a neuspořádaně, neboť jednak jsou rozesety po celém traktátu, jednak nejsou jednoznačně řazeny do obsahových skupin.

Patrný je rozdíl také v druhu rad, které oba dva traktáty nabízejí. Martin Pražský mluví obecně a neosobně, zatímco doporučení v traktátu *De modulo studendi* jsou po většinou velmi konkrétního rázu a jsou směřována přímo ke čtenáři – studentovi. Tato odlišnost mezi traktáty je dobře patrná například v části věnující tomu, jak dlouho se bez přerušení věnovat četbě, respektive studiu:

De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi (Beran, 2004, s. 44)	De modulo studendi (f. 47r, s. 82)
<p><i>Quartum impedimentum est longa leccio usque ad fastidium et debilitatem anime, quod quantum malum inficiat legenti, nemo ambigit. Confundit namque leccio fastidiosa intellectum, ebetat rationem et memoriam, aufert labor vires transgredientes mentem, cogit infir mari. Cura huius est legere cum delectacione et conferre lecta cum suavitate. Tunc enim confortatur animus et bene se gerit erga sua obiecta. Sicut dicit Philosophus 2° Ethicorum. Exercicia, que sunt commensurata viribus, hominis faciunt hominem bene se habere.</i></p> <p>[...]</p>	<p><i>Regula generalis per quantum tempus est studendum.</i> <i>Unius hore spacium tibi assigno pro studio diligenti prius clauso codice masticatoque resumpto ut dictum est in quarta regula generali. Racio quia si diucius velles studere, tunc una leccio impediret et obstrueret memoriam alterius leccionis. Ob quam confusionem est dimittendum a multa perleccione. Racio secunda quoniam per multum studium succedente tempore homo nimium fatigaretur unde sequeretur oblivio et eiam debilitaretur. Unde sequeretur defectus corporis.</i></p>

Tabulka 4.3.: Srovnání podoby rad mezi traktátem *De modo artificioso studendi* [...] a *De modulo studendi*

⁸ V traktátu *De modulo studendi* jsou především součástí úvodní kapitoly věnující se gramatice, vyskytují se však v celém traktátu.

V traktátu Martina Pražského také chybí rady typu, jak si správně zařídit svůj studijní prostor, jakým způsobem dobře spát či jak si přesně rozvrhnout své studijní bloky v jednotlivých dnech. Dá se říci, že traktát Martina Pražského se příliš nevěnuje konkrétním jednotlivostem průběhu studia, ale hlavně obecnému postupu při studiu. *De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi* neobsahuje také žádný komentář k jednotlivým vědním disciplínám.

Patrný je také stylistický rozdíl mezi oběma traktáty. Martin Pražský využívá složitější a elegantnější latinské obraty a často odkazuje jak na klasickou latinskou literaturu (např. Cicero a Seneca), tak na vrcholnou středověkou (*Poetria nova* od Galfrida de Vinea Salvo). Ačkoli svou jazykovou úroveň nedosahuje jeho traktát kvalit například výše zmíněného didaktického traktátu od Iohanna Iacoba Canis, přesto jsou v něm už patrné vlivy pronikajícího humanismu. Naproti tomu dolanský traktát je jazykově poměrně jednoduchý a i v těch pasážích, které jsou stylisticky vypracované, navazuje na tradici středověkého latinského stylu. Na antické autory odkazuje jen velmi střídavě, několikrát sice zaznívá jméno Senecy, jedná se však většinou o Pseudo-Senecu. Hlavními autory, ze kterých cituje, jsou Pseudo-Aristoteles a jeho *Secretum secretorum*, Tomáš Akvinský, sv. Augustin a sv. Bernard.

Zajímavé je i zacházení s citacemi. O Martinu Pražském se Aleš Beran vyjadřuje takto (Beran, 2004, s. 22): *Výrazným scholastickým prvkem je naprostá autorská nesamostatnost. Autor si nedovolí přednést jedinou myšlenku, aniž by ji nepodpořil svědectvím nějaké starověké nebo středověké autority. Martinus není v tomto smyslu výjimkou [...].* A skutečně lze citáty v jeho díle najít poměrně rovnoměrně. Stejně tvrzení však neplatí pro *De modulo studendi*. Pokud jeho autor potřebuje doložit nějaké závažné tvrzení, především z oblasti morálky, pak také cituje ve velké míře – takto činí například, když varuje před ženami a pitím či před různými okultními naukami. Pokud však poskytuje rady běžnějšího rázu, ať už týkající se postupu při učení, či správné studijní životosprávy, cituje dosti vzácně. Vůbec se zdá, že *De modulo studendi* je prostší a praktičtější příručkou než traktát Martinův.

Přestože je tedy Martinův traktát svou povahou traktátu dolanskému nejpodobnější z těch, které byly v této kapitole probrány, i on se v mnoha ohledech výrazně liší, a to jak svou strukturou, tak stylem. Ze všech srovnávaných traktátů tak ani jeden není tím, který by mohl být nazván buď vzorem traktátu *De modulo studendi*, nebo alespoň jeho žánrovým souputníkem. Toto samozřejmě nevypovídá o tom, že by byl traktát *De modulo studendi* jediným svého druhu, ale naznačuje to, že je zástupcem žánru poměrně neobvyklého, který si zaslouží další bádání.

5. Závěr

Pokud nyní zvážíme vše, co bylo až doposud řečeno, je třeba si položit otázku, pro koho je vlastně traktát *De modulo studendi* určen? Samozřejmě pro studenta, ale pro jakého? Pokud je studentem v traktátu myšlen student čistě univerzitní, tu nás některé prvky traktátu překvapí: chybí zde téměř jakákoli zmínka o univerzitních vyučujících, o přednáškách či vůbec o jakémkoli dalším prvku běžného studentského života. Také učební bloky doporučené pro studium počítají s velkou pravidelností, která se zdá být těžko slučitelná s nepravidelností studentského života. Stejně tak podrobnost rad se zdá být až zbytečná, protože stejně by jistě poskytl i sám vyučující daného předmětu (které základní knihy číst, jakým způsobem, co je třeba se učit nazpaměť atd.).

Pokud měl být traktát určen pro kartuziánského mnicha, který se svým studiem oddává v klášteře, tu naopak jsou některé informace jakoby přebytečné, převážně ty, které se týkají aktivní kazatelské činnosti a učitelství, stejně jako důraz na disputace vedené s kolegy, což je věc uzavřenému a tichému kartuziánskému způsobu života poměrně vzdálená.

Zaujme také krátká pasáž traktátu, která se dotýká těch, kteří své studium zanedbali, a přesto by se chtěli stát kněžími,¹ což ukazuje na ještě širší záběr možných čtenářů. Celkově se zdá, že traktát žádného přesně definovaného čtenáře nepředpokládá a že může být užitečný pro všechny skupiny, i když se zdá, že více prospět může autodidaktům. Důraz na teologii, pravidelné modlitby, kázání atd. pak spíše směřuje ke studentům s kněžskými ambicemi. Přesnější určení však zatím není možné.

Toto však není to jediné, co činí traktát *De modulo studendi* zajímavým. Je to především širě projednávané látky a způsob, jakým látku podává, co odlišuje tento traktát od mnohých ostatních. Autorovi dolanského traktátu se podařilo alespoň částečně obsáhnout všechny disciplíny trivie i quadrivia, filosofie, práva i teologie, neopomíná se ani zabývat kazatelskou činností a radami nejen jak se učit sám, ale také jak učit ostatní.

Neobvyklá se zdá být v porovnání s ostatními didaktickými traktáty především konkrétnost a názornost jednotlivých rad, ať už se jedná o medicínské recepty, rady týkající

¹ Viz *Regula tardatorum sive neglectorum in studio volencium presbiterari* (f. *82r/83r).

se obecně studia či doporučení k jednotlivým disciplínám. Nápadná je především přesnost rad týkající se jednotlivých studijních příruček, tedy doporučení, co z které knihy studovat a jakým způsobem. Důvodem pro tuto nápadnou konkrétnost a návodnost by snad mohlo být již zmíněné možné určení textu nejen pro případného studenta na univerzitě, ale i pro již zmíněného autodidakta v klášterním prostředí. Traktát ale ve své podstatě nevyklučuje žádného čtenáře.

A. Kritická edice vybraných částí traktátu

A.1. Ediční poznámka

Latinský text je po ortografické stránce mírně upraven se snahou zachovat co nejvíce specifickou ortografii středověké latiny a zároveň usnadnit čtení dnešnímu čtenáři. Ze zvláštních znaků latiny traktátu *De modulo studendi* jsou zachovány především tyto:

- zdvojené konsonanty a vokály na místě jednoduchých, například: *resummere*, *mollere*, *hii*, *apperire*, *pronuncciare* apod.
- jednoduché konsonanty na místě zdvojených, například: *asuescere*, *comendare* apod.
- aspirace souhlásek, které jsou v klasické latině neaspirované (a naopak), například *Katho*, *rethorica* apod.
- kolísání podoby slov, například *sylogismus* × *silogismus*, *ligwa* × *lingwa* × *lingua*

Zachováno je také specifické užití některých grafémů, například:

- grafém *w* ve slovech jako *ligwa*, *ewangelium*, *hew*¹
- grafém *y* ve slovech jako *loyca*
- grafém *k* ve slovech jako *Katho*

Protože je v tuto chvíli znám pouze jediný opis traktátu, jsou v něm provedeny emendace jen ve výjimečných případech.

Psaní velkých a malých písmen je sjednoceno podle obvyklých zvyklostí, které se dodržují v latinských textech, tj. věty začínají velkým písmenem, vlastní jména (včetně

¹ Výjimku tvoří případy, kdy *w* značí *vu*, například slovo *wlt* je přepsáno jako *vult* apod.

od nich odvozených adjektiv) taktéž. Interpunkce, která je v traktátu nejčastěji vyznačena pomocí lomítka, většinou rubrikovaného, je povětšinou zachována v podobě čárky, avšak ne důsledně. Na několika místech, kde by čtenáře mohla mást, byla odstraněna, na jiných místech naopak doplněna tak, aby text byl smysluplný. V tázacích větách byl doplněn otazník, citovaným pasážím předchází často dvojtečka. Tučné písmo v přepisu odpovídá **zvýrazněnému** písmu v traktátu, kterým jsou označovány nejčastěji *regule* a *notabilia*. Kurzívou jsou v přepisu pro přehlednost označeny citované pasáže z jiných děl, názvy děl samotných, popřípadě je použita na jiných místech, na kterých by v současném textu byly užity uvozovky, například po původem arabskému členu *lii*, který je používán podobným způsobem jako v latinských textech častější řecké *τό*.²

Regule jsou pro přehlednost odsazeny tak, aby každá začínala na samostatném řádku. Folia jsou značena na margu, a to jak s opraveným číslováním, tak s opraveným pořadím (viz kapitolu 1 Vznik a kontext traktátu *De modulo studendi*, s. 11). Pokud je v rukopise napsáno od dávného katalogizátora číslo folia, je v edici vyznačeno číslem v závorkách.

² Viz *Slovník středověké latiny v českých zemích* (Silagiová, 2009, s. 567,568): ***ly** (li) [...] *i. e. gr. τό articulus demonstrans verbum (verba), de quo (quibus) est sermo.*

A.2. Rkp. Olomouc M I 357

A.2.1. Předmluva

A d laudem Ihesu regis sublimissimi ast misericordissimi, lilii speciosissimi, ad do- f. 38r
xamque virginis matris Marie rose pulcherrime, floris lucidissime florentis auro-
re ac mirifice refulgentis propono connotare paululum de modulo studendi secundum
possibilitatem mei tenuis ingenioli, opitulaminepio sperando prefatorum accurrente.

5 Intuebar quippe pacienter plures proficientes, modum nebulosum annodare fieri addi-
scendy. Ad quorum utinam restauracionem flaminis almi assistencia iugiter adnotata,
sequenda, magna opera largienda, conducere sollicitabar, deprecando rogatibus devotis
universos allegandos tonare principium disciplinule, quatinus si que minus bene posita
reperirentur, mee malicie non innotaretur, sed potius mee impericie.³ Sin vero aliqua
10 congruencia invenienda sunt, hortor ut gratanter pro parvulo munusculo suscipiantur,
gratesque celse sapientie referantur. Unde: *Exiguum munus numquam contempnere de-
bes.*⁴ Largitum tibi certe expediens erit. Nec mirandum esset de aliquibus displicidis
possibiliter intricandis, cum non umquam modum nec modulum videram, quibus ignotis
severe mihi cephas dirupi quod primo volubilitate properante agnovi pro tunc veridice
15 nichil sciebam, etenim mihi grandem profectum affluere codicibus assidue innitendo, mul-
taque pariter perlegendo, quales porro pleri inveniuntur. Sed succedente tempore mihi
creberrime incomodo illato precedenter elicui modulum quendam diligenter conscriben-
dum, utique pretextu illius ut presenti modulo fructo, quis habere uberius compingere
querit de materia hac, quam ego imprimis sum nisus. Nam artifici instructo annecto
20 exemplificatorio ipse suppetencius simile astruere valet, quam seorsum perficeret. Disci-
plinulam quoque meam curatorie in tres parcium porciunculas: Prima elucidabit cor-
roboracionem capitis, secunda instauracionem memorie artificialiter acquirende, tertia
principalem intencionem conaminis mei.

A.2.2. Medicínské recepty

De primo effandum est breviter. Cum studentibus expedit habere forcia cephata reci- f. 38v
25 piatur idcirco avena et coquatur non valde, deinde ponatur | ad furnum ut desiccetur.
Deinde mollatur et cum papavere cocta edatur.

³ Stejné místo se nachází i v závěru rukopisu (f. 84r (85), s. 111).

⁴ Srov. *Thesaurus proverbiorum medii aevi* (Singer, 1995, s. 230): *Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus, accipito laetus, et laudare memento.*

Contra debilitatem capitis. Item aqua sambuci floris dolorem capitis aufert, bibita mane et sero per octo dies sensus perditos reddit, ingenium acuit, memoriam confortat, sermonem reducit, ligwam⁵ balbucientem emendat, et cordis tremorem aufert. Item aqua salvie bibita cor confortat, putredinem interiorum evacuat, stomachum calefacit, 5 urinam et calcium educit, flegma de naso et pectore removet, sanguinem mundat et cetera ut supra. Item aqua camomille super caput et cetera ut supra. Item aqua rute et cetera ut supra. Item aqua ysopi⁶ et cetera ut supra. Item aqua feniculi ut supra. **Contra confusionem capitis et cetera** ut supra. Si dolor capitis venit ex solis ardore et cetera ut supra. **Contra maniam et frenesim.** Vide superius. **Contra** 10 **vertiginem capitis.** Vide superius. Pro confortacione debilis capitis, vide superius. Item de aliquibus speciebus congruentibus studentibus, vide superius.

Quum ad studium requiritur bonus auditus, et bonus visus, idcirco de illis non est 15 silendum. Similiter quoniam dolor dencium plerumque diffundit caput, ideo de remediis illorum pauxillum est pertractandum. **De auribus si sunt obstruse sive surde.** Recipe ova formicarum trita, vide superius. **Contra dolorem aurium.** Recipe alium et coque, vide superius. **Contra tinnitum aurium.** Remedium bonum est facere modicam cenam et cetera, vide superius. **De oculis.** Item zinziber mane comestum et cetera, ut supra, totum per ordinem⁷ usque ad illum locum *Recipe lingwam bovis* et cetera.⁸

Sequitur de secunda parte nostri tractatus scilicet de memoria artificialiter 20 **acquirenda.** Recipe albissimum thus quod invenire poteris et contere cum aliquo instrumento ad minutas partes post adde aquam mundam fontis et bibe ter in die septima luna scilicet in ortu meridie et occasu. Sed nimium sumptum inducit maniam. Item septima dies lune dicitur illa dies que est septima in ordine ab illo die inclusive in quo 25 est coniuncta. | Item impone album thus ad quatuor partes vel secundum quod placet ad pirum vel pomum et assato comede tepidum et bonum est luna crescente. Item album thus comedere de sero ante deposicionem ad lectum et post nichil bibere nec comedere valet ad memoriam. Item lini tempora cum vino ardenti hoc enim bene memorie valet. Item odor thuris albi valet ad memoriam. Unde Macer: *Vim memorie cerebri proprio* 30 *confortat odore.*⁹ Valet igitur fumigium ab eo memorie. Item cariofoli sepius hausti con-

f. 39r

⁵ Na odpovídajícím místě v *Recepta ac consilia medica* se nachází očekávaná forma *lingwam*.

⁶ ysopi | ysapi, na odpovídajícím místě v *Recepta ac consilia medica* se nachází tvar *ysopi*.

⁷ per ordinem | per ordine

⁸ Slova *et cetera* vystupují z řádku, je možné, že slova od *totum* po *et cetera* jsou připsána později.

⁹ *De virtutibus herbarum* (Floridus, 1845, s. 256, v. 2227): *Vim memorem cerebri proprio confortat odore.*

ferunt memorie. Unde Macer: *Vim memorem cerebri confortant sepius hausti.*¹⁰ Item vinum potatum in quo est buglossa madidata ita ut vinum stet ad tempus bonum ut virtus buglosse extrahatur. Unde Macer de ea scribens sic ait: *Vim memorie cerebri dicunt servare periti. Vinum potatum quo fit macerata buglossa.*¹¹ Item zinziber mane
 5 comestum valet memorie. Item locio capitis multum valet memorie quia in posteriori parte elevantur multi fumi et isti aliquando veniunt ad organum reservatorium memorie, et sic organum tale et cerebrum indisponuntur. Per locionem autem exeunt tales fumi. Item locio pedum eciam multum valet memorie quia a plantis pedum protenduntur quidam nervi usque ad posteriorem partem capitis. Fumi autem ascendentes per illos
 10 nervos habent reservatorium perturbare. Locio autem aperit poros in plantis et sic fumi exeunt ibi et non impediunt ut prius.

Aristotilis in libro *De regimine principum* qui dicitur *Secretum secretorum* scribit de optima medicina ingenii, dicit enim sic: *Qui recipit quolibet mane et comedit septem dragmas racemi passi bone dulcedinis, illius memoria emendatur, intellectus illuminatur.*¹²
 15

Ungentum confortativum memorie. Recipe liguam bovis, i. e. valeriane cum foliis et radicibus equales partes uncias quatuor ita quod de illo toto sint quatuor uncie et desiccentur et pulverisentur quodlibet per se. Deinde accipe succi eufrasiae, succi verbene tres partes equales, ita quod de illis sint quatuor uncie et colentur per pannum.
 20 Deinde accipitur mellis anacardi pulverisati unam unciam, ligwe avis pulverisate unciam unam, cascoreii dragmas duas,¹³ omnia misceantur simul et cetera superius habes¹⁴ | ¹⁵ f. 39v
 Recipe farinam sinapis duo coclearia, auxugie ursi unum coclear, duas cepas assas, oleum lauri medium coclear, et aquam ligni iuniperorum duo coclearia et illam si habere non potes, tunc in locum eius recipe duo coclearia de aqua vitis, et post balneum aut alias
 25 post locionem capitis inungue caput calide et intra lectum. Ad idem.¹⁶ Grana sinapis temperata in aceto per noctem vel duas et postea exsiccata et comesta mane confortant

¹⁰ Tamtéž, s. 250, v. 2146: *Vim memorem cerebri confortat saepius haustum.*

¹¹ Tamtéž, s. 184a, v. 1135–1136: *Vim memorem cerebri dicunt servare periti / vinum potatum, quo sit macerata buglossa.*

¹² *Secretum secretorum* (Steele and Fulton, 1920, s. 87, capitulum 19): [...] *et qui comedit quolibet mane 7 dragmas racemi passi bone dulcedinis non timebit aliquo modo de infirmitatibus flegmaticis, cujus memoria emendatur, intellectus illuminatur, et qui tempore convenienti sue complexionis utitur, securus erit et non timebit febrem quartanam.*

¹³ avis pulverisate unciam unam, cascoreii dragmas duas] avis "cascoreii unciam unam, "pulverisate dragmas duas

¹⁴ Slova *superius habes* jsou napsána pod posledním řádkem strany.

¹⁵ Strana 39v je nadepsána slovy *Ad idem*.

¹⁶ Slova *Ad idem* jsou napsána na koncích dvou po sobě jdoucích řádků, a to tak, že na jednom je *Ad* a na druhém *idem*.

memoriam.

Sequitur pulmentum pro memoria. Recipe cynamomum dragmas tres, ciminum, gallas dragmas 2, cariofolos dragmam¹⁷ unam, zinziberis dragmam mediam, macis, id est de floribus muscati, vulgariter muscabluet,¹⁸ dragmas duas, nucum mulscatorum dragmam unam. Item duo vitella ovorum et unum coclear mellis et anillum, castramel 1 coclear, ista similiter misce cum vino ytalico scilicet cum malvasia et fac bulire usque ad ebulicionem, et tunc impone species predictas, et iterum pone ad ignem ad tempus modicum et funde tunc super panem tostum, et comede cum letina. Hoc enim lucidam facit memoriam.

10 **Item anillum fit illo modo.** Capiantur frumenta et ponantur ad aquam ut putrefiant, et qualibet die recens aqua adiungatur, et post modum exprimatur per pannum et exsiccentur in sole, et tunc precise fiunt allia.

[...]

A.2.3. Úvod k samotné části *De modulo studendi*

Sequitur de modulo studendi. Nomine igitur Ihesu regis piissimi ineffabilis, roseque matris virginis | Marie balsami mirifice redolentis, suppliciter invocatis sic age: In principio namque cum tu surgere exigeris, sedule te benedicere signo sancte crucis nitere protinus et surgendo ecclesiam ingredi. Ibi itaque teris missam stando, roga Ihesum tali modo, quemadmodum fareris cum excellenti rege mere humano, quantomagis cum deo requiritur. Nam cum humilitate, morigerate, non vagando cum animo hinc inde, sed dumtaxat notando super orationem quam oras. Nam salvator dicit per Ysayam prophetam: *Populus meus labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.*¹⁹ Gregorius: *Sunt nonnulli orantes anima que foris vagantes sciunt se non exaudiri, quoniam qui se non audit, quis ipsum audit?*²⁰ Non eciam in multiloquio sed in breviloquio et

¹⁷ dragmam | dragram

¹⁸ Napsáno jako muscabl^eblut.

¹⁹ Mt 15,7–8: *hypocritae bene prophetavit de vobis Esaias dicens / populus hic labiis me honorat cor autem eorum longe est a me.* Srov. Is 29,13: *et dixit Dominus / eo quod adpropinquat populus iste ore suo et labiis suis glorificat me / cor autem eius longe est a me [...].*

²⁰ Srov. Beda Venerabilis *Homeliarum evangelii libri ii* (Beda Venerabilis, 1955, lib. 1, hom. 22, řádek 145): *Sunt enim qui intrantes ecclesiam multis psalmodiam uel orationem sermonibus prolongant sed alibi corde intendendo nec ipsi quid dicant recolunt ore quidem orantes sed mentem foris uagantem omni orationis fructu priuantes putantes a deo precem exaudiri quam nec ipsi qui fundunt audiunt quod antiqui hostis instinctu fieri nemo qui animaduertere nequeat.*

compuncione cordis pro sceleribus. Oracio cum debet esse brevis, nisi inspiracione spiritus sancti prolongaretur.²¹ Causa primi quia in multiloquio causatur tedium homini quod est displicibile deo. Nam a simili sicut dicit sanctus Ieronimus: *Melius est cum devocione et leticia dicere 7 psalmos quam totum psalterium cum anxietate et mesticia cordis.*²² Sic plus placet deo unum devotum Ave Maria quam 10 cum tedio et vagacione animi. Sit tibi ergo illud ut dicit Augustinus in Regula: *Psalmis et ympnis, cum oratis ad deum, hoc versetur in corde quod profertur in ore.*²³ Sin vero aliquis in orando diu non involveretur tedio laudabile esset diu orare. Et tantum de modo orandi qui est necessarius saluti anime per quem et elucidatur intellectus hominis.

10 **Uberrimum igitur est mane surgere ut tempestive audita missa arripiatur resumpcio.** Causa quia homini de mane plus expedit resummere quam alio tempore, quoniam homo tunc non est repletus cibus et potibus, quorum replecio impedit subtilitatem ingenii, teste Aristotile. Eciam tunc aliquialiter sensus sunt clausi, et sic mens non distrahitur, qua distracta homo involvitur tristicia que impedit ingenium, sive capacitatem sensus. Similiter de mane non fiunt homini tante obieccionibus habitis homo mentem suam diversis ymaginacionibus talium obieccionum varie diffundit. Nec tali tempore homini displicente ita generaliter accidunt que faciunt mentem mestam, que est incompetens studio, ad quod utique requiritur hilaritas. Unde Seneca: *Leticia est vita hominis.*²⁴ Dicit enim: *Cognovi quod non est melius nisi letari et bonum facere.*²⁵ Sed e converso dicit idem: *Perturbacio cordis non per|mittit hominem bona facere vel cogitare.*²⁶ **Ut autem intelligas de mane surgere. Nam in hyeme duabus horis ante diem de cubiculo erigi congruit** ast divino auxilio humiliter implorato, studio applicari, post ad missam tempore postulante itinerare. Forsitan siquidem sic mane missam audiendam reperire non vales in principio ante studium talis temporis.

In estate vero cis Auroram te erige perficiendoque actus deificos in principio ut

²¹ Srov. Benedictus de Nursia *Regula* (Benedictus de Nursia, 1972, cap. 20): 3. *Et non in multiloquio, sed in puritate cordis et compuncione lacrimarum nos exaudiri sciamus.* 4. *Et ideo brevis debet esse et pura oratio, nisi forte ex affectu inspirationis divinae gratiae protendatur.*

²² Srov. Petrus Cantor *Summa quae dicitur Verbum abbreviatum* (Petrus Cantor, 2004, pars 2, cap. 35, řádek 3): *Vnde Ieronimus: Malo, inquit, unum psalmum decantare cum hylaritate cordis quam totum psalterium cum torpore, fastidio et accidia.*

²³ Augustinus Hipponensis *Regula tertia uel Praeceptum* (Augustinus, 1967, s. 421): *Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde quod profertur in voce.*

²⁴ Srov. Sir 30,23: *iucunditas cordis haec est vita hominis.*

²⁵ Ecl 3,12: *cognovi quod non esset melius nisi laetari et facere bene in vita sua.*

²⁶ Srov. Pseudo-Chrystosomus, *Opus imperfectum in Matheum* (Paas, 1907, s. 70), resp. *De concordia evangelistarum* (Chrysopolitanus, 1854, 0453D): *Perturbacio autem cordis non permittit hominem considerare quod bonum est.*

supra, studium in dei nomine secundum regulas subscriptas sic amplectere.

A.2.4. Gramatika

Prima regula. In gramatica enim sic age. Cum vis proficere in materiis metricis ut in Allexandro, tunc prius bene stude declinare metra. Si enim aliquod est nomen tercie declinacionis tunc solum vide quomodo habet in genitivo et ablativo singularibus, et genitivo plurali, et regulas de hiis, quia dumtaxat de hiis est semper difficultas sed de
5 ceteris casibus non. Similiter de ceteris declinacionibus non est difficultas. Sin autem aliquod est verbum, tunc vide quomodo habet preterito et supinis, et secundum quas regulas Allexandri, quia de hiis eciam est maior difficultas. Et si aliquis terminus est adverbium, tunc nota cuius significacionis. Si coniunctio, tunc respice cuius potestatis. De
10 aliis autem partibus oracionis eciam non est difficultas. Similiter expedit demum cernere an talis terminus sit simplex aut compositus. Et si compositus, unde componitur?

Secunda regula. Post fac ordinem in textu raso absque cifris, quia dum metrum est cifratum aut prosa tunc homo solum facit ordinem secundum demonstracionem cifrarum talium, et sic animus non conatur ymaginari pro faccione ordinis secundum regulas
15 Allexandri, quia secundum cifras absque labore et absque omni ymaginacione valeres facere ordinem. Quando vero non sunt cifre, tunc animus diligenter nititur ymaginari quomodo deberet congruenter perficere ordinem secundum regulas Allexandri de hoc datas. Item talis cifraccio est magna tardacio scolarium. Studio quidem applicati crebro remittunt se super talem cifracionem et sic non resumunt. Eciam nullo modo con-
20 suescent resumere exposicionem in textu ubi exposicio conscripta est. Sed exponere debes studere in rasis textibus. Et postmodum potes recurrere ad exposicionem in litera altera conspectam, quia si in aliquo erras, tunc inspiciens post literam exposicione et cifris circumdatam vides mox | emendacionem exposicionis et ordinis. Sensus litere
f. 42v itaque fac secundum exposicionem precise. Non tamen veto libros cifrare, exponere, aut
25 sentenciare, sed inhibeo in eisdem resumere. Sed codices cifrati, expositi et sentenciati valent ad hoc ut demum cernas an bene operatus es aut non post quam resumpsisti in textu raso.

Tercia regula. Inde secundum regulas fac construcciones parciales, et postea rege terminos, quia regimen et construccio valent nobis ad intelligendum sensus oracionum.
30 Dum enim scitur construccio tunc patet qui termini ad invicem pertinent, et ex illo tunc elicitur sensus talis oracionis.

Quarta regula. Hinc vocabula si que sunt concernencia textum vide. Et inspiciendo quodlibet per se stude singnificacionem eorundem mentetenus dicere. Quoniam si disce-

res vocabula legendo in litera tunc eciam esset magna tardacio sicut de aliis supradictum est. Sed sic fac: Intuere vocabulum et dic significacionem eius cordetenus, postmodo vide ad librum in quo scripta est significacio talis vocabuli, et cernes an bene dixisti aut non. Sis itaque sollicitus studere vocabula exponere alternative hoc est latine et post
5 vulgariter.

Quinta regula. Insuper si aliqua sunt argumenta tunc prius perlege talia in codice, et cum hoc soluciones eorundem argumentorum. Exinde vide solum argumenta in libro, et dic solucionem mentetenus, qua postea inspecta videbis an bene dixisti aut non. Scias atque veridice quod resumpcio que fit alio modo quam prenotatum est valde modicum
10 fructum affert.

Sexta regula. Pauca quoque metra capta ante te ut 1 2 3 vel 4 et cetera expediendo ea bene cum declinacione, constructione et regimine. Aut potes plura capere si vales ea condecenter expedire modo relato iam. Et quod esset si multa metra caperes et nullum bene resummeres, arbitror quod nullum vel paucum fructum haberes de illo. Si
15 equidem alicuius libri metra bene expedis declinacione, constructione et regimine, tunc sequencia metra melius potes expedire, quia in metris talis codicis forsitan reperiuntur alique declinaciones que post eciam reperiuntur. Non si prius eas resummis postea scies. Similiter expedias talia metra bene declinacione constructione et regimine, et sic aptificabit te optime in constructione regimine et declinacione.

Prima regula generalis artis.²⁷ De cetero cum ita explevisi, | ut suadeo tibi, tunc f. 43r
clauso libro ymaginare paululum imprimendo memorie ea que resumpsisti, quo executo poteris ulterius resummere. Sed tamen sanum consilium confero tibi ut ad tempus pausares, quia per nimium studium homo valde exhauritur ita eciam quia tempore quo deberet exequi Christo non valeret pre nimia debilitate corporis illata, per inmoderatum
25 studium. Nam omne studium debet esse pretextu huius ut homo mediante eo posset adipisci regnum celorum. Et sic sciencie habent se tamquam instrumenta mediantibus quibus valet fieri adeptio attingencie summe sciencie hoc est Ihesu. Nam illud debet esse finis omnium scienciarum. Stolidum autem est permorari in adquisicione instrumentorum taliter ut acquirens debilitatur in eodem actu adeptionis sic quod illud condecenter
30 attingere non valet ob quod instrumenta adipisci conabatur. Numquam talis actus adquisicionis est frustra ut in proposito actus inmoderatus adeptionis scienciarum, quantum ad finem saluberrimum qui est omnium scienciarum, quem et ipse attingere non potest. Verumtamen talis adeptio valeret esse utilis ad bona temporalia, quoniam est forte sic debilitatus in studio quod mane surgere oracionibus instando non valet comodose, aut

²⁷ Na margu je napsáno 7, tj. *septima regula*.

alias altissimo doctori servire oracionibus devotis perseverando. Rebus autem temporali-
 bus facilius assistere posset, ut in statu rectoratus scole, aut notariatus, aut alias in
 statu aliquo in quo valeret sciencia inbutus ceteris hominibus consiliis suis sulere. Sed
 hii sunt fines minus principales scienciarum. Unde: *Quid est si homo lucretur universum*
 5 *mundum, anima autem sua paciatur detrimentum.*²⁸

**Alia regula generalis textualis docens que scholaris debet principaliter scire
 mentetenus. Octava regula.** Exigitur eciam omnino et suppetit tibi studere versus
 mentales principaliter prime et secunde parcium²⁹ assumptis paucis metris, addita corde-
 tenus modica resumpcione Donati. Racio, quia in hiis ternis elucidatur de declinacione,
 10 *construccione, et regimine, que ignorare est magnum scandalum. Dicitur notanter et*
suppetit agnoscere pro declinacione, regimine et construccione primam et secundam
partes, atque Donatum, quia plures sunt codices tractantes de hiis tribus, ut Petrus
Helie De declinacione, Florista De regimine et construccione, que cum hoc imprimere
menti est nulla vel parva utilitas, sed magis grandis tardacio. Qualis enim utilitas est
 15 *discere allegare plures autores de una et eadem materia? Nonne sufficit unus secundum*
*commune dictum | Aristotilis: Peccatum est fieri per plura et cetera?*³⁰ Sed laudabile f. 43v
 est niti allegare plures autenticos de variis rebus. Sed colligere potes de diversis libris
 illo modo ut hoc quod non habes in uno de altero tibi connotes, et hoc suadeo tibi ut
 tali modo aggregares tibi de Petro Helia et Florista, quia in hiis duobus multa bona
 20 reperiuntur, ut in Petro Helia *De orthografia*, quam ignorare est magna verecundia.

Alia regula textualis. Nona. Dum iam studuisti mentetenus ut proxime pretactum
 est, tunc congruit tibi omni mense semel illa tria simul una die aut duobus ad finem
 cordetenus dicere, statuendo tibi tempus in principio vel fine mensis. Sin autem valde
 bene esses tritus, tunc per duos menses vel tres circa angarias aut secundum quod
 25 videbitur tibi expedire.

Alia regula textualis. Decima. Debes itaque capto interdum raso textu adminus
 superficialiter percurrere cum expositione, construccione et regimine et quescione et
 cetera concernentibus textum, precipue in hiis locis ubi maior difficultas existit, et hoc

²⁸ Mt 16,26: *Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur / anime vero sue detrimentum
 patiatur?*

²⁹ Sc. *Alexandri*.

³⁰ Srov. *Auctoritates Aristotelis, Physica* (Hamesse, 1974, s. 141): *Melius est ponere principia finita
 quam infinita, ex quo habetur quod peccatum est fieri per plura quod potest fieri per pauciora.* Srov.
 krátký komentář v *Philosophische Werke: Abhandlung über das Wasser und die Erde, Band 2* (Im-
 bach et al., 1994, s. 78): *Dieses kausale Ökonomieprinzip geht auf Aristoteles zurück; vgl. De part.*
anim. III, 4 (665b) und Phys. I, 4 (188a17–18). Es wurde im Mittelalter rege rezipiert und fand
Eingang in die Florilegiensammlungen; vgl. Auctoritates Aristotelis...

dum es tritus in concernentibus textum. Si vero non es bene tritus tunc hoc sepe competit tibi facere expediendo diligenter textum et concernencia ipsius.

Sequitur regula Donati. Undecima. In Donato primo stude principaliter textum bene in litera exponere, postmodum declinationes secundum expositiones perface.
 5 Secundo expositiones et declinationes comple mentetenus. Inde ceteras declinationes textui attinentes resumme cordetenus prius in litera bene perlectis et intellectis, quia legere et non intelligere est negligere. Cetera³¹ autem notabilia et argumenta non stude mentetenus quia fatuitas est, quoniam tardacio, sed resumme in litera quod bene intelliges notabilia, et argumenta ut superius profertur in quinta regula. Cum ergo fit
 10 mencio de aliquo notabili vel argumento tibi prius perlecto, tunc protinus patet tibi. Et interdum offertur aliquod argumentum vel dubium a te numquam prius scitum, et illud posses solvere eliciendo ex notabilibus et argumentis prius diligenter perlectis et masticatis. Tandem rumina ut docetur in regula generali superius scripta.

Secunda regula generalis artis. 12. Omne quod legis, perlege sepius bene masticando, et magis et magis proficis in eo quod perlegis, quia iam adipiscitur modicum
 15 quod melius intelligis, iam iterum modicum eciam et sic de aliis, sic quia ex pluribus modicis partibus aggregabitur magna pars, quamquam quelibet magna porcio dividitur in parvas que faciunt ipsum totum.

Regula regularum gramaticalium. 13. In principio addisce declinationes | et f. 44r
 20 notabilia ut in regula Donati enucleatur, post perlege et intellige bene argumenta et soluciones eorundem in litera, quo facto cerne solum argumenta et soluciones dic mentetenus, quibus aliquot vicibus perlectis et post resumptis scribe omnes oraciones ante te ut ad unam cedula, et tunc talia argumenta rumina diligenter, inspecta cedula, sic aptificabit te, et illuminabitur ingenium tuum. Tandem rumina ut scribitur in prima
 25 regula generali.

Tercia regula generalis artis. 14. Resumpta a te prius et intellecta sepe percurre superficialiter, adminus tamen aliquantulum melius memorie imprimendo textum, eiusque expositionem, declinationes et principaliora, quia talis resumpcio quasi superficialis habet se ad prius resumpta et intellecta sicut una illuminatura, sic quia talia prius resumpta
 30 habent se ut aliqua scriptura quasi iam deleta et antiqua et per talem resumpcionem illuminatur et renovatur. **Notabile.** De *Prisciano minori* et *Grecista* in quarta coniugacione inchoando usque ad finem libri suadeo tibi colligere sollicite quia subtilia notata ibi invenies.

³¹ Na margu rubrikovaná značka ❖❖, kterou je vyznačeno místo *Cetera autem notabilia*, ke kterému odkazuje několik z následujících *regulí*.

Regula secunde partis Allexandri. In principio principaliter declinationes figurarum secunde partis Allexandri, secundo generales vires casuum versusque ipsarum, tercio declinationes quescionum ceterasque declinationes, quarto generales regulas orationis stude secundum regulam Donati, ibi *Inde ceteras*,³² quinto laudabile esset ut
 5 sensibiles vires studeres videlicet exponendo versus secundum secundam regulam quia sensibiles vires multum valent ad intelligendum sensus oracionum ut patet advertenti. De ceteris autem fac ut patet ibi *Cetera autem* et cetera.³³ Textum autem totaliter resumme secundum secundam regulam.

Sequitur regula tercie partis Allexandri. Primitus precipue debes conari scire
 10 dictiones pedum secundum regulam Donati ibi *Inde ceteras*,³⁴ secundo in litera resumme et intellige quantitates dictionum bene masticando. Postea secundum primam regulam generalem, tercio reor te sufficere scire mentetenus de quantitibus haec metra:³⁵

**Mansla delensteve flinsdriverim³⁶ bogodosmo cudrunsgunst
 mau quin nost bedecelementu gudrumcaticus
 15 adde A as es os finales dant tibi longos.**

Primus enim versus est de primis sillabis, secundus de mediis sillabis, tercius de ultimis. Et primi duo versus sunt precise secundum *v* vocales, secundum quia *v* sunt dictiones non significative. Et prima dicio primi versus significat quod *A* est naturaliter longa in primis sillabis dum sequitur *m, n, s, l* et cetera. Tunc *delensteve* | significat quod *e* est
 20 naturaliter longa in primis sillabis dum sequitur *d, l, n, s* et cetera et sic de aliis sillabis. Simili modo dicendum est de secundo versu quia *mau* scilicet quia *A* in mediis sillabis est naturaliter longa dum eam sequitur *m, v* et ceteris. Sed ultimus versus de ultimis sillabis scilicet quod *A, as, es, os* sunt naturaliter longe. f. 44v

Regula accentuum. Resumme insuper accentus bene in litera et intellige, dictiones
 25 autem eorum mentetenus secundum regulam Donati, ibi *Inde ceteras*³⁷ et sufficit.

Regula figurarum. Stude prius exponere textum bene ut dicitur in secunda regula, secundo disce dictiones cuiuslibet figure secundum regulam Donati, ibi *inde ceteras*,³⁸ similiter interpretaciones earum. Reliqua vero notabilia imprime memorie secundum

³² Viz *Sequitur regula Donati. Undecima.* na f. 43v, s. 76.

³³ Viz *tamtěž.*

³⁴ Viz *tamtěž.*

³⁵ Viz příslušnou kapitolu o těchto verších, s. 31.

³⁶ Původně napsáno *flind*, toto slovo přeškrtnuto a za něj teprve napsáno *flinsdriverim*.

³⁷ Viz *Sequitur regula Donati. Undecima.* na f. 43v, s. 76.

³⁸ Viz *tamtěž.*

regulam Donati, ibi *Cetera autem et cetera*.³⁹ Postea inscribe nomina figurarum in una cedula, et postmodum inspiciendo nomen cuiuslibet figure dic eius dictionem mentetenus, et sic aptificabit te gracia ex dei optime. Ultimo fac secundum primam et terciam regulas generales. Similiter interpretare nomina figurarum in cedula, quia ex illo scies
 5 quid aliqua figurarum pretendit, similiter aliqualis per interpretationem notificacio tibi fiet de dictione talis figure, sicut patet de illo termino amastropa.

A.2.5. Obecné rady týkající se studia

Regula generalis, quarta cuiuslibet artis resumpcionum. Suadeo tibi ut post quamlibet resumpcionem quantumcumque parvam semper bene mastica resumptum exemplificando, clauso libro, potes tamen sepius aperire et iterum claudere et masticare.
 10 Racio quia per talem masticacionem inpinges memorie ea que in codice resumpsisti. Eciam quia resumpcio alias tantum valeret quantum color applicatus materie propria humiditate absque humido aliquo mediante quo talis color adherere debet firmiter tali materie ut est vernisium aut aliud, non tamen oportet te omnia talia resumpta mentetenus scire, nec dico te idcirco ruminare⁴⁰ perlecta ut ea cordetenus agnoscere deberes. Sed
 15 refero ideo quod per talem ruminacionem melius intelliges resumpta quam intelligeres tali ruminacione deserta. Verumtamen eciam aliqua debent sic masticari que exiguntur mentetenus sciri. Que autem hec sunt hoc patet inspiciendo regulas omnium arcium.

Regule generales temporum in quibus non est studendum nec ymaginandum. Prima regula. Circa comedendum numquam est ymaginandum pro studio aliquius materie. Racio, quia calor naturalis laborat solum pro tali ymaginacione et non pro digescione. Cibo equidem manente in digesto accurrunt diversi defectus corporis. Sed fruendum est | circa esum verbis solaciosis que non sunt occasiones peccatorum f. 45r
 20 mortalium.

Secunda regula generalis. Expleto comedendo et intervallo unius hore non est
 25 studendum nec ymaginandum. Sed iocis, solaciis insistendum, aut spaciandum, aut in instrumentis musicis percuciendum ut in lutina, organis et ceteris. Sis etenim providus ut tales actus sint sine peccato mortali, ut dum dumtaxat⁴¹ sunt propter recreacionem anime, circumscripto fine laudis aut mulierum aut alterius pravi finis. Tunc semper sunt absque mortali scelere. Talibus enim actibus homo fungi debet. Racio, quia si non,
 30 sed sedule incumberet studiis tunc nimis exhauriretur, quo illato sequeretur hoc quod

³⁹ Viz *tamtéž*.

⁴⁰ Dobře čitelné je pouze *ru* na konci řádky, na nové řádce je s obtížemi čitelné *m*, zbytek je konjektura.

⁴¹ ut dum dumtaxat | ut "dumtaxat "dum

dictum est in prima regula generali.⁴² Similiter faciliter posset ingruere dementatio, et sic tunc homo plus defecisset quam profecisset, quoniam gladio quo se debuit defendere se interfecit. Nam mediante sciencia adepta ex tali studio tamquam instrumento debuit sibi sustentare corpus suum ad finem eterne vite, modo mediante tali confregit sibi corpus.
5 Omnes ergo actus debent esse rationales. Ob predictas igitur causas debet fieri aliqualis instauracio fortificationis anime pro studio, que fit per solacia, aut per actus hiis similes. Nam legitur quod Aristotilis lusit cum pueris arundine sumpta causa recreacionis.

Tercia regula generalis. Nocte properante et precipue sero facto non est studendum nec ymaginandum. Racio, quia nullum studium ita debilitaret hominem sicut serotinum.
10 Anima namque per totum diem fatigatur diversis operibus et vexatur a diversis ymaginacionibus, merito ergo de sero requiescetur a studio. Potes tamen conversari cum ceteris de die perlectis, et de dubiis, quoniam per talem conversacionem fit magna impressio memorie et elucidacio de die perlectis. Et licet in conversacione eciam ymaginatur, tamen non ita fortiter sicut homo solitarius ymaginaretur. Racio, quia in conversacione
15 ymaginacioni maxime subvenitur per verba conversacionis, ymaginacioni vero hominis solitarii non.

Ultima regula utilissima studii. Quandocumque vis resumere in aliqua materia in qua diu tardasti repetere resumpta, vel pro aliquo sermone, aut pro quacumque alia resumpcione, tunc primo fac bonam partem cariofolorum ad vinum et panem modicum
20 obstruendo bene olficium concrementis vinum ne vis eius exeat, et sic mittas stare per noctem, ut vis cariofolorum extrahatur in vinum. Postmodum de mane | bibe ieiuno f. 45v
stomacho quando volueris, resumere paululum post potacionem pausando ut operacio cariofolorum fiat. Nam talis medicina optime reformat memoriam et ingenium ut dicit Macer philosophus et medicus egregius in medicinali suo scribens de cariofolis. Versus:
25 *Vim memorem cerebri conferunt hii sepius hausti.*⁴³

Ultimo tamen sedule antequam procedis dormitum competit tibi deserere conversacionem et singulas ymaginaciones et insistere solaciis ut percussioni lutine aut alias verbis solaciosis, quia si non expelleres de mente omnes ymaginaciones, tunc animus in nocte sepe maxime vexaretur sompniis, et sic homini surgenti animus esset ita fessus sicut ante dormicionem, quod est contra finem dormicionis, qui est propter requiem
30 sensuum ut post forcius possint operari. Inde eciam post successum temporis posset

⁴² Viz f. 43r, s. 74: *Sed tamen sanum consilium confero tibi ut ad tempus pausares, quia per nimium studium homo valde exhauritur ita eciam quia tempore quo deberet exequi Christo non valeret pre nimia debilitate corporis illata, per inmoderatum studium.*

⁴³ *De virtutibus herbarum* (Floridus, 1845, verš 2146): *Vim memorem cerebri confortant saepius haustum.*

imminere magna exhaustio hominis. Debet ante se animus tenere ut arcus in tempore apprehensus, in tempore deprehensus. Qui si assidue apprehensus existeret nonne destrueretur fortitudo eius? Qua destructa sequeretur frustratio finis, scilicet sagitacio. Sic similiter intelligendum de animo, cuius finis debet esse studium propter eternam
 5 beatitudinem.

Doctrina. Item numquam est conversandum de mulieribus. Racio, quia talis conversacio est causa peccati, quia ex ipsa possit oriri affectus habicionis mulierum qui est venenosissimus anime studenti et devote. Nichil enim ita nocivum est homini sicut vicia carnalia, quia hec retrahunt ab omni bono. Nam concupiscencia suffocat omnem subtilitatem anime, maxime itaque execat animam ut patet de Davide, qui per eam fuit
 10 excecatus quia nec cogitavit quod fuisset peccatum dum iniectum fuit sibi telum affectus mulieris lavantis pedes. Ecce quam prava et fortis est concupiscencia carnis que excecaverat prophetam plenum spiritu sancto. Dum vero perficitur voluntas concupiscencie carnis, tunc cum ipsa est expedita surgit racio ad gubernandum et incipit dolere et hec
 15 est racio hominis quare homo post coitum libenter viveret inbe. . .⁴⁴

Volo tibi eciam reserare de uno pravissimo maximoque onere dyabolico hew nunc communiter currente ex concupiscenciaque carnis oriente quod amasiatam appellant hospitale. Generatur enim ex continuo desiderio habicionis mulierum, totaliter quando homo uno tempore affectat mulierem aliquam tunc acquiritur unus gradus dileccionis, secundo
 20 tempore iterum desiderat| tunc iterum acquiritur unus gradus, tercio iterum desiderat f. 46r et sic iterum acquiritur unus gradus quia cogitacio de mulieribus facit delectacionem, delectacio consensum, ex consensu tunc provenit magnum desiderium pro habenda muliere, qualiter acquireret eam ut tales delectaciones corporales cum ea exerceret.⁴⁵ Et sic ex multis et frequentibus actibus desiderii habicionis mulierum acquiritur unus ha-
 25 bitus inmoderatus inclinans semper ad eosdem actus ex quibus est generatus, ut patet ex diffinicione eius. Unde: *Habitus est qualitas acquisita ex actibus frequenter iteratis inclinans hominem ad eosdem actus.*⁴⁶ Igitur cum homo habet habitum concupiscencie carnis tunc semper movetur ad eam et difficulter potest eam dimittere. Unde secundum Aristotilem: *Habitus est qualitas animi accidentalis acquisita, difficulter mobilis a suo*
 30 *subiecto.*⁴⁷ Eciam concupiscencia carnis est morbus anime nocivior aliis viciis, quia ad eum eciam natura inclinat. Ad alia autem vicia non ita generaliter, sed ut commu-

⁴⁴ Text náhle končí.

⁴⁵ delectaciones corporales cum ea exerceret | delectaciones "exerceret cum ea" corporales

⁴⁶ Srov. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, (Nauk a Plezia, 1985–1992, svazek 6, s. 392): *habitus est qualitas acquisita ex multis actibus frequenter iteratis, difficulter mobilis a subiecto, ut dicit Aristoteles in Predicamentis (fere 8.bb25 sqq. δυσκίνητος).*

⁴⁷ Viz výše.

niter solum voluntas, sed tamen finis talis naturalis inclinacionis dumtaxat, divinitus est admissus coniugibus fieri absque peccato, ceteris vero non. Ergo a tali morbo magis est cavendum, quia ad ipsum homo per voluntatem et naturam inclinatur, et sic facilius ad hoc viciium cadit quam ad alia. **Nam describitur hospitale sic:** Est excessivus amor mulierum passio passionum, exhaustio corporis, miseria miseriarum, nequicia nequiciarum, stulticia stulticiarum, ale dyabolice, vehiculum infernale, curia Luciperi, campus florens demoniacus, caritas infusa demonis, maliciosum impedimentorum impedimentum, quod comedere nec bibere sinit, devocionem oracionis nec diligenciam studii permittit, dormire confringit, animum semper vexat, oculos execat, verecundiam omnino aufert, virtutes collidit, aggressum ceterorum bonorum assecucionis fortiter prohibet, sed potenter movet hominem singulas vires continendo inmoderato desiderio pro muliere habenda ad actum delectacionis carnalis. Versus: *Nescio quid sit amor* et cetera.⁴⁸ Mulier enim ex converso facit perversum.

Sexta regula generalis temporum in quibus non est conversandum. Circa prandium, post prandium in una hora, similiter post cenam in tanto tempore non congruit conversari. Racio, quia tunc calor naturalis laborat pro ymaginacione et non pro digescione. Hec enim tria tempora sunt, in quibus animam quiescere ab actibus studiorum valde utile est. Sed fruendum actibus solaciosis ut dictum est.

Alia regula generalis | Suadetur ab aliquibus post prandium modicum dormire ut ad spacium unius hore et non plus. Unde versus: *Modicus aut nullus sit sompnus meridianus.*⁴⁹ Eciam Aristotilis sompnus factum post prandium commendat in *Secretis secretorum*. Dicit enim quia *sensus corroborat, et bene nutrit*⁵⁰ quia tunc calor naturalis a membris exterioribus congraditur ad stomachum iuvando sibi pro digescione. Ab aliquibus tamen disuadetur. Videtur enim mihi quia potest fieri sompnus talis in diebus tepidis, quoniam dum homo dormit in diebus valde calidis, tunc fumi ascendunt ad caput, et perturbant oculos ad rubidinem. Sed tamen dum est calidum tunc in locis frigidis dormi, exceptis diebus canicularibus in quibus non expedit sopire. Eciam dicit Aristotelis: *Ad hoc datus est nobis sompnus ut resumptis viribus forcius operemur.*⁵¹ Reor atque si quis ad usum portaret talem dormicionem quod non noceret sibi, ut patet

⁴⁸ Srov. (Wegeler, 1869, s. 52, č. 672): *Nescio quid sit amor: nec amo, nec amor, nec amavi; / scio, si quis amat, uritur igne gravi.*

⁴⁹ Srov. *Regimen sanitatis* (Harrington et al., 1920, s. 160): *Sit brevis, aut nullus, tibi sompnus meridianus.*

⁵⁰ *Secretum secretorum* (Steele and Fulton, 1920, s. 74): *Post refeccionem vero mire corpus refecit [sc. dormicio], replet et corroborat atque nutrit. Quia dum dormit homo quiescit corpus, et tunc trahitur calor naturalis, qui diffusus est per totum corpus, ad stomachum, et ad interiora stomachi, et tunc corroborabitur stomachus super decoccionem cibi, et tunc querit virtus racionalis suam quietem.*

⁵¹ Nepodařilo se zatím dohledat.

de claustralibus. Nam secundum Aristotilem in *Secretis secretorum*:⁵² *Consuetudo est altera natura*. Item post prandium melius est dormire quam studere, quia tunc calor pro digescione laborat in tali dormicione, sed alias pro studio non.

Regula requiei animi fatigati. Quando sentis ex studio debilitatem capitis uti quasi
5 vertiginem, tunc prius expulsis omnibus ymaginacionibus de mente, factoque aliquo
solacio, optimum est facere parvum sompnium, quia per talem sompnium animus quiescit
et sensus confortantur.

Alia regula. Statim cum sentis tedium ex studio, tunc cessa, et cape recreacionem.
Racio, quia tunc animus est ineptus ad retinendum resumpta, et eciam maxime debilitat
10 corpus.

Regula recreacionis. Animo fatigato tunc prius semotis ymaginacionibus si aliud
solacium habere non vales, fertile est tibi colloquium habere de quocumque, exemptis
conversacionibus muliebribus. Per colloquium enim tale removentur ymaginaciones. Aut
potes tacite cantare eciam cantilenas seculares, dum solum fiunt propter recreacionem.
15 Vel respicere virides res terre, vel flumina clara. Versus: *De mane montes, de sero visita
fontes*.⁵³ Valent quidem visus clarificacioni hec duo. Aut adminus scindere scissurali
aliquid non ad utilitatem. Aut utique aliquem actum exercere per quem impedirentur
ymaginaciones. Dicitur notanter non ad utilitatem, quia si aliquid velles parare scissu-
rali ad utilitatem tunc porro eciam indigeres ymaginacione qualiter talem rem utiliter
20 perficeres. |

f. 47r

Alia regula recreacionis. Si aliam recreacionem animi hebere non vales, tunc potes
te erigere de fenestra aut transire spacium et currere huc illucque. Sic enim utique
animus recreatur aliquialiter. Quia videndo montosa et spaciosa animus delectatur.

Regula temporum diei in quibus homini studere convenit. Tria sunt tempora
25 quibus homini uberrimum est studere. Primum est maturum tempus ante prandium
fertilius aliis, audita devote integra missa. Secundum est post prandium pausata una
hora ut supra. Tercium est circa tempus vesperarum prope, ante vel post. Hec tria
tempora existimo sufficere studentibus, ymo veridice fateor si dumtaxat duobus tempo-
ribus ante prandium et post obmisso tercio circa vesperas, assideretur diligenter studio,
30 adhuc magnus profectus inde afflueret. Dico ymo eciam propter involutos⁵⁴ tedio studii,
ut tamen cum duobus temporibus ipsos ad studium allicerem. Et certe adhuc procul
dubio inbuerentur laudabliter.

⁵² *Secretum secretorum* (Steele and Fulton, 1920, s. 75).

⁵³ Srov. *Das Schriftwesen im Mittelalter* (Wattenbach, 1896, s. 271): *De mane montes, de sero conspice fontes*.

⁵⁴ involutos | involutas

Regula generalis per quantum tempus est studendum. Unius hore spacium tibi assigno pro studio diligenti prius clauso codice masticatoque resumpto ut dictum est in quarta regula generali. Racio quia si diucius velles studere, tunc una leccio impediret et obstrueret memoriam alterius leccionis. Ob quam confusionem est dimittendum a multa
5 perleccione. Racio secunda quoniam per multum studium succedente tempore homo nimium fatigaretur unde sequeretur oblivio et eciam debilitaretur. Unde sequeretur defectus corporis.

Secunda regula generalis perleccionis librorum. Pauci libri sunt perlegendi per semel in studio. Racio, quia alias leccio unius impediret memoriam alterius. Unde: *Ubi
10 multitudo ibi confusio.*⁵⁵ Sed bene cum habes noticiam materie alicuius studii certi libri postea tunc potes eciam perlegere alios libros de eadem materia successive et masticando diligenter tales perlecciones ut dictum est in prima et quarta regulis generalibus.

Regula speculi. Utile insuper est habere speculum magnum et clarum ante se in scribendo et studendo, multum enim clarificat visum.

Regula generalis studii loci. Locus atque studii debet esse pulchre ornatus ut
15 adminus pulchre purgatus, et dispositus secundum complacenciam animi tui. Et nichil sit in eo quod displiceret tibi. Racio, quia ex rebus displicibilibus generatur | homini f. 47v
tedium, ex tedio tristitia, aut alias ineptitudo ad studendum. Ad studium vero requiritur leticia que oritur ex complacencia. Hec etenim provenit dum talis locus est pulchre
20 dispositus ad voluntatem tuam. Laudabile insuper esset in tali loco parietes depingere, aut alias ornari appensione rerum depictarum aut decorari floribus aut frondibus, aut aliis rebus que animo tuo complacerent.

Regula silentii studii. De cetero sit studium in silencio. Racio, quia alias per murmuraciones animus studentis multum inmutatur, et faciliter divertitur a resumptis,
25 quare maxime impeditur, quia animus statim vertit se ad illa que audit. Sensus enim quo se vertit totaliter se vertit.

Regula qualis debet esse animus studentis in assidendo studio. Debet itaque animus studentis esse non iratus, non fessus. Racio, quia ira et fessitudo satis debilitant corpus. Modo studium eciam debilitat corpus, et sic adderetur debilitacio debilitacioni,
30 inde homini posset accurere maxima exhaustio. Eciam quia animus alias non posset ita bene capax esse resumptorum.

Doctrinale. Prima regula. Item nunquam dormi nec requiesce tenendo oculos

⁵⁵ Srov. *Thesaurus proverbiorum medii aevi* (Singer et al., 2001a, s. 250) a Thomas Aquinas *Summae theologiae prima pars* (Aquinas, 1888, quaestio: 42, articulus: 3): *Sed contra, ubicumque est pluralitas sine ordine, ibi est confusio.*

infra⁵⁶ versus illud supra quo vis requiescere. Unde aliqui resumpta lectione ponunt supra mensam caput suppositis manibus capiti interdum volentes imprimere memorie resumpta, interdum dormire, quod est nocivum. Racio quia tunc vapores exeuntes de ore intrant ad oculos eos perturbantes. Eciam quia tunc corpus plus fatigatur incurvando
5 se sic super mensam aut aliam rem.

Secunda. Item non stude diu de nocte. Racio, quia talis vigilia multum debilitat corpus. Item madida quolibet mane ulteriorem partem capitis, sic fumi exeunt, similiter potes tympora.

Tercia. Item non transi statim dormitum post cenam. Racio quia tunc maxime
10 vapores ascendunt ad caput speciales vel spiritus memorie perturbantes. Item frica cultello pedes mundando plantas, quia sunt quidam nervi procedentes a plantis pedum ad posteriorem partem capitis, et per fricacionem talem pori apperuntur et vapores mali exeunt. Similiter oculis valet. Et hoc fac sepe ut balneas.

Quarta. Item non dormi in hyeme detecto capite. Racio, quia cum cerebrum est
15 de se frigidum tunc per magnam frigiditatem | hyemis nimis infrigidaretur, inde caput defectum magnum pateretur. Item quolibet mane lava faciem, oculos, sic fumi circa
oculos exeunt. f. 48r

Quinta. Item obstrue aures bene gradiendo in ventis. Racio, quia alias evenit faciliter tinnitus aurium qui est valde nocivus quia talis sonus aurium valde impedit hominem
20 in memoria et ymaginacione. Similiter cave a magnis sonis ut pixidum et cetera. Item si potes, vita quantum vales grossa cibaria ut caules albas, pisa, fabas, lentes, carnes scrofinas, quia fit grossus sangwis, inde mala complexio, inde malum ingenium.

Sexta. Item non dormi in dorso. Racio, quia tunc cerebrum maxime turbatur. Similiter non dormi capite declivi. Item lava caput bis in septimana. Item non dormi statim
25 post cibum quia cerebro nocet.

Septima. Item sane suadeo ut semper habeas aliquid mollis sub capite. Racio, quia alias nimis debilitaretur, et per successum temporis posset totaliter deficere. Eciam non recumbe nimis dure, quia hoc valde exsiccat corpus. Item quolibet mane pectus caput retrorsum, sic vapores exeunt de capite, et quia retrorsum pectitur ergo humores seu
30 vapores ad ulteriorem partem trahuntur.

Octava. Item semper assidendo studio bonum est te deponere portatum in capite. Racio, ut fiat alleviatio ipsius. Sed in frigore convenit tibi habere aliquod tegumentum capitis leve et calidum.

⁵⁶ Následovalo slovo *circa*, které je přeškrtnuto.

Nona. Item habe curtos crines. Racio, ne ingredientes oculos turbent eos. Similiter subrade crines propter alleviacionem capitis.

Decima. Item lavando te de mane madefac in posteriori parte caput. Racio, quia fumi sunt sepe ibi impediētes reservatorium memorie, qui tunc exeunt apertis poris per humiditatem. Similiter zecistra caput, quia per talem mocionem eciam aperiuntur pori capitis, per quos exit malus vapor.

Undecima. Item cave tarde respirare. Racio, quia intrinsece homo alias debilitatur.

Duodecima. Item non sede curve. Racio, quia gravaberis in dorso et ventre.

Terciadecima. Item iacendo noli studere. Racio, quia interdum evenit quod te surgente caput aggravatur et memoria aliter inmutatur.

Regula qualiter respiciendum est in librum. Non stude respiciendo in librum declive. Racio quia sic caput gravaretur. Eciam quia tunc | vapores ab ore egredientes intrarent ad oculos eos turbantes. Sed loca codicem super pulpitem, ita quod cernes in eum non nimis declive, nec nimis alte, sed te erecte sedente respice in librum precise directe.

Regula scripture. Si scribere vis tunc sis sollicitus scribere non declive. Racio, quia sic valde aggravatur caput. Sed omnibus modis cave a mala scriptura. Racio, quia talis est magna fatigacio tocius corporis, et maxime noxia oculis. Eciam est causa oblivionis. Racio, quia cum homo resummit tunc per ymaginacionem unius materie pervenit et percurrit ad multas materias ceteras. In scribendo vero non, sed pocius obturatur et contegitur ymaginacio et memoracio hominis. Unde si vellet ymaginari scribendo, tunc confestim scriberet false. Nam debet homo volendo correcte scribere valde attentionem habere super rem quam scribit, quare ymaginari non valet.

Alia regula generalis loci studii. Fuge studium in nimis calida stuba. Racio, quia in ea oculi concremantur et cerebrum valde exsiccat.

Regula electissimi temporis studii estatis. In estate optimum tempus studii est de mane. Racio, quia tunc non est calidum per quod corpus posset fatigari. Eciam ob hanc racionem que recitata est a principio ibi *Uberrimum* et cetera.⁵⁷

Regula studii estatis. In estate vita studere in locis valde calidis, ut sunt camere non murate et specialiter in meridie, quia tunc sol est in suo maximo vigore caloris. Racio, quia tunc in estate alias corpus maxime exsiccat per calorem solis, modo per studium eciam multum debilitatur⁵⁸ et exsiccat, et sic iungeretur debilitas debilitacioni. Quamobrem posset repente in magnum defectum corporis incidere.

⁵⁷ Viz f. 41v, s. 72.

⁵⁸ multum debilitatur | "debilitatur" multum

Alia regula studii temporis estatis. In diebus canicularibus si vis studere tunc valde moderate stude, ut solum de mane vel post vespervas sed aliis temporibus valde calidis non, ut prope meridiem, in meridie, et prope post meridiem. Sed tamen fraterne suaderem tibi et specialiter si scis te fore debilem, et eciam si es colericus ut omnino
 5 supersederes a studio per totum mensem iulium. Racio, quia tunc sol est in maximo vigore caloris, unde maxima exiccatur corpus. Contingit enim aliquos hoc tempore immoderate studentes corruere in dementacionem. Per mensem vero augustum | usque f. 49r
 ad finem dierum canicularium studeres valde moderate, quia tunc sol non est ita in maximo ardore sicut in iulio. Si vero nosceres te fore nimis debilem, tunc per omnes
 10 dies caniculares cessa a studio. Versus de diebus canicularibus: *Iulius a nonis inducit caniculares. September gaudet deca sexto fine Kalendas.*⁵⁹

A.2.6. Logika

Capitulum secundum regularum loycalium. Prima. Tractatus primi Petri Hispani.⁶⁰ Hec regula habet duas partes. Prima quantum ad textum, secunda quantum ad dicta. Hec prima pars regule tangit eciam omnes textus prosales. In principio pre
 15 omnibus bene perlege et intellige textum, ipsumque mastica diligenter exemplificando, ut supra in quarta regula generali dictionesque mentetenus diligenter addisce et regulas. Textualia autem alia a dictionibus resumme secundum modum regule Donati, ibi *Cetera autem* et cetera.⁶¹ Et non oportet te scire totum textum cordetenus. Sunt enim aliqui
 20 studentes cordetenus textualia precise de verbo ad verbum quod est stultum. Nam ut dixi hec scias sufficere. Unde: *Peccatum est fieri* et cetera.⁶² Sed bene posset sic facere volendo utique totum textum rapere ut studeres dictiones sicut dixi. Cetera vero in
 textu bene perlegeres et intelligeres ast sensum eorum masticares ipsumque in memoria retineres. Illo modo dum scis mentetenus dictiones tunc alia textualia bene perlegeres
 et intelligeres, ut pateret tibi quid pretendunt. Scito quid pretendunt, inde tunc hoc
 25 memorie commendares. Et non oportet te de verbo ad verbum scire cordetenus.

[. . .]

⁵⁹ Poměrně časté verše, vyskytují se například v *Libellus de sphaera* od Iohanna de Sacrobosco (Iohannes de Sacrobosco, 1550, část De mensibus, strana označena jako octavum).

⁶⁰ Petri Hispani | pe. he. – Zdá se, že písař na tomto místě udělal chybu, protože z kontextu vyplývá, že je zde myšlen první traktát z velmi známého a užívaného díla *Summulae logicales* od Petra Hispana.

⁶¹ Viz *Sequitur regula Donati. Undecima.* na f. 43v, s. 76.

⁶² Viz f. 43v, s. 75.

Quare loyca valet. Sunt eciam nonnulli stulti vilipendentes loycam dicentes, quid valet tantum garrere. Dico ego tibi, quia loyca valet ad omnem scienciam, quia in omni sciencia reperiuntur propositiones vere et false. Ad discernendum autem que sunt vere et que false loycam est concernendum. Valet eciam ad fidem christianam. Racio, quia ad 5 fidem requiritur quod hec sciat que sint tenenda et que spernenda. Modo solum verum est tenendum et falsum spernendum. Si ergo vis scire verum et falsum requiritur te scire loycam. Et quidem loyca per multa discurrit, quare eciam valet ad astucias hereticorum et erroneorum quia per eam devenitur ad verum. Sic eciam valet ad iudicium et contra alias astucias. Semper enim per eam devenitur ad verum. Nam qui dicit se scire aliquid 10 absque loyca mendax est, ut clare potes elicere ex illis notis. Unde dicit Ysydorus: *Tolle loycam et ablata erit omnis sciencia.*⁶³ Quasi diceret: *Si loycam nescis nec alias sciencias perfecte scis.* In loyca autem debent esse multe discursiones quas tu stulte vocas garriciones, ideo, quia loyca habet se sicut unus iudex cum sentenciantibus, duobus opponentibus sibi innitere pro re discucienda. Si enim talis iudex recte vult sentenciare, 15 exigitur quia materia de qua sentenciat optime discuciat per sufficientes sentencias, ne per penuriam ipsorum sentenciancium metuat sentenciam fore debilem. Unde: *Ubi plura capita ibi plures sensus.* Per plures enim sensus cicius elicetur verum vel falsum quam per paucos. Racio, quia in multis sensibus sunt multa suffragamina sibi invicem. Dum igitur materia est bene discussa tunc res pro qua fuit sentenciatum attribuitur 20 uni opponencium quia per propositionem suppetentum sentenciatum. Modo a simili dum proponitur aliqua propositio tunc hec habet se sicut res de qua debet iudicari. Verum et falsum habent se ut duo oppositiones, volentes habere talem propositionem, loyca ut iudex, proprietates vere loycales scilicet oppositiones, conversiones, ___⁶⁴ suppositiones, ampliaciones, habent se quemadmodum sentencians. Cum ergo bene talis 25 propositio discutitur per proprietates, tunc attribuitur vero vel falso, et dicitur vera vel falsa sic proposita propositio. Loyca eciam est ad celum ductiva, quia volens vehi ad | f. 52v illud debet cognoscere verum et falsum, ut refutato falso et assecuto vero faciliter posset attingere ipsum celum. Nam cognito vero et falso noscitur bonum et malum per quod potes venire ad celum sequendo bonum et vitandum malum.

[. . .]

30 **Regula generalis arcium difficilium resumpcionum.**⁶⁵ Quandocumque vis re-

⁶³ Nepodařilo se identifikovat.

⁶⁴ Nečitelné slovo. Pravděpodobně napsáno původně $\int \int p$, které je přeškrtnuto a za něj napsána zkratka pro *suppositiones*. Tomuto čtení by odpovídala i interpunkce: *opposiciones · conversiones · ff̄p̄ suppositiones · ampliaciones · habent se . . .*

⁶⁵ Na f. 52v.

summere in aliqua obscura materia, tunc sedule modicum assumme ad resumendum et illud optime perlege et intellige congrue masticando et assidue in talibus maior sit resumpcio et maior masticacio. Racio, quia in talibus difficilibus materiis repente memoria obscuratur. Ergo de talibus modicum est resumendum et bene masticandum.

[...]

5 **Declaracio.** Dixi quod sensum regularum autoritatum retineres dumtaxat, hoc est propter facilem laborem, quia pronuncciare precise secundum verba in literam posita est una subtilitas, quoniam ornatu latini, sed non reor fore magnam utilitatem ob grande conamen cui homo adherere deberet. Fuit enim unus magister Parisiensis⁶⁶ in urbe Pragensi manens, discens omnia mentetenus, raro absens libris, qui ita exhaustus extitit
10 quia similis fuit mortuo recumbenti quatuor diebus in sepulcro. Existimo ergo cum non diu posse durare tali continuitate. Auferatur autem ut tali modo involveris, sed age secundum suasionem horum. Dixi textum bene ruminare quia dum competenter intelligis textum in libro, tunc multo facilius addiscis mentetenus addiscenda textus et dictorum talis textus. Dixi eciam, post dictiones ruminare, similiter post regulas, post
15 autoritates. Per illum equidem modum bituminabis memorie talia resumpta. Resumpta omni dictione masticacione deserta, currendo ad regulas et iterum ad autoritates esse quasi applicacio coloris ad suum subiectum absque aliquo mediante, | quo talis color f. 54r deberet firmiter adherere suo subiecto. **Expedito textu age cum dictis** eo modo ut docet regula quescionum parvorum loycalium.

20 **Regula priorum.** Aliqui modum habent ut nostri Wyenenses, ponentes consequencias, conversiones, sylogismos in qualibet quescione, cum illis ergo procedere posset ut dixi in secunda regula quarti tractatus ibi *Regula silogismorum et consequenciarum*. Sic eciam conversiones scribere possent cedulae et inspiciendo convertere. **Notabile de Textibus.** Aliqui sunt non curantes textus, sed solum in dictis talium textuum se occupant,
25 quod multum displicet mihi quia valde ridiculosum est. Nam hoc est mittere dominum et servare servum. Nonne habito domino vales plura tibi utilia adipisci, quam habito servo. Dum ergo textum intelligis ut ego minimus docencium te doceo, tunc affluunt tibi dicta habundanter. Conari autem habere ambo ut docent regule, divicie sunt. Intellecto quippe textum ut tibi dico, facilius intelligis dicta. Et hunc modum tenet alma universi-
30 tas Parisiensis, que in cunctis placet mihi. Quamobrem non de facili concluditur a ceteris universitatibus advertentibus textus. Proposito enim textu membrum ex ipsa universitate gloriosa, illum intelligunt, quare non cito concluduntur per talem allegacionem textuum.

⁶⁶ magister Parisiensis | "parisiensis" magister

[...]

Alia regula textuum. Cum textus es longus, tunc eo expedito pausa, et talis textus sit tibi integra resumpcio. Sed alia vice aggredere dicta. Quoniam textu existente brevi, tunc ex ipso et dictis eius, debet fieri una resumpcio primo expediendo textum, postea adeundo dicta. Racio, quia per multitudinem unius, tunc memoria unius impedit
 5 memoriam alterius. Secundo ex multitudine generatur tedium, a quo tristitia, quare redditur homo ineptus ad apprehendum fructuose resumpta, quia sensus memorie valde tarde concurrunt ad representandum aliquid. **Notabile de mala scriptura.** In mala scriptura et in illegibili, pariterque in prava sperne studere quantum potes et precipue circa lumen. Racio, quia in talibus homo nimis diligenter debet inspicere unde maxime
 10 destruitur visus. Eciam in talibus debent haberi duo. Primum quia sollicitus est qualiter legeret recte talem scripturam. Secundum qualiter | intelligeret eam, et sic primum pre- f. 55v
 pedit secundum. In scriptura vero bona et legibili non prava nimis tantum fit attentio super unum scilicet qualiter intelligeret eam. **Interea in scriptura virgulata laudo studere.** Racio, quia cum non est virgulata tunc homo sepe legit aliquem terminum
 15 ad oracionem precedentem, que tamen pertinet ad sequentem. Et ille impedit sensum utrarumque. Precedentis per eius presenciam, et sequentis per eius absenciam. Et sic animus eciam attendere debet duo et in bona scriptura. Primum quia curare debet perlegendo qui termini ad se compertinent. Secundum qualiter intelligeret eam. Et specialiter hoc magnum errorem facit in materia obscuri lecti. Idcirco rethores laudabilem
 20 modum habent virgulandi et punctandi.

A.2.7. Rétorika

In rethorica matre eximia nostra sic procede. Prima regula. Cum vis bonus rethoricus esse tunc requiritur te scire copiam latinitatis⁶⁷ hoc est significata multorum vocabulorum. Hec autem scies sic. Quandocumque audis cantare, vel alias loqui, aut legis tunc attende cum opera quid termini significant. Ignorato quoque aliquo inquire ab
 25 aliis vel per libros continentes vocabula, de significato talis terminis. Per hunc etenim modum venies ad luculentam noticiam copie latinitatis.

Gramaticam positivam inter omnia maxime exigitur te prescire ad paracionem dictaminum. Ad quam agnoscendam age exemplo meo sequenti per modum regule secunde. Quando mihi insonuit aliquis terminus cantando, loquendo,

⁶⁷ Původně napsáno *latinisacionis*, písmena *sacionis* škrtnuta a nadepsána zkratka pro *tatis*.

aut legendo, et de illo diligens sedule fui, tunc repente percurri libros continentes si-
 gnificaciones terminorum, ut *Grecistam*, *Synonima* et cetera, specialiter vocabularium
 quod tu habere debes. In quo si non inveni rimatus indefesse fui a superioribus meis
 aut ceteris sociis. Egi insuper in his sic. Dum cantaverunt in scolis aut in ecclesia me
 5 prope astante, tunc diligenter attendi super terminos. Intellectis ergo aliquibus, eorum
 significacionem adhuc in mente revolvi seu repetivi, memorie firmiter imprimendo. De
 reliquis vero non intellectis semota omni prolongacione quesivi in libris aut interrogavi a
 ceteris. **Preterea.** Cepi tabulam ceream et stilum, et assumpto libro ymponum perlegi
 constanter. Terminos itaque non intellectos conscripsi in tabula, quorum mox quesivi
 10 significaciones per libros | aut per socios, aut superiores. Similiter sic percurri libros f. 56r
 cantuales singulos habitos in ecclesia, ut *graduale*, *antiphonarium*, *prosarium*.⁶⁸ Et eo-
 dem modo feci perlegendo *psalterium* et codices sacre scripture quos valui accedere. In
 quibus omnibus non sollicitabar intelligere, nec ympones nec psalmos, nec sacram scrip-
 turam, sed solum nitebar intelligere varios terminos in eis positos. **Non tamen** ideo
 15 dico te non debere intelligere talia, sed sic suadeo ut prius perlectis et intellectis cunctis
 ignotis vocabulis in eis positis, accedas demum ad illa nitendo sollicite ea intelligere. Ut
 hoc ulterius intelliges melius, do tibi regulam sequentem.

Regula intelligendi scripturam. Dum aliquam scripturam intelligere vis tunc pri-
 mo provide semel perlegendo cunctos raros terminos ibi positos, quibus intellectis et
 20 bene masticatis, accede primo conando intelligere ad utilitatem eandem. Et hoc dili-
 genter in omnibus considera. Racio regule, quia alias dum hoc vitas, ac te aggrediente
 et intelligere volente scripturam, tunc crebre advenit aliquis terminus ignotus, de cuius
 significacione animus ymaginando impeditur ad intelligendum sensum oracionis in qua
 talis terminus ponitur. Eciam ob talem retardacionem animus involvitur tedio. Item
 25 alias duplicem laborem habere debes simul. Primum ymaginando de significacione ter-
 minorum, secundum ymaginando de noticia sensus oracionis. Modo expedito primo
 labore in primo aggressu fit magna alleviatio ad laborem secundum. Unde facilius est
 expedire duos labores seorsum quam ambos simul, ut currere et cantare. Nonne facilius
 expedis unum post reliquum, quam ambo simul. Satis enim cum uno agere fertiliter
 30 volendo habes. Si autem ambo vis tunc unum prepedis reliquum. Sic eciam oberras te
 volente ymaginare tunc de significacione terminorum cum sensum oracionis scire conaris.
 Percurrens enim terminos ignotos oracionis eos intelligendo a primo et masticando, est
 quasi unam nubeculam deponere, et quasi una semita aliquid lucida ducens ad iter
 lucidum sufficienter, per quod intelligo sensum oracionis.

⁶⁸ Původně napsáno *psalterium*, toto slovo je však přeškrtnuto a za ním je napsáno *prosarium*.

Regula requirendi vocabula. In principio dum vocabulum ignotum habes, tunc repente vide in vocabulario, in quo si non reperis quere per ceteros libros ubi videbitur te invenire, | aut a ceteris sociis, aut superioribus, a quibus in principio adveniente vocabulo ignoto sciscitari deberes si verecundiam non haberes. Sed tamen numquam vereri deberes interrogando de incognitis. Barbatius enim sapiens, a puero informari affectat.⁶⁹ Nam solum de opere invirtuoso est verecundandum. Velle autem informari a ceteris est virtuosum. Quare talis verecundia superbie inpingitur, que studenti omnino abesse debet. Porro siquidem facilius est rimari a ceteris, ab ipsisque informari, quam laborem habere querendo per libros hinc inde.

f. 56v

Si vereris interrogare de vocabulis, vel de aliis quibuscumquam, tunc do tibi regulam hanc. Cum occurrit tibi vocabulum ignotum de aliqua materia volendo te non existimari ab aliis ignarus talis, tunc quere sic: *Quomodo vultis exponere proprie illum terminum?* Et tunc ipse interrogatus arbitraretur te eum requirere causa temptationis, aut causa informare affectandi ipsum. Pretextu ergo confusionis exponet terminum propositum tibi ignotum, aut notificabit tibi materiam ignotam si scit. Si vero nescit, et reinterrogaberis ab eo etiam te nesciente, tunc vereri non debes, cum nec ipse scit. Licet verendum non est, ignorare aliquid affectantem scire. Sed verendum est ignorare et nolle studere. Vel adminus putabit te scire aliqualem expositionem talis termini, licet non propriam. Quamobrem, non indicabit te prorsus ignarum significationis termini antelati, aut alterius materie noticie, et sic minoris verecundie eris. Quamvis proprie vereri non deberes ut iam dixi. Aut opinabitur te noscere propriam significationem talis termini, aut noticiam materie propositae, et velle scire an concordaret tecum. **Notabile interrogacionum.** Interrogaciones sepe fiunt, causa temptandi, aut confundendi alium. Et si verbis non confundit, tamen ibi utique est inclusiva tribulatio alterius ob ignoranciam eius, atque propter victoriam⁷⁰ quam habet super ipsum affectat laudari. Et talis interrogacio solummodo fit communiter cum advenis, et ceteris, ibi adstantibus a quibus vult laudem ob victoriam obtentam. Talem ergo fuge ubilibet, quemadmodum venenum, quia est infernalis, nam tota superbia plena. **In libris insuper vocabulorum sic stude ut in *Compositis, Deponentialibus, Synonimis, Equivocis, Cornuto, Grecista, similiter in vocabulariis.*** | In quibus olim stulte egi illa cordetenus studendo, sed sufficit tibi ut regula dicit. Perlege primo et intellige in libro pauca vocabula bene masticando et cuiuslibet stude diligenter interpretationem.

f. 57r

⁶⁹ Podobný citát je občas připisován sv. Augustinovi, například v *Silva locorum : qui frequenter in concionibus occurrere solent* z druhé poloviny 16. století (Ludovicus Granatensis, 1586, 414): *Vnde Aug. Ego senex & Episcopus paratus sum à puero doceri.*

⁷⁰ Předcházející slovo *verecundiam* přeškrtnuto.

Postmodum inspice solum talia nomina vocabulorum in codice et dic significacionem eius mentetenus eciam ruminando. Inde iterum perlege tantum et eciam fac eodem modo et sic de aliis. Age atque sic tam diu usque quod tibi videbitur expediens fore, non tamen diucius quam una hora. **Vocabula autem tot** sunt perlegenda quod videbitur tibi utile fore, ut decem, undecim, duodecim et cetera, et hoc per expergenciam habebis 5 quot una vice assumere tibi congruit. Quot enim significaciones et interpretaciones per semel retinere vales, tot tibi assumere competit. Dum vere vis cessare, tunc omnia vocabula a principio eiusdem resumpcionis resumpta repete, sic scilicet inspiciendo nomina ipsorum, et dicendo significaciones eorum mentetenus et interpretaciones. **Ideo** 10 **interpretaciones dico studere**, quia per has homo fundamentaliter intelligit vocabula per quas et melius potest retinere, significaciones eorum memorie imprimendo. Significacio quippe patefacta vocabuli precipue rari absque interpretacione faciliter labitur. **Suadeo tibi sane conari interpretaciones vocabulorum scire, determinaciones, diminutiva, composiciones.** Quia per interpretaciones et cetera radicaliter et 15 fundamentaliter intelliges scripturam, et quasi lumine sufficienti illuminabitur tibi scripture noticia. Dum vero non sollicitaris de interpretacione et cetera, tunc intelligitur scriptura eius aliquantulum obumbrata et paululum illuminata tantum quantum dumtaxat cum labore cerni posset. Iterum per interpretacionem et cetera termini significacionem probare vales. Cum autem interpretacionem eius non habes, tunc ambigis an talis sit 20 significacio eius vera enodata, aut non. Unde intelligere scripturam interpretacionem et cetera est ut herbam noscere forma, et gustu eius radicis, circumscripta autem interpretacione, uti herbam noscere solum forma absque gustu radicis ipsius. Sicut enim devenitur ad noticiam veram herbe forma et gustu eius radicis, sic per interpretacionem et significacionem detectam, ad fundamentalem et probabilem noticiam scripture. Et 25 sicut pro solam herbe formam solum opinatur | et non scitur herbam veram fore quia multe sunt similis forme, quia sensus visus est facilius deceptibilis quam sensus gustus qui est plus subtilior et purior. Multa enim per visum nosci non possunt que tamen per gustum noscuntur. Sic per superficialem intellectum scripture solum estimatur et non scitur veridice intelligi recte ipsam. Eciam intelligere scripturam per interpretacionem 30 et significacionem est ut aperire corticem et testam, et devenire ad granum. Intelligere autem solum per significacionem, sicuti aperire corticem et granum sinere conclusum in testa. Similiter scita interpretacione scitur mixte applicari significacio eius, qua fruuntur generaliter rethores in dictaminibus, quare utile est ad theologiam ut ad sermones.

[...]

Si vis esse citus in dictando tunc requiritur te esse bonum latinistam. Bonus autem latinista sic fiet. Cum vocabulis es inbutus ut dixi supra, tunc his utere in sermone illo modo: Dum aliquid fari vis tunc primo preconcipias illud ornato latino, post exprime. Verbi gracia, cum *volo transire ad civitatem*, affectando aliis significare hoc preconcipio mihi primo sic illam oracionem *propono proficisci ad urbem*. Verumtamen a principio debes successive procedere scilicet ornando unum terminum unius oracionis, ut sic *volo transire ad urbem*. Deinde ulterius usitando ornabis duos terminos ut *volo proficisci ad urbem*. Hinc per assiduum usum conandi fari bonum latinum ornabis omnes terminos oracionis, ut *propono proficisci ad urbem*. Nam ornato uno termino oracionis, ornatur tota oracio. Et si plus non vales tunc tamen utique in quatuor oracionibus nitere duos terminos boni latini edicere. Per illum siquidem modum venies ad magnum fructum latinisationis bone, tempore succedente. Unde ex continuis partibus collectis fit accumulacio tocius, ut ex multis lapidibus successive collectis fit magnus cumulus lapidum.

Regula: Cum autem audis vel legis aliquem terminum boni latini, tunc talem memorie commenda ut eo utaris in locucionibus tuis. Et hoc diligenter nota. **Correlarie sequitur** quod maxime requiritur te scire synonyma. Nam volendo aliquid dicere preconcipis tibi prius in mente per simplex latinum, quo scito cito discurre pro synonymis ipsius, inde exprimis conceptum animi per talia synonyma, ut volens significare aliis te velle ecclesiam intrare, preconcipis tibi prius in animo sic: *volo intrare ecclesiam*. Inde statim synonymis inventis ex|sumis sic: *intendo templum ingredi*. Racio tamen est iam quod oporteret cuiuslibet termini oracionis preconcepte synonyma querere in animo ad exprimendum mentis conceptum, sed sufficit quod alicuius vel aliquorum. Nam per unum terminum boni latini ornatur tota oracio. Et hoc est incipienti, quia cum iam es aliquantulum usitatus tunc non preconcipis tibi oracionem per simplex latinum, sed statim discurre in mente pro bono latino per quod exprimes conceptum animi. **Eciam synonyma scire ideo valet.** Quoniam sepe accidit, quia pluries deberes repetere unum et eundem terminum in una locucione, quod rethores vitant ubi valent. Idcirco synonyma sunt scienda. Aut tamen exprime conceptum mentis per resolutionem verbi repetendi, per suum participium aut ___ pro participio, alias pluries repetendo utere eius verbo et cetera. Modum autem resolutionis huius habes superius circa regulas loycales, cis talem titulum: *Regula solucionis participiorum*.

Regula latinisationis bone. Frui in latinisatione et in dictaminibus ablativis positis in designatione consequencie aut gerundiis, laudabile est, quia per has multum decorantur. Quantum autem valet talis oracio ablativorum, hoc habes in secunda parte, ut

pro illa oracione *dum transirem ad scholas inveni codicem*, dico *me transeunte ad scholas inveni codicem* vel *transeundo ad scholas inveni codicem*.

Ad idem alia regula. In principio tue inceptio nisus bone latinisationis per modicum astute⁷¹ scilicet conando loqui in una oracione vel duabus tamen unum terminum
 5 boni latini, postmodum duos, inde plures, et sic aptificaberis lucide ad bene latinisandum. Racio regule, quoniam in principio volendo multos terminos boni latini efferre nimis laboriosum esset. Unde sequeretur magna fatigacio, ex qua tedium, et ex multitudine. Nam paucum moderatum dulce, multum autem immoderatum tediosum. Et licet in principio sit difficile ob hoc tamen non est deserendum. Unde: *Omnis disciplina*
 10 *in principio non est gaudii sed meroris.*⁷² Eciam: *Omnibus in rebus gravis est inceptio prima.*⁷³ Recole eciam hoc: *Non gustabit dulce, qui non meminit amarum.*⁷⁴

Alia regula latinisationis bone. Quandocumque fari aliquid vis tunc semper recole tibi prius in animo, quia adminus loquaris unum terminum boni latini. Hunc namque assero fore fertilem modum, | et quo derelicto existimo te difficulter ad bonam
 15 latinisationem pervenire. f. 59r

Alia regula ad idem. In latinisatione tua stude diligenter locare signa debite, ut sunt *at, atque, insuper, deinceps, inde, hinc, unde, ergo, igitur* et cetera et his utaris in fando sicut frueris in dictaminibus. Hec enim ornant lucide.

Alia regula ad idem. Sis audax in loquendo. Si enim timidus esses tunc timor
 20 contegeret memoriam, ita quia non valeret memorari subtilia vocabula, quia timor sensus memorie obumbrat, et habet se precise sicut scriptura que legi deberet maculata incausto, ita quia vix aut nichil aliqui termini legi possunt.

Alia regula ad idem. Utere brevibus locucionibus precipue a principio, quia cum longis fungi velis tunc animus aliquantulum sollicitaretur qualiter talem locucionem conde-
 25 center expediret subtili latino et sic memoria per sollicitudinem impeditur, quia memoria non est libens, nam distrahitur per sollicitudinem sic quia ferventer impressit memoria talis cure qualiter locucionem suam luculenter expediret. Et sic adhuc sedule inclusive memoratur, quare sensus memorie ad invicem concurrere non valent iuvando sibi representare aliquid. Quoniam memoria sic duplicem laborem habet similiter et semel. Unum

⁷¹ Původně napsáno *stude*, toto slovo poté přeškrtnuto a napsáno *astude* snad ve smyslu *astute*, tj. chytře, znale.

⁷² Hbr 12,11: *omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii sed maeroris / postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit iustitiae.*

⁷³ *Thesaurus proverbiorum medii aevi* (Singer, 1995, s. 133): *Omnibus in rebus gravis est inceptio prima.*

⁷⁴ *Srov. Thesaurus proverbiorum medii aevi* (Singer, 2001, s. 243): *Dulcia non meminit, qui non gustavit amara.*

quia sollicitudinem habet, secundum quia memorari de ceteris deberet, et sic unum impedit reliquum. Modo raro duplex labor simul et semel fructuose perficitur. In brevibus autem locucionibus talis sollicitudo non est.

Racio quare efficiaris citus in dictando te existente bonus latinista. Quare
5 volente te dictare, confestim accurrunt tibi varii termini boni latini ex usu loquendi talium. Sed cum multa vocabula noscis existens bonus gramaticus postivus et non usitas te, eis fruendo, sermonibus tuis, tunc diu cogitare debes antequam veniunt tibi ad memoriam vocabula pro utilitate dictandi. **Expeditis ergo iam dictis.** Tunc facile est te dictare perlectis tractatibus aliquibus rethorice. Considerabis enim in dictando
10 maxime hec:

Primum quia scies ordinem parcium dictaminis, scilicet quia primo ponitur salutacio, inde exordium, post narracio, peticio, conclusio. Quarum parcium diffiniciones et declaraciones | reperies in variis tractatibus rethorice.

f. 59v

Secundum quia scies regulas salutacionum personarum, quarum exempla capies per
15 tractatus rethorice. Et quibus scitis potes multas novas salutaciones conficere tibi prius ignotas, attendendo solum affectum personarum quem ad se invicem habent. Insuper laudabile est te scire exordia aliqua, per quorum exempla eciam finges tibi nova. Sed tamen si exordium in dictamine abest, non viciat, ceteris ibi existentibus.

Tercium quia scies locare hec signa: *inde, hinc, insuper, de cetero, preterea, interea, alioquin, alias, item, iterum, atque, quoque, ecce*, et sic de aliis. Hec autem scies situare
20 inspectis primo diligenter et masticatis aliquibus dictaminibus, notando sensus oracionum positarum in ea. Hec signa similiter exempla talium potes reperire per codices sacre scripture. Omnes enim tales sunt rethorice facti. Post conclusionem aliqui ponunt interdum valedicciones.

25 Ultimo apponi debet datum quod sepe scribitur per nonas, ydus, vel kalendas, quorum vel quarum noticiam alibi habes. Faciliter autem scribitur sic, vel similiter: *Datum in opido et cetera vicesima tertia die mensis decembris anno* et cetera *LVI°*.

Notabile. Scias tamen. Si solum salutacionem et alias partes dictaminis eciam absque exordio, cum signis ordinate ponis, non ornando multum subtili latino, sed solum
30 per simplex latinum procedendo, interdum subtile intrucando adhuc pulchre stat ut patet in epistola sequenti:

Epistola Nos⁷⁵ lupus dei permissione prepositus nemorum amice nostre capre salutem.

⁷⁵ Nadepsáno *salutacio*.

A planta pedis ad arcem capitis.⁷⁶ Licet⁷⁷ amicis sibi mutuo precibus au-
res non obstruere. Hinc⁷⁸ est quia tue dilectioni presentibus curo notificare,
quod pridie ad paupertatem cadens, me transeunte ad silvam nimis esurie
circumductus et tristitia, non habens grano milii de officio meo uti, memora-
5 bar super precordialem amacionem tui ac tuorum puerorum, me sepe olym
consolatum, sic quia amore tui ardentissimo ad lectum infirmitatis valide,
summissus. Infirmitatem quoque existimo nulli parti alteri corporis adesse,
quam stomacho, qui ardore amoris tui est evacuatus. Cum itaque te nosco
medicam egregiam amasiamque plenam consolacione fore, | Idcirco⁷⁹ rogato
10 gemebunde tuam dileccionem quam usque huc credidi firmiter, esse illesam,
quatenus ad me festinare velis ad sanandum stomachum meum miserum,
cuius utique misereri⁸⁰ deberes ob amorem meum ad te habitum. Atque ad
consolandum me tua caritate, quoniam abs te vivere non possum tuo ma-
ximo desiderio tactus. Attende ergo amorem meum ferventissimum ad te
15 habitum, ob quem et anhela ad me. Paciaris insuper peto modicum te lau-
dare. Tu es enim literis lucidissime medicine exornata, subtilissima, grandis
laudis, nam sine urine visione infirmantem diebus quatuor in spacio hore cito
sanas. Ubi est equidem talis medica. O O medica sciencia splendens, tota
amabilis, mihi que precordialiter placibilis, nam nullam fortunam ita firmiter
20 glisco videre sicut tuam. Auro quippe et lapidibus preciosis mihi es dileccior.
Quod⁸¹ si feceris ad cor meum te ponere diligenter sollicitabor. Vale⁸² in
rectore universi qui te mihi ad voluntatem tribuat.

f. 60r

Datum in Civitate vocata Nichil et Nemo, quadragesima prima die mensis
decimisexti Anno ante creacionem mundi primo.

25 **Regula dictaminum.** Noli studere dictamina mentetenus sicut aliqui stolide agentes
faciunt. Racio, quia est magna destruccio capitis cum parvo vel nullo fructu, quia
quantum in sciencia accresceret, tantum debilitatis capitis augmentum caperet et sic
tunc plus deficeres quam proficeres, quod est ridiculosum. Sed solum perlege et intellige
dictamina in libro bene masticando. Postquam intellexisti condecenter tunc nota modum
30 quali est tale dictamen factum. Ut salutacionem in qua cernes qualem affectum habent

⁷⁶ Srov. Is 1,6: *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.*

⁷⁷ Nadepsáno *exordium*.

⁷⁸ Nadepsáno *narracio*.

⁷⁹ Nadepsáno *peticio*.

⁸⁰ Původně napsáno *miserere*, toto slovo škrtnuto a napsáno za něj *misereri*.

⁸¹ Nadepsáno *conclusio*.

⁸² Nadepsáno *valediccio*.

persone inter se. Similiter habitudinem exordii. Inde situm signorum, ut *inde, hinc, deinceps*, et cetera et oracionum sensus circa talia positarum. Per exempla enim talium dictabis lucide tibi nova dictamina absque hoc quia scires dictamina formata mentetenus.

Notabile. Sis diligens acquirere in principio applicacionis rethorice dictamina formata ad intelligendum congrue eorum vocabula sensusque dictaminum et repertis raris vocabulis serva hos memoria, pro dictacione tua.

Regula dictandi. | Cum dictare vis precipue ab inicio accessus rethorice, tunc cum creta primitus in tabula dicta, quia si aliquid displiceret tibi aut appareret melius locandum tunc delere posset absque nocumento, quod in papiro non abesset. Ille enim est modus poetarum, et postmodum ad cartham scribe. Sed habito usu tunc statim assumpto papiro dictare posses. Verumtamen volens laudabile dictamen perficere, tunc cum creta exigitur ante dictare. Racio, quia perfecto dictamine sedule requiritur illud perlegendo corrigere. Aut adhuc aliquod competens apponis visa habitudine tocus dictaminis, ob quod sepe est delendum quod rethores in cartha pro vicio reputant. Eciam cum solum in papiro dictare vis tunc curas ne per incorrectam scripturam papirum destrueres, et sic causa sollicitudinis non valeres dictare ita bene sicut in tabula creta mediante.

Utilitas Rethorice. Rethoricam scire valet maxime pre omnibus ad theologiam que tota facta est rethorice ornato latino. Cum ergo es bonus rethoricus tunc facile est te procedere in theologia ad intelligendum eam et ad predicandum. Invenies enim vocabula rara ibi, quibus in locucionibus tuis aut dictaminibus fuisti frutus, quare ea repente intelliges, et ad intellectum sensum oracionum in quibus talia ponuntur faciliter pervenies. Numquid eciam est tibi pudor nescire formare unam epistolam, aut non intelligere eam antelatam ab aliquo honesto. Quam bene stabis sicut gallus perfusus. Si es autem bonus gramaticus, doctrinalis, loycus, laudabilis philosphus, astronomus et cetera qualis honor est tibi nescire unum dictamen facere, aut aliquod exponere. Sicut reperiuntur multi magistri nescientes unam parvam epistolam conficere, aut aliquam exponere, et anteposita sacra scriptura ignorant unum ewangelium, vel epistolam exponere. Ecce qualis honoris sunt tales, et hoc est quod rethoricam non advertabant. Eciam plerique magistri locuntur latinum coquinale, quod est verecundum. Requiritur ergo magistros ornatum latinum fari, ut discernantur a ceteris a minus doctis, a quibus differunt vestibus et latinisacione minime, et sic per minus principale et ignobile et vile; quid dicunt et per maxime nobile et maius principale non differunt, quod merito magistrorum | interesset. Nam pocius latinisacione decenti quam vestimentis ab aliis differre deberent

per locum ab maiori aut minori?⁸³ Nam vestimenta sunt propter maioritatem quomodo homo differt ab aliis? Si enim vestibus talibus magistri carerent, per quid cognosceretur eos fore magistros? Numquid per sciencias a quibus bone latinisaciones tamquam flores ab arbore fructifera egredi deberent. Nam latinisacio bona est unus decor magnus magistrorum. Fans enim bonum latinum, reverencius tenetur quam alii. Cum namque conantur se ornare vestibus, a forciori decorare se deberent bona latinisacione, que pre sui nobilitate est incomparabilis ad vestes, precellens ipsas ut aurum ferrum. Eciam suspicio habetur a magistris loquentibus simplex latinum talis, quia non essent sufficienter eruditi ut crebro auribus meis insonuit.

10 **Diceres.** Qui simpliciter ambulant, bene ambulant, ergo bonum est magistros loqui simplex latinum propter humilitatem. Respondeo, quod autoritas precedens intelligitur de simplicitate decenti. Non enim decet magistrum transire sicut alium bachantem tempore suo. Sed ob bonam latinisacionem magister ergo non debet incidere vanam gloriam cum non est peccatum frui illo quod ad aliquem decet ut magistrum ferre capucium serico subductum non est peccatum. Sed alium ignobilem sibi non institutum, portare hoc, 15 est peccatum. Nam magistri precipue debent se tenere virtuose et latinum subtile loqui non ob hoc ut laudarentur, sed ut aliis exempla tribuant sic, quia videntes et audientes desiderant talia scire et ut ex desiderio tali applicent se studiis, quia homo scientificus et virtuosus magis redditur ad devocionem quam alius. Racio, quia per suam scienciam plus intelligit dei misericordiam et amorem eius ad nos habitum, ut patet advertenti incarnationem, miserias eius in hoc orbe habitas, et passionem ipsius, et alia misteria eius. Quare ob amorem eius nititur sibi complacere non peccando. Sicut in hoc misero mundo, noscens amici amorem magnum erga eum habere, conatur sibi complacere in omnibus, et hoc pro transitorio, quantomagis patri nostro pio diligentes esse deberemus 20 ad complacendum sibi pro perpeti leticia. Eciam melius discernit peccatum a non peccato. Similiter contrarius sequens per quod | posset venire ad celeste consorcium. Sic f. 61v atque plus noscit delicias huius seculi facere inanes, obque eciam cicius vertit se a seculo ad deum. Ut habemus exempla de multis magistris et aliis bene sapientibus, qui ingrediuntur ordinem carthusiensem, et eciam alios ordines observancie. Ecce qualiter per 30 sciencias ipsorum eligunt id quod melius est. **Bona latinisacio** quoque est una utilis semita ad intelligendum sacram scripturam. **Vide insuper**, quomodo rethores tetentur apud principes, et alios magnos dominos. Considera eciam notarios urbium. Ecce hii bene circumsepiuntur necessariis ipsorum. Curre ergo velociter et indue rethoricam, ut ea mediante valeres adipisci conveniencia corpori et anime.

⁸³ Slova *ab maiori aut minori* jsou nejasná, napsáno přibližně $ab^{ri} \hat{a}^m$, resp. $ab^{ri} \hat{a}^i$.

A.2.8. Quadrivium

Quadrivii modum studendi potes habere ex precedentibus ut tibi videbitur expedire.

[...]

A.2.9. Astronomie

Regula astronomie. In Astronomia breviores resumpciones fac, quam in aliis et bene mastica et pulchre paulatim memorare practicando, et non sis vehemens, quia alias
5 per vehemenciam sensus memorie citissime concurrentes impediunt se, et sic fit quedam
mocio in capite quia aliqualis vertigo, qua veniente nichil vales utilis praticare. Si autem
aliquid operaberis, tunc nimia debilitas capitis sequitur, et posset vesaniam | incurrere f. 63r
tempore longo sic functo.

Alia regula. Due resumpciones in die facte sufficiunt, et hec sepius sunt percurrere,
10 bene masticando. In ea enim valde difficile est studere. Alias nimis confunderes tibi
caput. Generaliter enim astronomi sunt fantastici, quia tales non habuerunt verum
modum studendi astronomiam.

Alia regula. Cum aliquot vicibus conando non vales recte praticare et precipue
sentis aliquam commocionem capitis, tunc statim cessa a resumpcione excludendo de
15 animo omnem ymaginacionem, post assumpto solacio pausa. Et cessante mocionem
capitis regredere ad resumpcionem tuam que tunc faciliter patebit tibi. Interdum enim
memoria est aliqualiter obumbrata sic quia cogitare non valet omnes defectus, et talis
obumbracio conveniter fit propter magnum laborem studii et propter vehemenciam. Alia
autem vice prius sumpto solacio, et exclusis ymaginacionibus elucidatur, et sic cito venies
20 ad effectum. Similiter fac in aliis partibus quadrivii, cum aliquot vicibus perlegendo non
intelligis.

Regula generalis singularum arcium. Cum aliquid occurrit tibi ad memorandum,
tunc non memorare vehementer volendo hoc cito scire. Racio, quia per talem vehe-
menciam sensus cito impediuntur valde, quia caput valde conatur, et sic fit quedam
25 commocio in eo, et sic sensus memorie impediunt se, taliter quia nulla earum valet ali-
quid representare, nec omnis sic similiter. Cum autem paulatim conaris memorari, tunc
sensus memorie ordinate veniunt, una post aliam iuvando sibi invicem pro representa-
cione alicuius, quia tunc spiritus sunt quieti. quare sensus sufficienter conveniunt pro
representacione alicuius.

Regula docens accessus astronomie. Accedens ad astronomiam debes scire in principio *algorismum* praticare. Racio, quia astronomia tota est per numerum processiva. Similiter in principio laudabile esset te scire in *Spera materiali*, in qua si nescis, accurre tamen ad astronomiam hoc modo. Primo *Tabulas Alfoncii regis* disce, post *Compotum*, et *Utilitates astrolabi*, aut *Utilitates tantum*, si *compotum* addiscere esset tibi
5 ponderosum nimis. Deinde ad *Tabulas* magistri Iohannis de Lineriis festina. Postmodum aggredere aliam materiam astronomicam quamcumque.

Notabile. Suadeo si gliscis astronomiam, in principio addiscere *Composicionem* | et *Utilitates quadrantis*. Inprimis enim agnicio est delectabilis, et per talem delectacionem sive delectabilitatem, desiderabis plus astronomia inbui, et redderis fervencior et
10 diligencior in studio ipsius. f. 63v

Regula studii tabularum Alfoncii. In *Tabulis Alfoncii* fac parvas resumpciones, quia difficiles sunt. Quare ex prius dictis est modicum assumendum, et bene masticandum, et sepe percurrendum. Et ulterius in longis canonibus resumme solum medietatem
15 quorumlibet talium bene masticando. Per talem enim modum radicabis tibi decenter in animo resumpta. Si enim assumeres longas resumpciones, tunc nimia ymaginacione esses occupatus. Unde sequitur maxima debilitacio capitis et vesania est timenda.

Alia regula. In principio precise hoc quod resummitur tibi, hoc et tu resumme, et nichil aliud quam resumptum, ymaginari debes ob fragilitatem capitis, que alias faciliter
20 occurrit. Postea autem scito tibi resumpto, affluit tibi faciliter quod tu ymaginari volebas. Sunt enim aliqui volentes radicaliter prorsus scire habitudinem rei, sue resumpcionis. Hoc tu vero vita, sed solum innitere tali resumpcioni in principio, qualem informator effatus est tibi.

Hanc regulam optime nota. Alia regula bene consideranda. Resumpcione
25 facta astronomie, nichil postea ymaginare de ea, sed fac expleta resumpcione, ac si in illa non laborasses. Sed dumtaxat nitere in ipsam, in resumpcionis assessu. Ego enim dum in urbe Pragensi applicatus fui studio astronomie, sedule laboravi in ea magno studio, et assidue resumpcione facta, eciam comedendo ymaginatus fui. Similiter in lecto cum dormire volui, tunc habui nimiam vehemenciam desiderii ipsius, ita quod non valui bene
30 sopire ymaginacionibus occupatus. Et dum dormicionem cepi, fatigatus surgendo fui, ac si non requievissem, et hoc fuit ex continuis ymaginacionibus firmatis in fantasmate. Unde sensus fatigabantur. Nam sompnum quasi semper continui laboriosum. Plerumque | accidit quasi practicassem, sompno habito. Inde contigit non diu post, quod illata
fuit mihi vertigo capitis sic quia confestim infatuatus fuisset si sano consilio cuiusdam f. 64r

venerabilis viri usus non fuisset, nimis enim eram sollicitus. Unde:⁸⁴ *Curas secuuntur sompnia. Item in multis curis invenitur stulticia.*

Alia regula. Si ex studio astronomie occurrit tibi aliqualis vertigo capitis, tunc mox cessa, nichil studendo nec ymaginando sed solaciando, usque ad recessum vertiginis.

5 **Alia regula.** Noli asuescere nova facere in astronomia instrumentorum vel praxis, quia tempore succedente maxima destruccio capitis advenit in tali labore, sic quia nec in ceteris valebis propter debilitatem capitis proficere et timenda est mania.

Alia regula. Cum diligencia vita ubicumque vales, laborare instrumenta astronomica, causa maximorum conaminum ymaginacionum, et attencionis visus, quibus homo in
10 talium labore est occupatus. Idcirco potius talia instrumenta eme, vel ad usum tuum accomodare roga.

Alia regula. Consulo tibi sis moderatus et multum providus in studio astronomie. Communiter enim a doctoribus disuadetur studere in ea, non ob hoc quia non esset utilis, sed quod paucissimi sciunt modum studendi in ea, et multi per inmoderatum
15 studium ipsius destruuntur nimis in capite, taliter quod eciam infatuantur, ut mihi de multis patet. Sed si moderatus et providus esses, tunc laudabile esset te applicari ad astronomiam.

Alia regula. Sperne studere diversos modos unius et eiusdem rei, quia sufficit tibi unus. Sed scire diversos modos est una subtilitas, et parva vel nulla utilitas, et magna
20 fatigacio, ut sunt quidam studentes diversos modos laborandi instrumenta astronomica ut quadrantes, horologia per umbram solis, et sic de aliis. Similiter sunt aliqui proficientes in multis compotis de una et eadem re, quod est stultum. Tu autem tales sequi noli. Sed sufficiat tibi unus modus unius rei. Et de illo eciam tactum est superius in quinta regula generali.

25 **Regula generalis arcium.** In omnibus resumpcionibus resumme secundum ordinem libri sic: Si primo ponuntur dictiones tunc eas resumme, post notabilia alia. Si autem notabilia preponuntur dictionibus, tunc | illa sunt anteresummenda. Inde dictiones. Et licet argumenta interponantur dictionibus et notatis aut qualicumque ordine ponuntur, semper tamen sunt ultimo perlegenda. Racio, quia sic faciendo lucidius intelliges ea.

30 **Alia regula generalis.** In omni resumpcione adminus titulum eiusdem labora intelligere tantum quantum vales, ut labor tuus ita prorsus non frustretur. Item si textualia philosophie habere non vales, tunc tamen cum dictis procede secundum possibilitatem tuam. Item ad studium philosophie eciam diligenter attendende sunt regule generales superius dicte.

f. 64v

⁸⁴ Ecl 5,2: *Multas curas sequuntur somnia et in multis sermonibus invenietur stultitia.*

Regula generalis cuiuslibet sciencie. Si in aliqua quescione plus proficere non vales, tunc tamen titulum quescionis intelligere conare, et quid ad quescionem sit dicendum, quia hoc facto illuminabitur tibi intellectus aliqualiter, quod et cetera quescionis post faciliter intelliges.

5 **Alia regula ad idem.** Si vis esse bene inbutus aliqua sciencia, tunc eiusdem diversos libros et tractatus sollicitare perlegere. Et multum diligens sis circa talium textus.

Alia regula generalis. In tribus scienciis potes in die resumere secundum convenienciam tria tempora, scilicet in prima, de mane, ante prandium. In secunda post prandium, ut supra. In tertia circa vespas. Similiter in tribus libris eiusdem sciencie
10 et non in pluribus, quia multitudo librorum perlectorum per semel impedit tibi studii memoriam retentionis.

[...]

A.2.10. Jak správně kázat

Cum sermo est Theologie, idcirco de eo modicum est pertractandum. Regula studii sermonum. In principio perlege totum sermonem ex causa ut supra. Secundo pervide vocabula ibidem posita ut ea cuncta intelligas ex causa ut supra. Tercio incipe
15 studere intelligere tractim legendo, et non vehementer cogitando, ex causa ut supra. Et hoc in quiete. In qua si non es, faciliter per oberracionem mens se ad alia vertit. Quarto post quodlibet notabile intellectum fac masticacionem ut supra. Quinto nota secundam regulam harum quatuor generalium proxime tactarum. Ultimo percurre totum sermonem semel in libro, semel extra librum, diligenter masticando. **Notabile.** Cumque
20 vis esse predicator, tunc accede ad locum solitarium tacite recitando ea sepius precise que et sicut velles populo dicere. Aut expresse ut in nemoribus et interdum ascendendo, interdum descendendo voce sicut boni predicatorum faciunt. Per illum namque modum artificabis te laudabiliter ad predicandum. Predicans autem populo sis audax, quia alias timor obumbraret tibi memoriam, quod debilem sermonem faceres, ex causa ut
25 supra. Similiter accede sepe sermones bonorum predicatorum, quia ibi audies modum processus sermonis et modum exponendi. Hoc diligenter nota. Et cum ipse aliquam latinam materiam proferet instanter attende qualiter ipsam exponet vulgariter. Per hoc enim tu modum capies. Ibi itaque audies qualiter tu debes procedere. Et elucescere poterit tibi si esset in aliquo loco de declaracione plus adiungendum ad enucleandum
30 plenius populo. Ubi enim videretur tibi ipsum male predicare ibi cautelam caperes,

scilicet in tali ipsum non sequendo | ubi autem bene, ipsum sequeris. Dum quippe f. 67v
male agens videtur, tunc videns diligenter mox exemplum capit ubi esset bene agendum.
Unde Katho: *Felix quem faciunt aliena pericula cautum.*⁸⁵

Regula exposicionis valens ad sermones. Vocabula exponere vulgariter secundum
5 precisas significaciones suas non expedit propter ineptitudinem vulgarem. Sed expone
secundum competentem resonanciam vulgi. Ut *Jaculo pauperiei sum sagittatus, quare
fortiter tedio sum circumseptus.* Exposicio vulgaris precisa est hec, et theutunica: *Mit
dem pheyl der armut pin geschossen, darumb pin ich storklich mit dem verdriessen um-
gezaunt.* Sed expone illa pro quibus tales oraciones stant, aut per quas circumlocuntur,
10 seu ornantur. Ut *Jaculo pauperiei sum sagittatus*, stat pro paupere, tedio circumseptus
pro tedioso. Exponitur ergo sic. *Ich pyn arm darumb pin ich storklich verdrossen.* Hec
est conveniens vulgo exposicio. Prima vero inepta et sic de aliis. Hanc regulam cum
omni conatu memorie comenda.

Alia regula ad idem. Racio oportet semper significacio propria alicuius termini capi,
15 sed sufficit quod capiatur una in idem procedens et non devians a proposito oracionis
in qua talis terminus ponitur. Ut *ille est debilis christianus*, posset sic exponi: *Ille non
est bonus christianus*, quantum ad vulgum. Nec differt unam esse veram, aliam falsam,
quia in sermonibus talis rigor loyce non curatur.

Alia regula. Multa vocabula potes circumloqui, ut sunt verbalia nomina, et participia
20 per lii *qui* et eorum verba. Ut *cursor* posset sic exponi: *qui currit*, vulgariter: *der do
laufft*, addendo lii *consuete*, vulgariter *gwenlich*. *Currens* sic, *qui currit* et cetera.

Aut alia vocabula. Per oraciones alias exprimentes habitudines significacionis talis
terminis. Ut *triangularis* sic quod habet tres angulos. Vulgariter: *das do drey eck hatt*.
Licet eciam habet specialem exposicionem, scilicet vulgariter: *dreyekat*. Ecce hec regula
25 multum valet, dum aliquod vocabulum non habet exposicionem per simplicem terminum
vulgarem. Ut exemplum: *Centurio* exponi debet per illam oracionem exprimentem
habitudinem significati eius, scilicet *qui habet centum milites | sub se*. Vulgariter enim f. 68r
der do hundert Ritter unter Im hat. Et hoc maxime accidit in slavonico, in quo multi (70r)
termini sic circumloqui debent, ut patet de illis, *lector legens, natans*, qui precise sicut
30 circumlocuntur theutunice, ita et exponi debent slavonice et cetera.

Alia regula. Quando sunt aliqua verba composita cum activis, tunc in exponen-

⁸⁵ Citováno v *Troilus Alberta Stadensis* (Albertus de Stade, 1875, lib. IV, v. 583, s. 121), v předmluvě (Albertus de Stade, 1875, s. 5) přisouzeny tyto verši Horatiovi, u kterého se však nenachází. V *Klaret und sein Glossator* píše A. Wesselski (Wesselski, 1936, s. 53): *Vers Felix quem faciunt aliena pericula cautum, der aus dem Epos Troilus des Minoriten Albert von Stade stammt, auch schon als sehr frühes Zitat bei Pierre de Limoges vorkommt.*

do expositionem simplicis verbi debes dicere, propositionem autem adiungere activo. Exemplum, ut *ingrediar civitatem*. Unde ad expositionem sic poni debet: *gradior in civitatem*. Vulgariter: *Ich gee in die stat* et cetera.

Alia regula. Quando ablativus ponitur cum verbo sine prepositione rectus ab eo, tunc exponendo semper tali ablativo addenda est prepositio. Ut *sancti vicerunt regna paciencia*. Ubi in exponendo, illi ablativo *paciencia*, addi debet illa prepositio *Cum*, et ceteris pluribus omnibus. Intelligendo siquidem solum sensum oracionis, in qua talis ablativus ponitur statim sciri potest que prepositio tali ablativo est adiungenda ad exponendum. Ut *pallet facie*, ubi intelligitur prepositio *in*, et sic de aliis.

[...]

Regula duracionis temporis sermonis. Tempus unius hore credo conveniens fore duracionis ad maximum sermonis, aut modicum citra. Racio, quia si brevius esset specialiter dominicis diebus nequires secundum decenciam predicare singula dicenda, ut tamen requiritur. Si vero longus esset, tunc populo tedio induceretur. Unde: *Longa solent sperni, gaudent brevitate moderni*.⁸⁶ Item in dominicis diebus nulla debet fieri accurtacio sermonis, sed omnia dici debent, ut supra. Racio, quia hii sunt dies principalissimi, in quibus anima meditari debet, et missam integram et sermonem audire de Jure christianitatis. In aliis autem festis potest fieri abbreviatio sermonis, nec tunc quilibet homo tenetur tantum de iure audire missam et sermonem, et quamvis tenetur, minus tamen peccat si dimittit. Hec regula est intelligenda ad bonum | sensum, et ut
f. 72r
convenienter, quia passiones pluribus horis sunt predicanda.

Alia regula. In sermone interdum vocem eleva, interdum deprime, capiendo exemplum audiendo bonos predicatores, quia alias predicares ac si fabulas explicares, ob quod populus esset inattentus.

Alia regula. In sermone hec vita. Primum ne cito loquaris predicando, secundum ne nimis tractim, tertium ne iteres verba, quartum ne duplices verba synonyma faciendo, ut sunt quidam significatum unius termini exponentes per diversos terminos vulgares, Numquam sufficit unus. Quintum ne diu pausares. Hec vita, quoniam per ea populus multum fit tediosus.

[...]

Alia regula. Cum predicas sis seriusus, ululando | interdum austeris dicendo de penis f. 73v
infernī. Interdum post tunc lenis, dicendo de gaudiis celi, et misericordia dei. Per hec
enim avertes populum a viciis, adherebitque inde diligencius deo.

[...]

A.2.11. Rady učitelů a žáků

Regula qualiter informator se habere debet ad discipulos. Informator discipulo-
5 rum debet resumpcionem brevem facere, eamque optime declarare, ut talem gaudenter
possent memorie imprimere. Longa autem est tediosa, obumbrans memoriam. Unde:
Quod breve dulce, quod longum tedii contegitur falce.

Alia regula. Informator debet se austre tenere interdum lene. Auster ideo ut timeant
et studeant, lene ut per eius affabilitatem reddantur attentiores volentes complacere
10 ei. Austeris vero semper fieri non debet, ne per hoc negligenciores efficiantur, nimia
displicencia et ira contacti, ob excessivam austeritatem.

Alia regula. Informator debet interdum temptare discipulos, precipiendo ipsis eciam
iterare resumpta, ymo faciat altera die iterare, sic videbit diligenciam ipsorum, quam si
non habuerint, confunderentur verbis, ut ob verecundiam insistant studiis.

15 **Alia regula.** Informator habens discipulum magis aliis⁸⁷ dilectum, semper debet ei in
resummendo, et examinando austeris esse, ne in nimia affabilitate confidens, non puniri,
nec confundi, studia non curaret.

Alia regula. Informator pro ignorancia quemlibet debet indefesse recenter, corrigere
verbis, ut ad evitandam verecundiam insistant studiis.

20 **Alia regula.** Informator discipulos sepe admonere debet ad conversandum inter se.
Nam per hoc acuitur ingenium, et audacia.

Regula discipulorum. Discipulus diligenter attendat doctrinam magistri, et hoc
quod intelligit imprimat memorie, cum hoc conscribendo, nam liber est altera memoria
hominis. Et mox post resumpcionem et examinacionem faciat iteracionem et diligetner
25 masticacionem. Quid enim fertilitatis est, cum doctrina ab ore magistri | egreditur, tunc
discipulo ab auribus evanescit. f. *76r/77r

⁸⁶ Obvyklé rčení, pro jeho druhou část viz například *Flores legum secundum ordinem alphabeti* (1493, pod "G", strany nečíslované).

⁸⁷ Napsáno původně *ab aliis*, avšak *ab* je přeškrtnuto, není však zřejmé, čím rukou.

Alia regula. Si discipulus totum resumptum magistri intelligere nequit, tunc tamen tantum quantum potest servet modo iam dicto, in regula proxima precedente, quia utique aliquid reportabis in qualibet resumpcione et examinacione.

Alia regula. Item discipulus de studio suo desperare non debet, si totum dictum
5 magistri non intelligit. Nam sufficit quod tamen modicum capiat, post iterum tantum et cetera. Sic quidem accrescet laudabilis noticia studii ipsius tempore succedente. Nam successive fit motus. **Notabile.** Item examen plus valet quam resumpcio. Racio, quia in eo experitur quantum de resumptis discipuli intelligant. Inde magister scit ipsis ulterius declarare plus vel minus.

Alia regula cum leccionem audit. In leccione discipulus diligenter attendere debet, et quidcumque intelligit conscribere debet. Et si plus reportare non valet, tamen
10 adminus titulos leccionum, ut quescionum, sophismatum et cetera conscribere nitatur, eos intelligendo cum responsionibus ad quesitum. Unde per paucum colligitur multum sedulitate tenta. Oppositum vero multi faciunt, dormitantes, et lapillis iactantes. Cur
15 igitur frustra sedent, cum nichil reportant?

Alia regula. Discipulum requiritur plerumque de dubiis interrogare, sic sciencia sua crescet, quemadmodum flos habens humiditatem. Qui namque veretur interrogare, negligetur et faciet flores studii sui arefacere. Unde: *Sepe interrogare, interrogata retinere, discipulum faciunt superare magistrum.*

Alia regula. Quilibet discipulus jure naturali tenetur utique aliquid leccionis vel
20 examinacionis reportare, nam quilibet effectus naturaliter fit ob aliquem finem. Finis autem leccionis et examinacionis est servare aliquid talium igitur .

A.2.12. Jak správně disputovat

Regula disputacionum. In obiciendo et respondendo sis audax non vehemens, sed gradatim procedens. Racio, quia per timorem memoria obumbratur, et per vehemen-
25 ciam caput cito discursione perturbatur et vexatur quasi vertigine, non valens utiliter procedere. Pro audacia vero obtinenda, legitur ardens vinum potatum iuvare.⁸⁸ | f.

Alia regula. Si vis ut alter sic subtiliter non valuerit tibi concludere sicut alias, tunc
ipsum move ad aliquam displicenciam his verbis, maledicitis, aut aliis quibuscumque
vales, eciam si bene dixerit. Sic ipse quippe aliquantulum iam movebitur, quamobrem
30 non quiverit tibi subtiliter concludere. Nam ira obumbrat memoriam. Ad disputacio-

*76v/77v

⁸⁸ Slovo *iuvare* je připsáno na samostatném řádku pod *potatum*.

nem autem exigitur complacencia et leticia. Sed tu commoveri aliqua displicencia cave, animo.

Alia regula. Cum interrogare vereris tunc procede sic, ruminando taliter. Quid vos diceretis de tali materia, vel de illa materia. Sic et enim interrogatus opinabitur te scire, unum modum, et velle videre suum dictum, an concordarent, dum autem bene dixerit, tunc subiunge: *valde bene*, vel *sic est*, vel *sic bene dicitur*. **Notabile disputationum.** Duplex est disputatio, quedam qua arguitur solum ad propositam materiam, non attendendo alium concludere in verbis propriis solutionum. Alia est qua attenditur diligenter ad verba alterius, nitendo ipsum concludere in talibus. Et hec est laudabilis, quam eciam tenet alma universitas Wyenii nostra. Nam nullus facilius concluditur, nisi in propriis verbis. Et talem modum eciam Iudei habuerint conantes christum concludere, diligenter attendentes verba predicacionis sanctissime eius. Sed impossibile erat ipsum concludere, cum ipse est summa sciencia.

Alia regula. In arguendo paulatim et premeditate procede. Racio, quia sic gradatim ordinate veniunt sensus memorie pro utilitate tuorum argumentorum. In cicitate quidem fit magna discursio et vehemens. Unde caput faciliter turbatur, inde sensus memorie.

Alia regula. In respondendo similiter paulatim premeditate procede ut patet in regulam dictam. Et quanto difficilioris⁸⁹ intellectus est materia proposita, tanto traccius est iterandum argumentum. Nam in tali tempore iteracionis accurrit tibi facilius intellectus argumentorum et solutiones et cetera.

Alia regula. Semper multa tibi argumenta vel alia quesita itera tractim et hoc nullo modo obmitte. Racio quia interim quod iteratur tractim | memoria sicurrit pro solutione talium. Cum enim non iteratur, tunc statim requiritur responsum dare. Et quomodo animus ita cito invenire potest ymaginacionem et solutionem talium.

Alia regula. Dum disputatur diligentissime attende. Nam si totum non intelligis, tamen utique aliquid per talem diligenciam utilis reportabis et tempore succedente magnum florentem fructum habebis.

Si vis habere adiutorium dei in obiciendo et respondendo. Tunc numquam pretermitte cogitare in principio super crucifixum, affectando adiutorium eius. Inde procede uterius. Unde: *impossibile est aliquod opus pro Christi nomine factum frustrari*. Nam absque deo nichil fieri potest. Ipse enim nichil boni irremuneratum sinit, si non ad animam, tamen ad temporalia. Unde:⁹⁰ *Nullum malum impunitum nullum bonum irremuneratum*. Faciens hec prosperaberis studiis in tuis.

⁸⁹ Původně napsáno *difficiliores*, nad *res* však nadespáno *ris*.

⁹⁰ *Auctoritates Aristotelis* (Hamesse, 1974, opus 25 (De consolatione philosophiae IV), s. 291): *Nullum malum impunitum et nullum bonum irremuneratum pertransit*.

Sequitur de eleccione scienciarum. Inter omnes sciencias aminiculativas trivium est utilius. Inter quod gramatica. Nam gramatica est ianua omnium scienciarum. Qui enim querit alias sciencias absque gramatica, querit introitum domus absque ianua. Et hoc intellige de gramatica doctrinali et postiva. Quomodo quidem scripturam aliquam
 5 intelligere vis cum declinare nescis, nec vocabula intelligis. Qua de re dicit Aristotelis *Primo elencorum*:⁹¹ *Ignorantes virtutes vocabulorum de facili paraloisantur*. Gramatica est utilior omnibus aliis scienciis aminiculativis. Nota. Non oportet te multum occupare in gramatica et loyca, sicut quidam nimium occupantur talibus usque ad destrucionem capitis, sed sufficit quod habeas bonum fundamentum talium. Nam in eis non est
 10 standum, sed ulterius procedendum ad sciencias utiliores, et maxime ad theologiam.

A.2.13. Jakých nauk se vyvarovat

De astrologia. Astrologiam omnino fuge tamquam vehiculum infernale. Nam fit per implicitam et tacitam demonum invocacionem.

[...]

Dilecte. Ecce quid sancti dicunt. Quibus ergo plus est credendum de tencione astrologie, an paganis, an sanctis qui repleti fuerunt spiritu sancto. Si enim maximus philosophus
 15 s. Augustinus ceterique sancti cognovissent astrologiam esse tenendam, eamque vetassent, tunc veritati obicem posuissent, quod est falsissimum. Nam ipsi veritatem magis amplius provulgaverunt. Ego quia hew fortiter adherens astrologie et geomancie, cum dicta sanctorum doctorum de improbacione earundem legi totus tremulus extiti sudore circumfusus. Laudans deum de annuicione vite in qua graciose mihi permisit cognoscere
 20 decepcionem dyaboli talibus. Opinabar quidem prius tales artes esse naturales, quales si essent, sancti non improbarent. Recalcitro ergo toto animi nisu reluctatus fidem et baptismum, numquam valens talibus animum applicare. O doleo gemens, quia multi christiani facti sunt pagani talibus artibus credulitatem afficientes. Nam dyabolo dederunt fidem christianam, et | ipse e converso promisit eis supplicium eternum. Iura canunt
 25 ut scribitur in *Summa Iohannis* libro tercio, titulo 34, quescione CXXV, que pena sit pro singulis peccatis inungenda, distincione 33: *Qui vident in astrolabio duobus annis peniteant*, extra de Sortilegiis, Ex tuarum.

f. 79r

[...]

⁹¹ Srov. *Auctoritates Aristotelis* (Hamesse, 1974, opus 37 (*De sophisticis elenchis I*), s. 332): *Qui virtutes vocabulorum sunt ignari de facili paralogizantur id est decipiuntur*.

De arte memorativa. Sana persuasione admoneo te fugere artem memorativam in omnibus ea fruendo. Nam licet non sit supersticiosa, tamen continue utendo ipsam, ut communiter fiunt vesani, quia maximo labore caput est in ea oneratum. Nam fiunt ibi maxime varieque discursiones, quare caput confestim confunditur ad vertiginem et
5 cetera. Sed bene in aliquibus ea fungi potes, ut in sermonibus, habendo aliquos articulos, illos per cameras ponas, aut per membra digitorum, in quolibet unum articulum ponendo, prius tamen declarationem addiscendo et cetera ut patet in tractatibus eiusdem. Ut autem intelligas quod magnus labor est in ea, nam requiritur habere cameras, secundo angulos, tercio ymagine[m] varias, quarto ad quamlibet ymaginem applicare yma-
10 ginative significationes terminorum et cetera, post si necessarium fuerit, exigitur diversa tegumenta diversorum colorum super applicationes priores ponere.⁹² Ecce an per talem laborem caput faciliter non commovetur et cetera.⁹³ Laudabile verumtamen est ea uti in certis paucis materiis ut quando accidit necessario aliquid memorie commendare.

[...]

A.2.14. Smysl a cíl studia

De fine studii multiplici. Multiplex est finis studiorum. Quidam enim student propter
15 pecuniam, aut aliud transitorium non ea intencione ut mediante tali pecunia et cetera valerent adipisci statum aut aliud, quo quirent acquirere vitam eternam, sed simpliciter ponunt finem in pecunia ultimum, et tale studium non est meritorium, cum non est ob bonum finem, nam pecunia in se non est bona vel mala, sed in quantum ordinatur in bonum vel malum opus. Si vero studium esset ea intencione ut mediante pecunia
20 et cetera tunc quodlibet esset meritorium, nam ex caritate creatoris. Sine tali autem intencione est maledictum, nam ob caritatem creature. Ibi enim profertur creatura creatori, quod est grande peccatum.

[...]

Alii student absolute ut sciant, alii propter timorem. Alii propter confusionem. Et omnes tales peccant contra finem scienciarum, que est beatitudo. Nam quilibet deberet
25 studere propter beatudinem et cetera. Finis ergo studiorum omnium debet esse ut sequitur per modum regule.

⁹² priores ponere | "ponere "priors

⁹³ Slova *et cetera* vystupují z řádku, pravděpodobně dopsána později, nejspíše však týmž písařem.

Regula finis omnium studiorum. Finis omnium studiorum principalissimus debet esse deus. Sic scilicet quia omnes studere debemus ob hoc ut deum cognoscamus. Nam deus hominem creavit ab hoc, ut ipse homo deum cognoscat, cognoscendo teneat, tenendo non amittat, in hiis omnibus ut et laudet. Quanto quippe homo est doctior, tanto plus deum cognoscit, unde plus redditur devotus, quam alius. Nam cognito deo, cognoscitur eius maxima misericordia ineffabilisque. Attendendo incarnationem eius, predicacionis doctrinam, passionem, nostri creacionem, ac vocacionem ad eterna gaudia, et alia misteria eius plus intelligit homo doctus, et vitam hanc esse inanem et cetera, unde facilius aliis vertit se a seculo, a viciis ad virtutes, et ad deum. Aut adminus studium potest esse ob hunc finem minus principalem respectum tamen ad principalem scilicet ut adipiscatur mediante eo nutrimentum. Non ut nutrimentum sit finis ultimatus studii, sed tamquam instrumentum sustentandi naturam, ut posset attingi vita eterna. Et ille finis eciam est meritorius, quia procedit ex caritate dei, ut eciam supra noviter dictum est. Qui ergo alium finem habent suorum | studiorum quam est aliquis horum duorum, illi habebunt perpetuum ignem pro mercede.

f.

*83v/82v

Ut autem perfecte deum intelligamus tantum valet quantum sufficit. Et cum omnis sciencia est propter perfeccionem animeque propter beatitudinem, hanc vero nullatenus habere valemus nudis omnibus scienciis absque Theologia fine perfectissimo omnium scienciarum. Curramus ergo ab omnibus scienciis non eas deserendo sed tenendo, ad Theologiam, quia ipsa recta strata ducit ad eternam beatitudinem ubi est leticia omni defectu carens. Currere autem ad ipsam theologiam debemus attendendo diligenter sermonibus. Unde Ewangelium: *Qui ex deo est verba dei audit.*⁹⁴ Si ergo verba dei non audimus, ex deo non sumus, et si ex deo non sumus, salvari non possumus. Igitur si verba dei non audimus hoc est sermones, salutari non possumus. Consequencia patet de primo ad ultimum. Quare ergo valent nobis sciencie nostre cum ad infernum dimergemur habituri maiores penas aliis indoc-tis propter sciencias nostras, nam scimus bonum et non facimus, igitur: Nullus ergo presummat manere volens salvari, in nudis scienciis ab Theologia eodem modo ut iam dictum est. Unde Gregorius: *Absit ut vita Christi comprehendatur sub regulis Prisciani.* Et sic de aliis est intelligendum. Si ergo cum fructu audimus sermonem, attendendo dictum ewangelii, beati qui audiunt verbum dei et custodiunt illud, tunc laudamus deum creatorem nostrum. Precipue cis misse integre devotam stacionem. Nam predicacionis et misse integre astacio sunt vero medicine medicinarum christianorum. Et sunt fluvii et navis quibus pervenitur ad portum hoc est ad eternam beatitudinem. Vitando autem

⁹⁴ Jo 8,47: *qui est ex Deo verba Dei audit propterea vos non auditis quia ex Deo non estis.*

illa, nullo modo illic pervenire possumus, hoc intellige ad bonum sensum. De illis quia multum esset dicendum, idcirco hic causa brevitatis obmitto, sed vide alibi ubi placet.

Penultimo rogo duo causa dei. Primum ut utentes hoc opusculo orent pro me indigno miserrimoque peccatorem. Secundum ut opusculum illud pluribus ad usum
5 diffundatur.

Ultimo totis viribus | graciarie acciones deo refero, humilimeque peto. Si que minus bene posita hic inveniuntur ut mee malicie non supputentur, sed magis⁹⁵ mee impericie. Quare me recommendo, et subicio, correccioni et informacioni fide dignorum virorum quorum interest me corrigere. Nam nullus perfectus nisi deus. Qui cum matre
10 sua rosa virgine Maria, fine huius sit benedictus in secula seculorum Amen.

f. 84r
(85r)

Iste libellus est fratrum Carthusiensium in Dolano prope Olomucz in Moravia.

⁹⁵ Nadepsáno *ne* ve smyslu *magne*, ponechávám však *magis*, které odpovídá *pocius* z velmi podobné věty ze začátku traktátu: *quatinus si que minus bene posita reperirentur, mee malicie non innotaretur, sed pocius mee impericie* (f. 38r, s. 68).

Seznam tabulek

1.1	Obsah rukopisu M I 357	12
1.2	Písaři rkp. M I 357	13
1.3	Vodoznaky v rkp. M I 357	14
1.4	Dostupné datace pro rkp. M I 357	17
1.5	Způsob odkazování <i>De modulo studendi</i> na <i>Recepta ac consilia medica</i>	19
1.6	Závislost <i>De modulo studendi</i> na <i>Recepta ac consilia medica</i>	19
2.2	Obsah traktátu <i>De modulo studendi</i>	26
2.3	Srovnání dvou verzí mnemotechnických veršů <i>Mansla delensteve</i>	32
4.1	Účinky zázvoru v <i>De modo artificioso studendi</i> [...] a v <i>De modulo studendi</i>	61
4.3	Srovnání podoby rad mezi traktátem <i>De modo artificioso studendi</i> [...] a <i>De modulo studendi</i>	62

Rejstřík věcný

A

Algorismus, 41
ars dictaminis, 39
ars memorativa, 48, 49
Ars minor, 29, 31
ars notoria, 48
astronomie, 21, 41

B

bona latinisacio, 38

C

cantus, 41
Cesarius, 49
Composicio astrolabii, 42
Composita, 36
Compotus, 42
compotus, 41
Cornutus, 36

D

De declinacione, 29
De disciplina scolarium, 56
De modo artificioso studendi et memorandi
et intelligendi, 61
De modo studendi in utroque iure, 60
De modulo studendi

Obsah, 23

Popis traktátu, 17

De regimine et constructione, 29
De virtutibus herbarum, 19, 27
De virtutibus misse, 18
Deponentalia, 36
Didascalicon, 58
disputace, 47
Doctrinale, 29, 57, 60
Dolany, 13

E

Elenchorum, 34
Equivoca, 36

G

Gaming, 22
Geirach, *viz* Gyrium
gramatika, 29
Grecista, 36, 60
Gyrium, 20

I

interpretacio, 38

J

Jurkloster, *viz* Gyrium

K

kartuziánský řád, 20

kazatelství, 44

L

latinisacio, 38

latinum coquinale, 40

latinum simplex, 40

latinum subtile, 40

Liber de modo studendi seu legendi in medicina, 60

logika, 34

důležitost logiky, 35

M

Magnae Derivationes, 37

medicína, 27

mnemotechnické verše, 31

modlitba, 46

morfologie, 29

N

nigromancie, 48

O

Olomouc, 13

P

parva logicalia, 34

Poetria *nova*, 63

Praha, 21, 42

Priscianus minor, 29

prozódie, 31

První a Druhé analytiky, 34

První analytiky, 22

Q

quadrivium, 41

R

Recepta ac consilia medica, 18

regulae, 23

rétorika, 35

užitečnost řečnictví, 40

rukopis

datace, 13

původ, 13

Rukopis M I 357, 11

S

Secretum secretorum, 27, 57

signa, 40

significacio, 38

slovanský jazyk, 20

slovníky, 37

strava, 28

student, 56

Summa Iohannis Pisani, 43

Summa super Priscianum, 34

Summula Raymundi, 43

Summulae logicales, 34

svobodná umění, 24

Synonima, 36

syntax, 30

T

Tabulae Alfoncii, 41

Topiky, 34

Tractatus de Sphaera materiali, 41

trivium, 29

U

učitel, 47, 56

univerzita

pařížská univerzita, 21

pražská univerzita, 22

vídeňská univerzita, 21

Utilitates astrolabii, 41

Utilitates *quadrantis*, 42

V

Vallis Josaphat, 13

Vallis Sancti Mauritii, 20

Vídeň, 48

víno, 28

Vocabularium, 37

vokabuláře, 36

Ž

žák, 47, 56

ženy, 27

Rejstřík jmenný

Do jmenného rejstříku jsou zařazena vybraná jména osob z textu práce, přičemž nejsou do něj zařazena žádná jména moderních autorů sekundární literatury, kteří jsou v práci citováni, ani nejsou zařazeny výskyty jmen ze samotného traktátu *De modulo studendi*.

A

Alexander de Villa Dei, 29

Aristoteles, 27, 28, 57

B

Bernard z Clairvaux, 21, 27

Boethius, 56

Bohuš ze Zvole, 15

D

Donatus, 29

E

Eberhard Bethuniensis, 36

Eusebius, 27

F

Florista, 29

G

Galfridus de Vino Salvo, 63

H

Heinrich z Eckenfeldu, 22

Henricus Glareanus, 33

Hugo ze Sv. Viktora, 56, 58

Hugutius Pisanus, 37

I

Iohannes de Garlandia, 36

Iohannes de Sacrobosco, 41

Iohannes Iacobus Canis, 59, 63

J

Jiří z Poděbrad, 22

K

Křišťan z Prachatic, 42

M

Macer Floridus, 19

Martin Pražský, 61

Martin Stainpeis, 60

O

Otto von Lünberg, 37

P

Papias, 37

Petrus Helias, 29, 34

Petrus Hispanus, 34

Porphyrius, 34

Ř

Řehoř Veliký, 27

Literatura

Primární literatura

Autor neznámý (1832). *Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis pragensis, ab anno christi 1367. usque ad annum 1585.* 22

Autor neznámý (1493). *Flores legum secundum ordinem alphabeti.* [Bernardinus Benalius für] Lazarus de Soardis. 105

Albertus de Stade (1875). *Troilus Alberti Stadensis primum ex unico Guelferbytano codice.* Bibliotheca scriptorum medii aevi Teubneriana. in aedibus B. G. Teubneri. 103

Alexander de Villa Dei a Reichling, D. (1974). *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei.* Ayer Publishing. 33

Alsted, J. (1649). *Scientiarum omnium encyclopaedia: Omnia Praeceptorum, Regularum, Et Commentariorum serie perpetuâ contexta, insertis passim Tabulis, Compendiis, Lemmatibus marginalibus, Lexicis, Controversiis, Figuris, Florilegiis, Locis communibus, & Indicibus. Continens Operis Partem primam & secundam.* sv. 1. Huguetan & Ravaud. 32

Ambrosius Mediolanensis (2000). *De officiis.* Ambrosii Mediolanensis opera. Brepols. 14

Augustinus Hipponensis a Verheijen, L. (1967). *La règle de saint Augustin.* Études augustiniennes. 72

Beda Venerabilis (1955). *Homiliarum euangelii libri ii.* CPL 1367, CC SL, 122. Brepols. 71

Benedictus de Nursia (1972). *Regula.* CPL 1852. Brepols. 72

- Beran, A. (2004). *Traktát magistra martina o umění studovat, chápat a dobře si pamatovat: Edice středověkého traktátu s úvodem, překladem a komentářem (1.-5. kapitola)*. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav řeckých a latinských studií. 61, 62, 63
- Boethius, A., B. de Dacia a Weijers, O. (1976). *De Disciplina Scolariūm*. Brill. 56
- Buttimer, C. (1939). *Hugonis de Sancto Victore Didascalicon de Studio Legendi: A Critical Text*. Catholic Univ. of America. Studies in Medieval & Renaissance Latin. 58, 59
- Canis, J. J. (1488). *De modo studendi in utroque iure*. [Konrad Stahel et Matthias Preinlein]. 59
- Chrysopolitanus, Z. (1854). *De concordia evangelistarum*, sv. 186 z *Patrologiae cursus completus*. J. P. Migne. 72
- Macer Floridus a Baudet, M. L. (1845). *De Vertus des plantes*. 69, 79
- Doležalová, L. (v přípravě) *Martinus Pragensis De modo artificioso studendi et memorandi et intelligendi*. 61
- Durling, R. (1970). *An Early Manual for the Medical Student and the Newly-fledged Practitioner: Martin Stainpeis' Liber de Modo Studendi Seu Legendi in Medicina*. Pergamon Press. 60
- Glareanus, H. L. (1525). *De Ratione Syllabarum Brevis Isagoge*. 33
- Hamesse, J. (1974). *Les Auctoritates Aristotelis: un florilège médiéval : étude historique et édition critique*. Philosophes médiévaux. Publications universitaires. 75, 107, 108
- Harington, J., Packard, F. a Garrison, F. (1920). *The school of Salernum: Regimen sanitatis salernitanum*. P. B. Hoeber. 81
- Iohannes de Sacrobosco (1550). *Libellus de sphaera. Accessit ejusdem autoris computus ecclesiasticus, et alia quaedam*. Crato. 86
- Křišťan z Prachatic, Hadravová, A. a Hadrava, P. (2001). *Stavba a užití astrolábu*. Filosofía. 42
- Ludovicus Granatensis (1586). *Silva locorum : qui frequenter in concionibus occurrere solent*. Apud haeredes Matthiae Gastii. 91

- Paas, T. (1907). *Das opus imperfectum in Matthaeum*. Laupp. 72
- Petrus Cantor (2004). *Summa quae dicitur Verbum abbreviatum*. CC CM, 196. Brepols. 72
- Pez, B. (1729). *Thesaurus anecdotorum novissimus seu veterum monumentorum praecipue ecclesiasticorum, ex Germanicis potissimum bibliothecis adornata collectio recentissima*. Thesaurus anecdotorum novissimus seu veterum monumentorum praecipue ecclesiasticorum, ex Germanicis potissimum bibliothecis adornata collectio recentissima. Veith. 20
- Rebollida, R. (1771). *Prosodia latina una cum libro de Arts Metrica ex melioris natae ...* Josephum et Tomam de Orga. 32, 33
- Rhenius, J. (1781). *M. Joannis Rhenii compendium Latinae grammaticae pro discentibus nationis Germanicae, Hungaricae, atque Bohemicae scriptum: Et nunc post accuratas multorum censuras postremo recognitum, atque sublati mendis typographicis recusum*. sumptibus Joannis Michaelis [...]. 32
- Steele, R. a Fulton, A. S. (1920). *Secretum secretorum cum glossis et notulis*. Opera hactenus inedita Rogeri Baconi. Typographeo Clarendoniano. 70, 81, 82
- Thomas Aquinas (původně 1888). *Summae theologiae prima pars* (Leonina ed.). Library of Latin Texts : CLCLT. Brepols. 83
- Thomas Aquinas (původně 1903, 1905). *Summae theologiae tertia pars* (Leonina ed.). Library of Latin Texts : CLCLT. Brepols. 14

Sekundární literatura

- Aschbach, J. (1865). *Geschichte der Wiener Universität: Festschrift zu ihrer 500jährigen Gründungsfeier. Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens*. Bd. 1. Verl. der K. und K. Univ. 34, 56
- Boháček, M., F. Čáda a H. B. Harder (1994). *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*. Böhlau. 11, 13
- Carruthers, M. (2005). *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture* (Eleventh ed.). Cambridge Studies in Medieval Literature. Cambridge University Press. 49, 54

- Černušák, R. T. (1996a). Knihovna dolanských kartuziánů jako historický pramen. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. 13
- Černušák, T. (1996b). *Kartuziánský klášter v Dolanech (centrum moderních myšlenkových proudů 14. století): Diplomová práce*. Univerzita Palackého v Olomouci: Filozofická fakulta: katedra historie. 15, 20
- Daub, S. (2005). Johannes de garlandia. In W. Ax (Ed.), *Lateinische Lehrer Europas: fünfzehn Portraits von Varro bis Erasmus von Rotterdam*, s. 331–352. Böhlau. 37
- de Mateo, B. P. (2003). Šíření středověkých astronomických tabulek ve střední Evropě v 15. století. 42
- Doležalová, L. (2010). Fugere artem memorativam? the art of memory in 15th c. bohemia and moravia. *Studia Medievalia Bohemica 2*. 49
- Elbel, P. (2006). Testamentum meum de libris meis. knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454-1456) opět v centru pozornosti. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2005 : Architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar)*. Sborník z 14. odborné konference, Olomouc 22. - 23. listopad 2005. Sdružení knihoven České republiky. 15
- Foltýn, D. (2005). *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Libri. 13
- Hlaváček, I. (1991). Poznámky ke knihovně kartuziánů v dolanech v době předhusitské. *Studie o rukopisech* (28), s. 3–11. 15
- Hofmann, J. B. a Szantyr, A. (1972). *Lateinische Syntax und Stilistik* (2 ed.). C. H. Beck. 39
- Imbach, R., Ricklin, T., Perler, D. a Cheneval, F. (1994). *Philosophische Werke: Abhandlung über das Wasser und die Erde*. Bd. 2. Meiner. 75
- Kühner, R. (1878). *Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache*, sv. 2. Hansche Buchhandlung. 39
- Leonhardt, J. (1989). *Dimensio syllabarum: Studien zur lateinischen Prosodie- und Verleslehre von der Spätantike bis zur frühen Renaissance (Hypomnemata)*. Vandenhoeck & Ruprecht. 32, 34

- Martin, D. (1992). *Fifteenth-century Carthusian reform: the world of Nicholas Kempf*. Studies in the history of Christian thought. E.J. Brill. 22
- Nauk, P. A. a Plezia, M. (1985–1992). *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce: Lexicon mediae et infimae latinitatis Polonorum*. sv. 6. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 80
- Novotný, F. et al. (1992). *Základní latinská mluvnice* (2. ed.). H&H. 39
- Petr, S. (1998). Verzeichnis der wasserzeichen. In H. Rothe (Ed.), *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz: Registerband*, Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte: Bibliographien. Böhlau. 14
- Polak, E. J. (1993). *Medieval and Renaissance letter treatises and form letters: a census of manuscripts found in Eastern Europe and the former U.S.S.R.* BRILL. 11, 17
- Rabus, L. (1868). *Logik und Metaphysik: Erkenntnisslehre, Geschichte der Logik, System der Logik*. Bd. 1 in *Logik und Metaphysik: Erkenntnisslehre, Geschichte der Logik, System der Logik*. Deichert. 34
- Reynolds, S. (2004, July). *Medieval Reading: Grammar, Rhetoric and the Classical Text*. Cambridge University Press. 30
- Silagiová, Z. et al. (2009). *Slovník středověké latiny v českých zemích*, sv. 8. limitanter–magnus KLP. 67
- Singer, S. et al. (1995). *Thesaurus proverbiorum medii aevi*, sv. 8. Walter de Gruyter. 68, 94
- Singer, S. et al. (2001). *Thesaurus proverbiorum medii aevi*, sv. 11. Walter de Gruyter. 94
- Singer, S. et al. (2001a). *Thesaurus proverbiorum medii aevi*, sv. 12. Walter de Gruyter. 83
- Svatoš, M. et al. (1995). *Dějiny Univerzity Karlovy: 1347/48-1622*. Dějiny Univerzity Karlovy: 1348-1990. Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum. 22, 34
- Tomek, V. (1849). *Děje University Pražské*. Nowočeská bibliothéka. W kommissi u Řiwnáče. 56

- Wattenbach, W. (1896). *Das schriftwesen im mittelalter* (3 ed.). Das schriftwesen im mittelalter. S. Hirzel. 82
- Wegeler, J. (1869). *Philosophia patrum versibus praesertim leoninis, rhythmis Germanicis adiectis, iuventuti studiosae hilariter tradita [by J. Wegeler]*. Hergt. 81
- Wesselski, A. (1936). *Klaret und sein Glossator*:. R.M. Rohrer. 103
- Winter, Z. (1897). *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409-1622)*. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 22
- Winter, Z. (1899). *O životě na vysokých školach pražských: kulturní obraz xv. a xvi. století*. Novočeská bibliothéka. Nákl. Matice české.
- Yates, F. (1999). *The Art of Memory, Volume III of Selected Works*. Routledge. 48